

BIBIANA

revue o umení pre deti a mládež

XXVIII. ročník
Cena / 0,70 €

2021 / **1**

Magda Baloghová
KNIHY TEBA TVORIŤ SRDCOM
(K jubileu Ruda Morica) / 1

Zuzana Stanislavová
MILOVAŤ A TVORIŤ PEKNOTU
(Rozhovor so spisovateľkou
Kvetou Daškovou) / 6

Ondrej Sliacky
SLNIEČKO NAD VŠETKY HVIEZDY
(Spoločensko-literárny kontext
obnoveného Slniečka) / 15

Dávid Dziak
NAJLEPŠIE JE V BÁSNI ŽIŤ
(Slovenská poézia pre deti 2019) / 23

Peter Naščák
VIERA KRAICOVÁ – PRVÁ DÁMA
SLOVENSKEJ ILUSTRÁCIE / 30

Peter Tvrdon
ZAHUČALI HORY...
(Za Petrom Čačkom) / 34

Dávid Dziak
KÁNONY A KANÓNY SLOVENSKEJ
LITERATÚRY PRE DETI A MLÁDEŽ
PO ROKU 1989 (IV.) (Zuzana Stanislavová,
Brigita Šimonová, Iveta Gal Drzewiecka,
Ivana Gejgušová) / 36

Milena Šubrtová
VZPOMÍNKA NA VĚRU VAŘEJKOVOU / 48

RECENZIE / 50
Ján Gallik / Beata Panáková: Perzeus
a Andromeda; **Tatiana Hrušová** / Ulf
Stark: Vieš písať, Johanna?; **Dávid Dziak** /
Veronika Dianišková: Pirátske rozprávky;
Lenka Dzadíková / Andrea Gregušová –
Lucia Mihálová: Veľryba Gréta; **Svatava
Urbanová** / Tereza Řičanová: To je Istanbul

Ondrej Sliacky
ROZLÚČKA S OBNAŽENOU HLAVOU
(Za Jánom Beňom) / 62

Gabriela Mikulčíková
KREHKÉ SPOJENIA II. / 64

VÝSTAVY V BIBIANE / 72

Šéfredaktor ONDREJ SLIACKY
Jazyková korektúra Gabriela Mikulčíková
Revue Bibiana, orgán Slovenskej sekcie IBBY
Vychádza štyrikrát do roka v BIBIANE, medzinárodnom dome umenia pre deti
Zriaďovateľom BIBIANY je Ministerstvo kultúry SR
Adresa redakcie: BIBIANA, medzinárodný dom umenia pre deti, Panská 41, 815 39 Bratislava,
tel. 02/54 41 84 88; IČO: 00 682 357
Obálka a typografická úprava: Marcel Rusiňák
Tlač Commercium, spol. s r. o., Bratislava
Rozširuje a objednávky prijíma distribučná firma ARES, s. r. o., Elektrárnska 12091, 831 04 Bratislava
bezplatná linka 0800 14 19 11
Podávanie novinových zásielok povolené Riaditeľstvom pôšt č. J-243/94-P zo dňa 21. 1. 1994
MK SR EV 2974/09
Číslo vyšlo v marci 2021
Autorkou ilustrácií v revue 1/2021 je Viera Kraicová
Na obálke vpredú ilustrácia z knihy Sedmíkráska M. Rázusovej Martákovce, vzadu ilustrácia z knihy Kniha
rozprávok Milana Rúfusa
Celostranové ilustrácie: s. 2 z knihy Detstvo tohto času od Ruda Morica; s. 17, s. 27 a s. 47 z knihy rozprávok;
s. 40 – 41 a s. 48 z knihy Sedmíkráska
ISSN 1335-7263

*Mal šesťnásť rokov, keď
z odpadkového koša
martinského gymnázia ukoristil
stránkovú korektúru Pirátov.*

Magda Baloghová

Knihy treba tvoriť srdcom

Odhodil ju tam profesor kreslenia Jaroslav Vodrážka, ktorý na nej demonštroval svojim žiakom, ako sa rodí kniha. Pre Ruda Morica, budúceho spisovateľa, to bol okamih iste závažný. Z úcty k svojmu učiteľovi a významnému ilustrátorovi, tvorcovi detského časopisu Slniečko, tie stránky opatroval do konca života.

Slniečko odoberal od prvého čísla, hoci ako si neskôr vzdychne v rozhovore s Jánom Poliakom, nebolo ľahké ukráť otca na predplatné. Neskôr, už mladý prispievateľ, odtiaľ dostane prvý honorár a o ďalší riadok rokov, už ako riaditeľ vydavateľstva kníh pre deti a mládež, sa pričíní o obnovenie direktívne zastaveného časopisu.¹ Zatiaľ ešte len chodí do martinského gymnázia z neďalekých Sučian, okolo domu slovenského hrdinu z meruôsmych rokov Ďurka Langsfelda, okolitá príroda, hora, dôverne známa. O desať rokov po šarvátke pri smetnom koši vydá svoju prvú knihu. Dovtedy i potom prejde cestu, ktorá ho na tvorbu pre deti nebadane pripravuje: učiteľuje v Belej, v Stupave, redaktorčí v Okienku Záhoria, v Obrane ľudu, pracuje ako dramaturg v Školfilme, vo Výskumnom

ústave pedagogickom. Sleduje a glosuje literárnu tvorbu pre deti, hľadá pre svoje knižky dobrých vydavateľov (Tatran, Štátne vydavateľstvo, SNDK). Vychádzajú mu rok čo rok.

V roku 1959 prichádza tridsaťosemročný do vydavateľstva Mladé letá – do životne.

Jeho program je stručný: „*Knihy nemôžno tvoriť len rukami, dokonca ani nie len hlavou. Knihy treba tvoriť srdcom.*“²

Od smrti Ruda Morica uplynulo tridsaťšesť rokov – odišiel v deň osláv 35. výročia vzniku vydavateľstva. Viedol ho vyše štvrtstoročia.

Od nula do pätnásť – to bolo za riadenia Ruda Morica vekové určenie produkcie pre deti a mládež. Sám ako autor v pestrom tematickom obraze ponúkol knižky všetkým deťom: od predškolákov po dospelujúcich. Akoby viedol svojho čitateľa *Cez šesťdesiatjeden končiarov* (1956) poznávania a precitovania života.

Jeho riaditeľňa, to bolo výsostné miesto vydavateľstva a dosť dlho trvalo, kým som občas zasadla na jednu z dva-

Rudo Moric (autor karikatúry Alexander Richter)

nástich stoličiek, kde sedávali tí, ktorým dôveroval pracovne i osobne. Zavše ho bolo možné zazrieť na chodbe, robustného, nahnutého v lopatkách, akoby ani na chvíľu neodchádzal od písacieho stroja, husté biele vlasy začesané dozadu alebo rozpadnuté na všetky strany, fajčiarsky prichrípnutý hlas. Tak ho mohli vidieť všetci – no mne sa zo všedných stretnutí vydelilo niekoľko, ktoré boli a ostali veľmi osobné, a predsa dokresľujú profesijný i ľudský portrét Ruda Morica.

Prvé stretnutie: Vianoce 1953. Už si sama čítam knižku *Lyžiar Martin* (1947). Dostala som ju na ôsme narodeniny. Knižočka sa uvádza v bibliografiách, no zrejúci spisovateľ ju zriedka spomínal. Od príbehu chlapca-učňa, ktorý sa vďaka láskavému zamestnávateľovi stane úspešným pretekárom, sa aj sám autor tvorivo vypracoval a športovú tematiku už nevypustil zo svojho zreteľa. Dal jej však celkom iné dimenzie. Jeho *Majster pästiarskych rukavíc* (1954) či *Smutný Suarez* (1962) hovoria najmä o športovej cti a vytrvalosti. Prvá a posledná kniha z tejto oblasti, *Lyžiar Martin* i román *Sen značky Pelé* (1987), by sa napodiv dali porovnať: obe riešia aj sociálne postavenie svojho hrdinu. Prvá harmonizujúco, posledná pesimisticky či ideologicky. Medzi nimi štyridsať rokov spisovateľskej práce. Prvá a posledná v súčte päťdesiatich kníh.

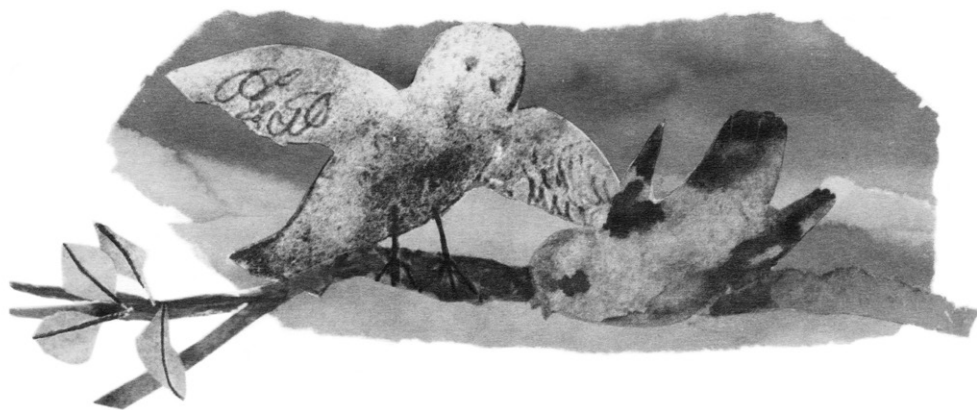
Druhé stretnutie: jún 1969. Práve som sa, čerstvo po štátnici, prišla predstaviť na svoje možno budúce pracovisko. Na vrátnici jeho sídla (dnešný Dom umenia) si ma nevšimli, nuž oslovujem bielo vlasého pána pri výťahu: „Neviete mi poradiť, kde sú tu Mladé letá?“ Premeral si mojich necelých štyridsať kil a ako sa o sekundu ukáže, mal hneď jasno. Stisol gombík výťahu a spýtal sa: „Vás posielajú z fakulty?“ Ešte stále nič netuším

– do okamihu, keď ma priviedol k dvierám šéfredaktorky a bez klopania vošiel do tých, na ktorých bolo napísané Riaditeľ Rudo Moric.

Tretie a ďalšie stretnutia: riaditeľňa, aspoň pre mladú elévkku, nebolo celkom dostupné miesto, i keď ma viac ráz pozval na rozhovor o ponukách mladých autorov (ba zastal sa ma, keď som nezrelý rukopis istého neúnavného pisateľa odmietla a ten sa sťažoval na najvyššom poste). Lenže v riaditeľni som sa ocitla raz aj v nemilej chvíli. Príchod do práce bolo treba každé ráno do ôsmej oznámiť podpisom na prezenčnej listine. O ôsmej zo stolíka na chodbe zmizla a podpisovalo sa pod dohľadom na osobnom oddelení. Ba občas v riaditeľni. Zaniesť dve malé deti do dvoch predškolských zariadení – vždy sa nepodarilo prísť na minútu presne. Stojím teda rozhorúčená vo dverách riaditeľne a od stola neuveriteľné a chápavé: „Nič si z toho nerobte, mladá nevesta.“

Niežeby riaditeľovi na pedantnosti či výkonnosti svojich pracovníkov nezáležalo, veď vydavateľstvo pokladal za tvorivú dielňu. Veľmi dbal na to, aby získal tvorivých ľudí, najlepšie hneď zreých spisovateľov. Vedel povzbudiť aj začínajúcich autorov z radov redaktorov. V Mladých letách boli jedni i druhí. Tí prví dosť pravidelne zaplňali edičný plán, druhí nadobúdali sebadôveru. Osmelila som sa leporelom (až v roku 1980), a z honorárovej komisie sa mi donieslo, že ho Rudo Moric pochválil – bolo to viac ako tisícika navyše. (Z úvah Ruda Morica sa možno dozvedieť, akú váhu pripisoval pôsobeniu dobrého leporela.)

Rokmi sa dielo Ruda Morica rozrastalo, prenikalo v početných prekladoch do zahraničia (aj vďaka dobrej práci oddelenia exportu a osobnému šarmu jeho vedúceho Petra Čačka). Keď sme pri vydavateľskej polstoročnici bilancovali,

dorátali sme sa, že Moricove knižky vyšli v celkovom náklade 1 milión 58 tisíc výtlačkov a jeho najvydávanejšia knižka *Z poľovníckej kapsy* – zaradená aj v odporúčanom čítaní pre školy – vyšla dovtedy v náklade 240 000 exemplárov.

Jeho knižky vychádzali tak, ako si riaditeľ vydavateľstva vždy predstavoval všetky knižky pre deti: s hodnotnými ilustráciami najmä domácich výtvarníkov. Dbal, „aby slovenská detská kniha bola na vysokej úrovni a už svojím vonkajším prejavom pomáhala obohacovať estetický zážitok mladého čitateľa“³. Rad jeho kníh, organizačná práca vo vydavateľstve a nepochybne aj exponovanosť v rozličných spoločenských funkciách boli predpokladom udelenia titulu národný umelec. V ten deň, keď sa Rudo Moric vrátil z Prahy, na širokej chodbe pred výťahom ho čakalo celé vydavateľstvo. Mám ťažkú úlohu: vítam ho dosť veselou, ale aj dosť dlhou básničkou (uverejnil ju potom Zlatý máj!). Keby som nebola takú dlhú napísala, nemusela som sa toľko triasť. Už doznela jeho obľúbená pieseň Zahučali hory, zahučali lesy a všetci sme dojatí (ešte netušíme,

kamže sa o pár rokov podejú naše Mladé letá). A mňa Rudo Moric chlácholivo drží okolo pliec: nebolo treba toľko trémy...

Plodný spisovateľ – mal knihu skoro v každom edičnom pláne, dakedy aj dve, ako dosvedčuje rozsiahla bibliografia v Sliackeho Slovníku slovenských spisovateľov pre deti a mládež (4. vyd.). K najčítanejším zaiste patria knižky o prírode pre najmenších, zhrnuté do výberu *Rozprávky z lesa* (1971), erbovou sa mu stali „zápisky“ *Z poľovníckej kapsy* (1955), dlh svojmu rodisku splatil prózou *Teraz ho súdia nepriatelia* (1967) i turčianskymi povestami *Podivuhodné príbehy Adama Brezuľu* (1980), prerozprával povesti z Bratislavy *Zvon lumpov* (1979), ocenil dielo ilustrátorov *Koník Majstra Machuľku* (1977), vrátil sa k spomienkam na SNP *Explózia* (1951), pre všetky vekové stupne pridal riadok kníh o súčasných deťoch.

Rukopisy prichádzali do rôznych redakcií a do Klubu mladých čitateľov, a tak Rudo Moric mal rád svojich „špecializovaných“ redaktorov. V pôvodnej redakcii to bola Hanka Ferková. Odiš-

la do dôchodku a „jej“ pána spisovateľa som zdedila ja – a vtedy som sa utvrdila, do akej miery je dôležité a pre obe strany užitočné to, od čoho sa v dnešnom tempe (doslova) „výroby“ kníh upúšťa. Rudo Moric nepatril k autorom, čo nedočkavo súria redaktora, ktorý podľa nich nie je dosť zvedavý a či pozorný. Na názor redaktora si počkal, zredigovaný rukopis si doma pozorne poprezeral a dal si vysvetliť každý redakčný zásah. Bol to potom nad rukopisom doslova literárno-kritický, ale aj jazykovedno-podrobný rozhovor. Prvý sa mi pošťastil pri útlučkoch Poslušnom písmenku *Lízočka a Drcko z Kamenice*, druhý pri rozsiahlom románe *Sen značky Pelé* (1987). Boli to jeho posledné knižky.

Pri výbere z článkov a statí Ruda Morica o detskej literatúre som sa už nemala s kým radiť, vyšiel posmrtné v roku 1986. Táto životné dielo završujúca kniha mapuje osobnostnú i organizačnú cestu spisovateľa a významného organizátora vydávania kníh v jedinom špecializovanom vydavateľstve pre deti a mládež. Ondrej Sliacky ju zostavil z Moricových príležitostných a koncepčných vystúpení v tlači a na verejnosti od roku 1957. Pri poslednom príspevku *Pohľad za seba*, bilancujúcom tridsaťpäťročnú misiu Mladých liet, je v knihe edičná poznámka, že je prvý raz publikovaný. Odznel 26. novembra 1985, v deň významného jubilea vydavateľstva i deň autorovho úmrtia. Už ho nemohol predniesť sám, už s nami nebol, no nik v ten slávnostný deň netušil, že stolička Ruda Morica ostane navždy prázdna. Veď detský zbor do stále radostnej atmosféry vyspevoval pieseň o stretnutí...

„Výchova umením zanecháva hlboké a trvalé znaky v osobnosti mladého človeka na celý život, formuje jeho citový svet a rozširuje obzory, lebo umenie rozozvučí nielen mozgovú centrá, lež aj

*srdce človeka.“*⁴

*„Spisovateľ, ak tvorí pre deti, dvakrát prežíva vzrušenie zo svojho diela. Keď ho píše, a keď vidí krištáľovo čistú reakciu mladého čitateľa. Nuž môže potom človek nepísať?“*⁵

*„Ak by účasť ďalších vydavateľstiev na vydávaní detskej knihy mala mať iba komerčné motívy, bolo by to na škodu slovenskej detskej knihy, jej úrovne, výzoru a významu. Takto by sa pomaly rúcala stavba, vystavaná za posledných dvadsať rokov,“*⁶ napísal v roku 1970, netušiac, čo môže priniesť budúcnosť...

Mnohé z myšlienok knihy *Detstvo tohto času* môžu byť i dnes, v celkom inej dobe, užitočné. Hovoria o dôležitosti knihy pre dieťa, o jej profesionálnom vybavení, nároku na umeleckosť, o poslaní knižníc i o vydavateľskej a redaktorskej dôkladnosti a cti, o úsilí smerujúcom iba k tomu, aby dieťa dostalo do rúk starostlivo premyslenú, výtvarne krásnu a s láskou pripravenú knihu, ktorej by čím viac otvorili cestu do detského sveta.

V tomto zmysle možno myšlienky Ruda Morica pokladať za stále platný testament. ■

1 Poznámka redakcie: S iniciatívou obnoviť Slniečko neprišiel – ako sa traduje – Rudo Moric, ale Dušan Roll. Viď: Ondrej Sliacky: Kto obnovil zrušené Slniečko? Bibiana, XXV, 2018, č. 3, s. 61.

2 Rudo Moric: *Detstvo tohto času*. Mladé letá, 1986, s. 126.

3 Rudo Moric: *Detstvo tohto času*. Mladé letá, 1986, s. 78.

4 Rudo Moric: *Detstvo tohto času*. Mladé letá, 1986, s. 87.

5 Rudo Moric: *Detstvo tohto času*. Mladé letá, 1986, s. 18.

6 Rudo Moric: *Detstvo tohto času*. Mladé letá, 1986, s. 42.

*Trinášť zastavení
s jubilantkou **Kvetou Daškovou**
a jubilujúcim Vydavateľstvom Q111.*

ZUZANA STANISLAVOVÁ

Milovať a tvoriť peknotu

Kveta Dašková – žena mnohých tvárí: autorka úspešných kníh pre deti a mládež; ochrankyňa zvierat; grafická dizajnérka preferujúca moderný vzhľad (nielen) detskej knihy; tridsať rokov majiteľka Vydavateľstva Q111, vydavateľka a editorka na plný úväzok, nepodkupne verná svojej predstave o esteticknej knižnej kvalite. Napriek zrelému veku stále svieža, so skúmovým pohľadom priameho človeka, ktorý nerozdáva údery zozadu a tie, čo život uštedrí, prijíma so vztýčenou hlavou. Trinášť otázok je trinášť zastavení pri osobných i pracovných momentoch jej života.

■ **S tým, ako sme sa dostali k menu, ktoré nosíme, sa často spájajú zaujímavé historky. Je to tak aj v prípade tvojho kvetinového mena? Ako si prišla k menu Kvetuša?**

Pri tejto otázke som si nemohla nespomenúť na nedostihnuteľného, dnes už, žiaľ, nežijúceho historika Ľubomíra Lipťáka (vydala som knižku jeho časopiseckých článkov *Nepre/tr/žité dejiny*), ktorý uviedol do historiografie kategóriu „malé dejiny“. Hovorím to preto, lebo k nej patrí aj príbeh môjho mena. Narodila som sa roku 1935, teda štyri roky predtým, ako nacistické vojská napochodovali do Poľska a obsadili Francúzsko, čiže v neistých časoch. Keď som otvorila oči, moje rodisko ešte patrilo do Československej republiky. Jedno dieťa v rodine už bolo potešením – starší brat Juraj. Meno mal výrazne slovenské, ba takmer hrdinské, jánošíkovské. Spomínam to preto, lebo zrejme na tatovo želanie, ktorý bol Čech, pod menom Kvetuša ma matrikár zapísal do matriky.

Príbeh sa však nekončil. Keď nacisti obsadili Čechy a Moravu, zo slovenských miest a viesok sa stala Slovenská republika. Katolíci v Slovenskej republike počtom prevládali a ich predstavitelia aj všetkým vládli. Čo sa týka mien, štátom uznávané boli iba tie zo Svätovojteškého kalendára. Evanjelici mali tiež svoj kalendár Tranoscus, no Kvetuša ani tam nebola. Ale Tranoscus obsahoval predsa len slovenské meno – Kvetoslava. A tak na mojich školských vysvedče-

niach som sa stala Kvetoslavou.

Avšak prečo dnes Kvetuša? Za socializmu sme mali občianske preukazy, také knižočky. Úrady do nich vpisovali všetko možné, mená tak, ako boli v matrike. Nik si to nezvyčajné meno veľmi nevšímal, ba ani ja sama nie. Bežne som používala skrátene Kvetu a tak ma všetci aj dnes volajú (zavše aj Kvetka), a pod tým menom ako autorka aj píšem. No úrad je úrad aj za kapitalizmu a vo vydavateľských dokladoch i v úradnej korešpondencii mi nakázali písať Kvetuša.

■ **Pristavme sa na chvíľu pri tvojom detstve. Prežila si ho v pohnutej dobe 30. a 40. rokov minulého storočia. Čo z detstva v takých časoch považuješ za prínosné?**

Na moje detstvo padal sivý mrak vojny. Mala som štyri roky, keď tatu mobilizovali a po pár dňoch aj demobilizovali. Tú ponurú atmosféru, keď sa zaprášený na motorke i na duši vrátil domov, som aj ako taká malá vnímala, také to bolo silné. Hmatateľným javom, čo ma o nejaký čas upútalo, bolo posledné "veselé" toaletné mydlo. Hralo všetkými farbami toaletných mydiel, čo sme dotiaľ používali – vyrobili ho vlastne z odpadu. Potom sa ešte dalo zohnať pracie Schichtovo mydlo s reliéfom jeleňa na povrchu, a potom už ani to nie. Ľudia si mydlo aj sami varili z loja a bielizeň vyvárali v lúhu z dreveného popola. Káva (kdeže brazílska od Meinla!) sa pražila z obilia a ochucovala sa, aj prifarbovala cigorkou. Na jeden rok sme na prídel mali nárok na jedny topánky – ale vystihni, kedy ich do obchodu dostanú! V lete sme chodili bosí, a to aj po strnisku, kde sme po žatve zbierali zabudnuté klásky pre sliepky. A večer, pri zavretých oknách do ulice, zadunelo: dun, dun, dun... vysieľala Londýn. Tie rádiové vlny prinášali ro-

dičom nádej. Aj my decká sme z tej vojnovnej atmosféry dosť vnímali, no naša ulička, kam sme sa z mesta presťahovali, keď som bola prváčka, nám poskytovala kompenzáciu... Zarastená rumančekom kopijovitým príťažlivo voňala a bola nám ihriskom, telocvičňou, javiskom, detskou klebetárňou, ale i pozorovateľnou a observatóriom. Totiž na jednom konci ju zaslepoval val proti dravým záplavovým vodám Váhu – povodeň sme sledovali so záujmom, ale i s napätím a tichým strachom, veď sme videli, ako voda nesie uhynutý dobytok aj divé zvieratá, strechy domov, šopy, humná, stoh slamy, ploty... V lete zas, keď „padali hviezdy“ (perzeidy), mali sme dovolené večer byť dlhšie vonku, na slnkom vyhriatom vale ľahnúť si tvárou k oblohe a nechať sa krásou toho astronomického javu unášať. A to aj menší aj väčší. Nemalo sa to odraziť aj na mojom osobnostnom profile v budúcich rokoch?

■ **Si spisovateľka, publicistka, editorka, grafická dizajnérka, založila si a už tridsať rokov vedieš Vydavateľstvo Q111. Kde sa v tebe vzala invencia, s akou sa celé desaťročia podieľaš na modelovaní profilu slovenskej knižnej kultúry? A čo si myslíš o jej súčasnej úrovni?**

Človek do vienka dostane dobré aj menej dobré; myslím, že u mňa toho dobrého bolo viac. Bratia mojej mamy dali svoju sestru ako najmladšiu zo súrodencov do učenia k židovi krajčírovi (tak sa to vtedy vravelo: k židovi, a nebolo to dehonestujúce) v Bardejove. Za dva roky sa stihla naučiť to, čo iné dievčence za tri, a tak jej ten žid podpísal riadny výučný list. Všimol si, že je nielen chudobná, ale že je učenlivá, zručná, vytrvalá, má vkus. Bolo to v čase veľkej hospodárskej krízy. Nevesty sa však vydávali

a potrebovali výbavu: povlaky na periny a na vankúše, s ozdôbkami aj vyšívanými monogramami, obrusy tiež s výšivkami a čipkami... Mama to všetko zvládala, najmä keď si na splátky kúpila šijací stroj, s citom zvaný singerka.

A táto? Ten ako priamy účastník prežil prvú svetovú vojnu. Málo o nej ho-

voril. Vyučený za kožušníka v kultúrnej a mondénnej Viedni, bol sčítaný, rozhladený v remesle, aj zručný. A tak keď sa usadil v prosperujúcich Piešťanoch, o prácu a o klientov nemal núdzu. Nedá mi nepripomenúť, že zavše v nedeľu rozložil stojan s notami a hral na husliach – aj Dvořáka. Hoci som sa aj ja uči-

la štyri roky hrať na husliach, dnes len kvôli ušľachtilosti toho nástroja a kráse puzdra otvorím zavše to puzdro, pokochám sa a zabrnkám na strunách: e, a, d, g. A ešte nejaký akord, napríklad hooríí. To, pravda, nie je hudobný opus.

Zato som vždy mala vzťah ku kresleniu a bola by som rada išla na umelecko-priemyselnú školu. Lež po roku 1948 "prišlo" znárodňovanie. Znárodňovali sa nielen veľké podniky, ale aj drobní remeselníci. Hoci tato zamestnával len sám seba, neobišlo ho znárodňovanie – a zbohom, umelecká priemyslovka! Rodičia ma nasmerovali na novootvorené pedagogické gymnázium, veď učiteľ mal v ruke chlieb a vtedy bol aj vážnym občanom. Bola to dobrá škola. Nuž v tom sú tie dávne fondy entuziazmu a vzťahu ku kultúre, k umeniu.

A čo si myslím o dnešnej knižnej kultúre? Literárny vedec Stanislav Šmatlák sa niekedy začiatkom sedemdesiatych rokov vyjadril, že detská literatúra je už integrálnou súčasťou národnej literatúry. To dnes platí iba obmedzene. Vychádzajú síce aj hodnotné diela, no súdiac nielen podľa množstva ponúk, ktoré mi do vydavateľstva prichádzali, často sa tvorba pre deti vracia do predvčerajška, do čias didaktizujúcich textov s omletými banálnymi témami a motívami a často s hrubými vecnými chybami.

■ Pri príležitosti udelenia ceny Trojruža 2016 si bola autorom laudatia Ondrejom Sliackym symbolicky pasovaná za ombudsmanku zvieracej ríše. Zvieratá sú témou mnohých kníh, ktoré si napísala alebo editovala. Z tvorby pre najmenších za všetky pripomeňme roztomilé leporelo *Deti v kožuškoch* (1991), z tvorby pre starších čitateľov príde na um ocenená kniha *Zvieratá nie sú také* (1991), v ktorej zasvätené rozprávaš o škodlivých mýtoch a pred-

sudkoch o zvieratách. Autobiograficky ladené je rozprávanie o tvom priamom kontakte so živou prírodou *Všetky moje zvieratá* (2001). Akými cestičkami sa vyvíjal tvoj bytostný záujem o ríšu živých tvorov a o prírodné vedy? Bola to aj Stanica mladých prírodovedcov v Bratislave, kde si po škole začala pracovať? Boli to aj Pionierske noviny, v ktorých si strávila vyše dvoch rokov? A bolo to napokon aj vydavateľstvo Mladé letá, v ktorom si sa roku 1961 stala redaktorkou a tri desaťročia si formovala a zveľaďovala „náučnú“ tvorbu?

Och, čo ja tu už môžem dodať, azda iba prikývnuť a prejsť ďalej, veď piata otázka úzko nadväzuje na túto štvrtú.

■ Azda sa nemýlim, ak konštatujem, že ako autorke ti je mimoriadne blízka literatúra faktu hlavne preto, lebo ti veľmi záleží na tom, aby sa v deťoch (a v ľuďoch vo všeobecnosti) čo najintenzívnejšie udržiaval a rozvíjal prirodzený ľudský pátrací inštinkt a kritické myslenie. Odrazilo sa to v neobyčajnej knihe *Slová z dovozu* (1982) s podtitulom Rozprávanie o cudzích slovách, ktorá svojou originalitou vzbudila zásluženú pozornosť čitateľov i odbornej verejnosti. Dôležité pri tom bolo to, že sucho nevysvetľuješ, ale si invenčne vytvorila čitateľsky príťažlivé poznávanie procesov, akými sa obohacuje slovná zásoba nášho jazyka. Kniha vyšla u nás v dvoch vydaniach a tiež v Čechách. Odkiaľ sa vzal nápad na takýto knižný projekt?

V štyridsiatych a päťdesiatych rokoch školstvo privalila lavína reforiem. Zachytila ma v druhej triede gymnázia. Takže z nej som už nešla do tercie, kde by som sa bola okrem ruštiny drvila latinčinu a ďalší cudzí jazyk, ale do tretej

triedy jednotnej strednej školy! Tá vznikla zlúčením dovtedajšej mešťianky s prvými štyrmi gymnaziálnymi triedami. Mali sme doma Malý Ottův naučný slovník, nuž som aspoň z neho vydolovávala rôzne vedomosti i významy cudzích slov, s ktorými som sa stretla. Lenže to bol slovník pre dospelých, zavše nezrozumiteľný. A vtedy mi napadlo, že by nebolo zlé, keby nejaký podobný slovník existoval aj pre deti. Tá myšlienka sa mi viackrát vrátila aj stratila, až ma, pravdaže, oveľa neskôr, celkom opantala. Mám dodnes v dvoch pol metra dlhých "debničkách" z olomouckých syrčiekov (!) kartičky, na ktoré som si zaznamenávala významy cudzích slov, ich použitie, ich pôvod, ich cesty z jazyka do jazyka...

Okrem toho som z novín a časopisov vystrihovala články, kde bol veľmi trefne alebo naopak nemožne použitý nejaký ten jazykový cudzinec. A popri tom i potom som písala tak, aby to napísané bolo pútavým rozprávaním, šitým na mieru pozitívne zvedavých detí. Robila som to osem rokov.

■ **Poznávací zámer realizovaný hravým spôsobom** charakterizuje aj originálny knižný projekt *Tri mestá* (2001), v ktorom detský čitateľ získal informácie o Bratislave (*Kveta Dašková: So strašidielkom Pipom po Bratislave*), o Budapešti (*Éva Gaál: Čo videl Arko v Budapešti*) a o Viedni (*Alfred Komarek: Viedenský vrabčiak Čivko*). Čo si týmto projektom sledovala a prečo práve takéto výber miest?

Na knižnom veľtrhu v Budapešti som objavila neobyčajne príťažlivú knižku pre najmenších čitateľov s ilustráciami na obdivuhodnej výtvarnej úrovni. Text aj ilustrácie vzišli z pera a štetca Évy Gaál. Hlavný protagonista, rozkošný psík Arko, sa nešťastne stratil. Hľada-

júc svojho gazdu všeličo zažil a hlavne poprechodil najpríťažlivejšie miesta so vzácnymi stavebnými pamiatkami hlavného mesta Maďarska, Budapešti. Áno, napokon všetko dobre dopadlo, Arko sa našiel. Avšak vzrušenie z tejto knižky ma neopustilo ani po návrate domov, až mi to napadlo: Naším bezprostredným susedom je nielen Maďarsko, ale i Rakúsko, čo keby som o hlavných mestách týchto troch krajín vydala pre deti jednu knižku? S tým som začala písať dramatický príbeh milého strašidielka Pipa, ktorý ma sprevádzal nočnou Bratislavou. Literárne dieťa spisovateľa Alfreda Komarka, sympatický vrabčiak Čivo, nám vďaka tomu, že dokáže dovysoka lietať, originálnym pohľadom poukazoval Viedeň. Tak vznikla mimoriadna knižka *Tri mestá*. Ešte dodám, že Bratislavu v ilustráciách predstavila Blanka Votavová, Viedeň Eva Kellnerová a Budapešť, ako už vieme, Éva Gaál. Kniha vyšla aj v nemčine a v maďarčine.

■ **Tvoje vydavateľstvo malo v jeseni roku 2020 úctyhodných tridsať rokov. Čo ťa motivovalo k tomu, aby si si založila vydavateľstvo priam na prahu turbulentných 90. rokov, keď knižnú kultúru pre deti ovládol gýč a vydavateľskú prax bezradnosť, nekonceptnosť, nedostatok finančných prostriedkov, keď bol problém aj s distribúciou vydaných knižných titulov? Nevnímala si to ty (alebo tvoje okolie) tak trochu ako hazard?**

Pravdaže, založiť si vydavateľstvo s desiatimi tisíckami korún (pozor, nie eur!) na účte, to bol krok naivného idealistu do tmy. Pred tými tridsiatimi rokmi zvrhli sme a ztratili takmer všetko minulé, a to bez akejkoľvek prípravy budúcnosti, bez reálnej predstavy o tom lepšom, čo akože malo prísť. Tak aj v oblasti vydá-

Kveta Dašková, 1942

vania a predaja kníh. Distribučný systém za socializmu s názvom Slovenská kniha jestvoval ako trojpodnik: západ, sever, východ. Zamestnanci riadiaceho aparátu Slovenskej knihy sa promptne po revolučnom zmätku rozhliadli a šikovne privatizovali, teda viac-menej si rôznymi trikmi prisvojovali štátny, čiže náš (môj) majetok. Lenže pre malé vydavateľstvo, akým je Vydavateľstvo Q111, to bola bieda, neraz až nočná mora. Štyria skrachovaní distribútori (existovalo ich zo dvanásť) sú dodnes mojimi dlžníkmi. No prežila som so ctou dnes už len tieň Mladých liet, nehovoriac o vydavateľstve VPN Arche, kde som vo viere v to lepšie strávila jeden márný rok.

■ V твоjich edičných plánoch nemožno prehliadnúť systematické vydávanie diela Jaroslavy Blažkovej, jednej z profilotvorných autorských osobností, ktorá však po odchode do emigrácie bola vyradená z našej literatúry. Môžeš sa rozhovoriť o tom, čo všetko ťa s touto

autorkou spája okrem toho, že si v podstate jej „dvornou“ vydavateľkou?

Jaroslava Blažková, to bolo v šesťdesiatych rokoch niečo ako vznik piatej svetovej strany. To bol hrom, čo udrhel do socialistického realizmu. Jej *Nylonový mesiac* vzbudil všeobecnú pozornosť: literárnych vedcov, kritikov, autorov, čitateľskej obce. Dovtedy i súbežne jej vyšli aj početné detské knihy. Plné výmyslov, hravosti, nových nápadov i literárnych postupov. Lenže na Blažkovú namierili hľadáči aj strážcovia socialistického realizmu a vôbec socializmu a pred celou jej, údajne protisocialistickou, tvorbou sa zavreli brány vydavateľstiev aj denníka Smena, kde pracovala ako redaktorka. A keď dootĺkaná a bez zárobku spolu s manželom a dvomi synmi z prvého manželstva emigrovala, embargo postihlo všetko, čo napísala.

My sme sa s Jarkou spoznali – pravda, to bolo pred tou pohromou – vďaka tomu, že Jarka mala srdečný, radostný vzťah k prírode. A ja, čo som vyhľadávala témy aj autorov do mladoletáckej umelecko-náučnej edície Delfín, som ju oslovila. Knižka z toho nevznikla, ale vzniklo priateľstvo. No raz som našla na dverách jej bytu úradnú pečatľ a také nejaké úradné písmo. Rýchlo som sa pobrala preč, veď mňa preverovacia komisia podobne hodnotila a nepreverila, ibaže ma v náučnej redakcii v Mladých letách potrebovali a nevyhnali. Nebolo koho sa spýtať, kam sa Jarka podela, veď kto chcel emigrovať, úzkostlivo dbal na to, aby o tom nečvirikali vrabce. Nevieť, či okrem svojej sestry niekomu písala, ja som prišla na jej stopu až vtedy, keď som si v Arche na stole našla list s poznámkou, že z Kanady píše nejaká autorka pre deti, takže to patrí mne. Veruže patrilo! A vzápätí sme sa stretli a nadviazali sme pretrhnutú niť priateľstva a ja by som bola rada vy-

Kveta Dašková
na Búdkovej

dala všetko, čo napísala, no problémom boli peniaze. A tak sme sa dohodli, že ja vydám knihy pre deti a vydavateľstvo ASPEKT knihy pre dospelých. Pre dospelých je aj posledná knižka spomienok *To decko je blázon*. Tá vznikla na moje úpenlivé prosby a niekoľkoročné modlikanie u autorky, aby sa jej literárny návrat do detstva a mladosti nestrasil, tak bolo akosi samozrejmé, že ju vydám ja. Ešte vari trikrát sme sa tu v Bratislave stretli, medzitým sme si písali a tak sme si vymieňali myšlienky, povzbudzovali sme sa, dáva-

li jedna druhej za ošatku dobra. Vytlačila som si jej i moje e-maily, je ich hrubý fascikel a volajú po knižnej podobe.

■ Rada by som ťa k tomu povzbudila. Istotne by z toho vzišlo nevšedné čítanie. Ale teraz by som sa ešte rada dotkla ďalšej aktivity tvojho vydavateľstva – poézie. Pre deti si vydala niekoľko hodnotných kníh poézie; za všetky spomeňme knihu Erika Ondrejičku *Čo sa skrýva v ceruzke* (2009), Valentína Šefčíka *Basta fidli* (2010) alebo tvoju kni-

hu, ktorá „rastie s čitateľom“ *Básničky z gombíkovej dierky* (2009). Vyjadri sa aspoň krátko k svojmu vzťahu k poézii.

Básničky boli súčasťou našej detskej lektúry. Ako deti sme rady čítali aj recitovali verše. Na gymnáziu sa každý rok usporadúvali recitačné preteky, veľká to slávnosť. Poézia ma pravdaže neskôr oslovila inak, nielen rýmom či epickým príbehom. Dnes mám v mojej knižnici sedem políc kníh básní. Nemám ku všetkým rovnaký vzťah. Niektoré zväzky sú stále na tom istom mieste, niektoré beriem do rúk často. V mojom vydavateľstve som poéziu pre deti nevydávala sústavne. Ale to, čo spomínaš, sú dobré verše. Medzi poéziou pre dospelých je iste cenný výber Wislawy Szymborskej *49 básní*.

Veľmi si cením i knižku poézie našich nadrealistov *Básnici snov*, pri tvorbe ktorej sa zúčastnili páni Petrík, Bunčák, Marenčin, Tomčík – boli to príjemné stretnutia. Ešte pred rokom som vydala dve útle knižky, a to: poéziu Martiny Bolekovej *Lom* a Tomáša Záborského *Chaotikon*; obe sú hodny pozornosti. A určite by som nemala zabudnúť na výber protivojnovnej poézie *13 slovenských básnikov*. Verše rámkuje silný výtvarný prejav Marka Ormandíka.

■ **Veľmi ma zaujala edícia významných svetových autoriek *Ženský prstoklad*. Zatavme sa pri nej. Pri jej zrode, autorkách...**

Viaceré vydavateľstvá sa po nežnej chopili hodnotovo lacných, takzvaných ženských románov. Tie knižky vychádzali aj vychádzajú v relatívne vysokých nákladoch, takže vydavatelia na nich slušne zarobili. Taká edícia, ako je *Ženský prstoklad*, na Slovensku nebola. Mne totiž nešlo ani tak o beletriu, skôr o litera-

túru na rozhraní žánrov, literatúru faktu, memoárovú literatúru, publicistické žánre... Tak sa v edícii ocitli vynikajúce Francúzky Simone de Beauvoir s knihou *Veľmi ľahká smrť* a Françoise Giroud s obrazom kultúry Francúzska *Súkromné hodiny života*. Spomínanie Larisy Bogorazovej, jednej zo šiestich demonštrantov, čo protestovali na Červenom námestí v Moskve proti vstupu vojsk Varšavskej zmluvy do Československa, pod názvom *Dalo sa tak vôbec žiť*, zaznamenala francúzska politologička a rusistka Cécile Vaissie. Ako prvé dielo edície vyšli *Dôkazy jestvovania*, originálne literárne útvary významnej poľskej novinárky a spisovateľky Hanny Krall o poľských židoch, osobitne ženách... Významná americká spisovateľka Erica Yang sa do edície dostala vďaka razantne napísaným esejam. Mala som a mám tú edíciu rada.

■ **O knihách pre deti sme už hovorili. No denník poľského židovského chlapca Dávida Rubinovicza *Dávidkov denník* (2016) je knižočka pre všetkých ľudí. Prečo je podľa teba potrebné aj dnes hovoriť o tristnej téme holokaustu?**

Relatívne málo ľudí vo vojne na Slovensku zahynulo, no vyznávači božej lásky, lásky človeka k človeku a vôbec lásky vyviezli do koncentračných táborov zo Slovenska vyše sedemdesiat tisíc spoluobčanov židovského vierovyznania, hoci s nimi mali spoločného Boha. *Dávidkov denník* je tajne písaný autentický záznam senzibilného, dvanásť až štrnásťročného chlapca z čias prenasledovania vidieckych židov v Poľsku. Mal by sa dostať do každej školskej knižnice a spoločne aj individuálne ho čítať. Výtvarníčka Katarína Slaninková sa napojila na ducha *Dávidkovej* výpovede veľmi pôsobivými ilustráciami, takže kniha je aj krásna...

■ **Pri 25. výročí vydavateľstva roku 2015 si vypísala autorskú súťaž na vytvorenie pôvodných literárnych prác pre deti. V štatúte tejto súťaže si ako jej cieľ formulovala zámer „zväčšiť podiel hodnotných detských kníh našich autorov na knižnom trhu, zvýšiť záujem detí, rodičov aj učiteľov o tieto knihy a podnietiť ich, aby spolu čítali, recitovali, texty z nich dramatizovali, učili sa vnímať ilustrácie kvalitných ilustrátorov a mať z nich estetický zážitok“. Ako hodnotíš s odstupom času úspešnosť tejto svojej iniciatívy?**

Od istého času ma čoraz viac trápilo poznanie, že ponúk od autorov dostávam veľa, ale kvalita viazne. Čítanie ponúk a písanie hodnotiacich e-mailov pre autorov mi bez úžitku zaberalo veľa času. Skúsím to so súťažou, tá býva dobrým sitom, povedala som si. Chodila som s tým nápadom tri-štyri mesiace, veď som si musela rozmyslieť, či budem vladať vypracovať štatút súťaže, prečítať všetky rukopisy, osloviť znalcov do poroty (v nej si aj ty účinkovala), vyhodnotiť zaslané práce, zohnať peniaze na odmeny, verejne vyhlásiť, kto ako v súťaži obstál. Nuž, zvládla som to.

Spomedzi zúčastnených autorov ocenenie získali traja. Vlastne tri autorky: skúsená Marta Hlušíková s rukopisom *Anabelka spieva dvojhlasne*, Elena Eleková s rukopisom s vtipným názvom *Môj brat nemá brata*. Na prvom mieste sa umiestnila Ľudmila Gašparíková, ktorá knižkou *Odkaz na buku* objavne a čitateľsky vzácné živým spôsobom a príťažlivo prepojila výletnícke „špekáčkové“ dobrodružstvo dvoch dievčat a dvoch chlapcov s dobrodružstvom poznávania o Slovenskom národnom povstaní.

Bola súťaž úspešná? Bola, všetky tri knihy sú dnes rozobrané. Predovšetkým *Odkaz na buku* by si malo všimnúť Mi-

nisterstvo školstva. Formálne slávnosti pri výročiach nie sú pre deti podnetné. A hľa, je tu knižka, ktorá môže zaujať, ba možno si ju aj obľúbiť.

■ **Keď hovoríš o knihách pre deti, nikdy nezabudneš spomenúť aj ilustrátorov. Prečo je podľa teba pre vzťah detí ku knihe také dôležité, aby sa stretávali s výtvarne i graficky esteticky vybavenými knihami? Prečo si sa sama pustila do grafických úprav kníh?**

Od začiatku vydavateľskej činnosti som sa snažila, aby mnou vydané knižky mali kultivovanú grafickú úpravu a pre mojich detských adresátov boli aj krásne. Áno, ilustrácie sú veľmi mocnou a podnetnou zložkou kníh. Aby som to potvrdila, poviem čosi o sebe. Roku 1945 na Vianoce som si pod stromčekom našla knižku českej spisovateľky Heleny Chvojkovéj, ilustrovanú jej manželom Jiřím Trnkom. Dostala som v nej klenot, galériu, zdroj zvláštneho vzrušenia, o ktorom som sa oveľa neskôr dozvedela, že ide o estetický zážitok. Tú knižku som znovu a znovu brala do rúk, opatrne, s pocitom, že ju treba dobre opatrovať. Priznám sa, že som sa k nej často vracala ani nie tak kvôli príbehu, textu, ale pre Trnkove ilustrácie pokrývajúce vždy dve protistrany, pre vtipné kreslené iniciály, smotanovo krémovú obálku s jemnou zlatou ražbou, akoby čipkou. Tá knižka mi ukázala cestu za výtvarným umením, aj to, ako možno krásnu knihu milovať, v podobe grafickej úpravy tvoriť tú peknotu a i s jej pomocou akceptovať žitie aj v dnešnej podobe.

Nech sa teda tebe aj tvojmu vydavateľstvu aj v ďalšom desaťročí darí vydávať len knihy, ktoré čitatelia budú milovať. ■

Spoločensko-literárny
kontext obnoveného Slniečka

ONDREJ SLIACKY

Slniečko nad všetky hviezdy

V pofebruárovom období, v ktorom došlo k likvidácii demokratického systému, aký u nás existoval (i napriek tragickým excesom, predovšetkým sociálneho rázu) v medzivojnovom období, na slovenskom nebi postupne začali zhasínať betlehemské hviezdy a zažíhali sa hviezdy päťcípe. Bývalý slogan slovenských osvietenských vzdelancov, že všetko sa začína od detí, miništranti ľudáckeho režimu pochopili po svojom. Húfne sa poprezliekali do montérok robotníckej triedy a aby nových mocných presvedčili o svojej lojalite, všetkým jezuliatkam pouvažovali na krky slučky z červených šatiek.

Škrtenie slovenských detí sa mohlo začať. A nielen detí.

Jednou z inštitúcií, ktorá pocítila zá-sah novej štátnej moci, bola Matica slovenská a v nej tí, ktorí roky utvárali časopis Slniečko. Po Kolomanovi Geraldinim, ktorý na konci vojny (1945) z politických dôvodov emigroval zo Slovenska, poverilo nové vedenie Matice vedením dovtedy najobľúbenejšieho slovenského detského časopisu mladého referenta s beletristickými ambíciami Jozefa Telgárskeho. Podľa tiráže 1. čísla zodpo-

vedným redaktorom časopisu sa stal Štefan Pasiar. Nová redakcia Slniečka sa okamžite dištancovala od ideológie ľudáckeho režimu. Konkrétne napríklad tak, že svojim čitateľom pripomenula povstanie proti nemeckému fašizmu a jeho domácim prisluhovačom: „*Keď ste sa vlni chystali do školy a súčasne túžobne čakali prvé číslo Slniečka, slovenský národ povstal so zbraňou v ruke proti svojmu najväčšiemu nepriateľovi. Spomínate si na to nadšenie, s ktorým vaši bratia a otcovia chápali sa zbrane a šli do boja. Spomínate si, akou radosťou plesali vaše srdcia nad úspechmi a hrdinstvami našich vojakov a partizánov proti presile vrahov. Spomínate si a spomínajte večne na jeden z najslávnejších úsekov našich dejín, keď Slovač ukázala svetu, že za slobodu vie aj umierať*“ (Slniečko, 18, č. 1, s. 2).

Publicistický pokus upriamiť pozornosť detí na novú spoločenskú realitu však redakcia povojnového Slniečka nedokázala uskutočniť v umeleckej polohe. Objavenie sa nových autorov nezatažených ľudáckymi maniermi nebolo totiž tvorivým generačným nástupom. Mladí autori (Rudo Moric, Elena Čepčeková,

Zlatko Klátik), resp. autori „zánovní“, Ján Číž a iní, ktorí mali nahradiť skompromitovaných, resp. už tvorivo neproduktívnych autorov, boli v tom čase, povedané s J. C. Hronským, len „pisateľmi“, nie spisovateľmi. Tento patový stav sa Slniečko za redakcie Jozefa Telgárskeho, Márie Rázusovej-Martákovkej a Jozefa Horáka usilovalo prekonať jednak svojou tradičnou výchovou detí k národnému povedomiu a jednak konjunkturálnymi témami korešpondujúcimi s nastupujúcou pofebruárovou ideológiou. Prvú tematicko-ideovú líniu autorsky reprezentoval najmä Jozef Horák (v 20. ročníku publikoval na pokračovanie historizujúcu poviedku tematizujúcu štúrovské revolučné hnutie *Bubeník otca Hurbana*), Mária Rázusová-Martáková a Dominik Štubňa-Zámostský, druhú predstavovali publicistické a beletristické texty zo sovietskej ruskej detskej literatúry (Bianki, Iljin, Pantelejev, Nosov). Pôvodná tvorba, ktorá by umeleckým spôsobom konfrontovala detskú idealitu s dobovou skutočnosťou, v Slniečku absentovala. V tomto ohľade nešlo však o jav typický len pre Slniečko. Bol to stav, v ktorom sa nachádzala celá povojnová detská literatúra.

Zlikvidovanie Slniečka štátnou mocou roku 1950 však s touto skutočnosťou bezprostredne nesúviselo. Úvahy o zrušení Slniečka, ale i Priateľa dieťaťa, popri Slniečku druhého najrozšírenejšieho časopisu pre deti v 30. a 40. rokoch 20. storočia, sa začali objavovať hneď po februári 1948. Vtedy sa v straníckych štruktúrach poverených utváraním a presadzovaním novej výchovnej doktríny zrodila myšlienka zrušiť Slniečko a iné časopisy spojené s predchádzajúcimi režimami – demokratickým i totalitno-ludáckym – a namiesto nich podľa sovietskeho vzoru vytvoriť sústavu pionierskych časopisov. V prvej fáze tejto likvidácie, korešpondujúcej s odstraňovaním

demokratických a náboženských inštitúcií dospelých (kláštory), stranícko-štátne orgány ešte hľadali formálne zámienky, ktoré by ich zámary zlegalizovali. Medzi listami Administratívneho archívu Matice slovenskej (AAMS) sú aj dokumenty z rokov 1946 – 1949, v ktorých sa pod registračným číslom 1241 nachádza list Jozefovi Horákovi. Vtedajší šéfredaktor Slniečka je v ňom vyzvaný, aby sa vyjadril k bájke Pavúk, ktorá vyšla v 10. čísle Slniečka (roč. 21, s. 154 – 156). Skôr než sa tak stalo, tlačový dozor zhabal celý náklad inkriminovaného čísla (Kopál 1970). Odpoveď Jozefa Horáka nie je známa. Skutočnosťou však je, že v bájke, v ktorej pavúk tká sieť, aby do nej pochytal všetok nepohodlný hmyz, tlačový dozor našiel alúziu na represálie utvárajúceho sa totalitného systému a začal konať. Aby sa však zachovalo zdanie demokratickosti, stranícke inštitúcie v tejto fáze ešte Slniečko nezrušili, ale navrhli Matici zlúčiť ho s novoutvorenými pionierskymi časopismi – Ohníkom a Zorničkou. Vyplýva to z listu Povereníctva informácie a osvetu v Bratislave č. 455/48-III/2 zo dňa 19. 12. 1948. K tomuto listu podľa informácie Jána Kopála (Kopál, 1970, 45 – 46) je priložený odpis listu Matice slovenskej Povereníctvu školstva a osvetu v Bratislave, posledného obranného aktu matičného Slniečka. Keďže ide o výnimočný dokument, uvádzame ho v autentickom znení:

„Slniečko až do r. 1948 bolo jediným laickým časopisom pre deti, vychádzajúcim od r. 1927. Je uprostred 21. ročníka. Roku 1945 hneď po oslobodení podarilo sa ho zavčas obnoviť i graficky upraviť viacfarebnými ilustráciami v celom čísle. Bolo jediným časopisom pre deti v školách, nahrádzalo čítanky, najmä na navrátenom území, vykonalo veľkú propagačnú úlohu v presídleneckej akcii v Maďarsku ap. Cezeň dostávali deti

v cudzine i doma prvý styk s tlačným slovom po oslobodení. Náklad vystúpil na 60 000 exemplárov. Mohli sme preto časopis vystrojiť výtvarne tak, ako nikdy u nás nebolo a s miernym predplatným. Aktivizovalo Matici slovenskej všetky jej vedecké zborníky, ba umožnilo založenie ľudovýchovného časopisu *Matičné* čítanie od 1. 1. 1946, ktoré bolo v prvých dvoch rokoch tiež vysoko pasívne.

Matica slovenská je a ostáva spolkom dobrovoľného členstva, *Slniečko* odchovala si množstvo budúcich členov. Dnes už množstvo tisícov členstva s *MS* je spojené od útleho detstva. Tento moment nie je nedôležitý ani dnes, keď sa má činnosť *MS* rozvinúť podľa chystaného zákona.

Od septembra 1948 vydáva Štátne nakladateľstvo pre tú istú detskú čitateľskú obec štyri nové časopisy. Neboli by sme proti dohode, aby *Slniečko* ostalo ako jeden z nich (i keď to nemuseli byť hneď štyri časopisy), no začali vychodiť. Ako by *Slniečka* ani nebolo a tento najstarší, najpopulárnejší, najrozšírenejší a najkrajší detský časopis stal sa preby-

točným a ***MS* dostala príkaz, že sa má zlúčiť od 1. I. 1949 s časopismi *Zornička* a *Ohník*** (podč. O. S.) vydávanými Štátnym nakladateľstvom od sept. 1948. Technicky je to nemožné 1. januárom, keďže *Slniečko* je uprostred ročníka. Môže iba zaniknúť a *MS* stratí zisky finančné a najmä mravný vplyv na desiatky tisíc detí, z ktorých mohla mať v budúcnosti oveľa prítulnejšie kádre pre osvetovú činnosť v teréne. Pritom ideová stránka je zaručená i u nás a nijako by sme sa neboli priecili, aby mal na časopis vplyv i Štátny pedagogický ústav.

Správa *MS* prosí, aby sa vec *Slniečka* uvážila znovu a našlo sa riešenie, ktoré ho proste nevyradí zo života“ (Kopál, 1970, 45 – 46).

Povojnová správa Matice slovenskej teda „poprosila“ pofebruárovú štátnu moc, aby brala ohľad na deti. Pravdaže, okrem toho, že sa týmto zúfalým aktom ponížila, nedosiahla nič. Tým, že nesúhlasila so zlúčením *Slniečka* s novozaloženými detskými časopismi, vyniesla nad ním ortieľ. *Slniečko* zaniklo a samotná Matica sa čoskoro zmenila

na výchovno-osvetársku inštitúciu. Paradoxné pritom je, že skrytá likvidácia detského časopisu vychádzajúceho z kresťansko-národných hodnôt nebola v jeho histórii žiadnou novinkou. O podobný zásah sa pokúsil už ľudácky režim v roku 1939, keď Matici slovenskej navrhol zlúčiť jej časopis s existujúcimi detskými periodikami, predovšetkým s konzervatívno-konfesionálne ladeným Priateľom dietok. Z výskumu Jána Kopála (Literatúra a detský aspekt, 1970, s. 43) vyplýva, že J. C. Hronský, šéfredaktor Slniečka a od roku 1940 správca Matice slovenskej, tento štátno-inštitucionálny likvidačný zámer postrehol a odmietol ho. Poukázal pritom na bohaté tradície časopisu a na jeho čitateľskú obľúbenosť na Slovensku i medzi slovenskou komunitou v zahraničí. Zdôraznil, že „články a obrázky zo Slniečka preberajú časopisy pre deti v Nemecku, Japonsku, Číne, Južoslávii i Amerike“. Slniečko tým plní významnú kultúrnu misiu doma i v zahraničí¹. I to je jeden z dôvodov, prečo by Slniečko nemalo zaniknúť.

Hronského argumenty na „zjednocovateľov“ zapôsobili. Slniečko si svoju „zvrchovanosť“ uchránilo. Načas. Po zlikvidovaní „ľudovo-demokratickým“ systémom v roku 1950 na dlhých dvadsať rokov prestalo vychádzať. Jeho čas nastal až v čase pokusu demokratizovať komunistický režim, keď v roku 1969 začalo v Mladých letách vychádzať Slniečko – pre odlíšenie od matičného nazývané „obnovené“. Keďže v tom čase riaditeľom centralizovaného vydavateľstva, ktoré sa stalo garantom formujúcej sa modernej literatúry pre deti a mládež, bol spisovateľ Rudo Moric, autor kultovej knihy detskej literatúry *Z poľovníckej kapsy* (1955), postupne sa ustálil názor, že to bol on, kto inicioval obnovenie Slniečka. Rudo Moric patril k autorom, ktorí začínali v matičnom Slniečku. De-

saťročia rozšírený názor, že to bol on, ktorý ho v 60. rokoch obnovil, je však mýtus. V tom čase (1959 – 1978) členom vedenia Mladých liet bol právnik Dr. Dušan Roll, ktorý svoju manažérsku kariéru začínal v martinskej Osvete. V roku 2018, keď ma začala zaujímať genéza obnoveného Slniečka, získal som od Dr. Dušana Rolla následnú písomnú informáciu: „*Moje medzivojnové detstvo bolo ovplyvnené detskými knihami a najmä časopisom Slniečko, ktoré môj otec, bankár, ako člen dozornej rady vtedajšej Matice dostával... v roku 1969, keď ešte nebola tvrdá normalizácia, navrhol som Rudovi Moricovi, aby sme obnovili vydávanie Slniečka*“ (podčiarkol O.S.) Rudo Moric tieto slová už nikdy nepotvrdí ani nevyvráti. Nemám však dôvod Dr. Dušanovi Rollovi, dvojnásobnému prezidentovi Medzinárodnej únie pre detskú knihu IBBY a predsedovi poroty pre udeľovanie Ceny H. Ch. Andersena, neveriť. Už aj preto nie, že tým sa zásluhy Ruda Morica o Slniečko, o jeho zachovanie i v turbulentných časoch normalizácie nespochybňujú. Historickým faktom však zostáva, že nie on, ale Dr. Dušan Roll inicioval obnovenie Slniečka. Nepochybné však je, že ak sa Mária Ďuričková, dlhoročná redaktorka Mladých liet, stala roku 1969 šéfredaktorkou Slniečka, stalo sa tak s Moricovým súhlasom. Tým, že riaditeľ Mladých liet zveril Slniečko do rúk talentovanej autorky, ktorá sa spolupodieľala na vytvorení moderného typu umeleckej detskej beletristiky, spisovateľky s neuveriteľným zmyslom pre čistotu jazyka, brilantnej rozprávačky je vlastne Moricova skutočná zásluha o obnovené Slniečko.

Mária Ďuričková koncipovala Slniečko na spôsob J. C. Hronského, žánrovo preferujúc ľudovú slovesnosť, predovšetkým rozprávku a povesť. Z odstupu času zdanlivo nič výnimočné. A predsa.

Celé päťdesiate a sčasti aj šesťdesiate roky bol J. C. Hronský pre existujúci ľudovo-demokratický režim persona non grata. Podľa Eduarda Beneša bol to totiž exponent slovenského ľudáctva, „vojnový zločinec“. A hoci sa predstavitelia pofebruárového režimu distancovali od Benešovho čechoslovakizmu, jeho kriminalizáciu Hronského ako „vojnového zločincu“ si osvojili. Publikovanie Hronského bolo tabu, takže zásluhou Márie Ďuričkovej bolo to práve obnovené Slniečko, ktoré niekoľko rokov pred publikovaním Hronského beletrie pre dospelých, uviedlo tohto autora späť do literatúry. Jedinečný edičný čin Ďuričkovej, ktorý historici literatúry pre dospelých prehliadajú, je významnejší o to viac, že sa udial už v prvej polovici 60. rokov 20. storočia. Návrat Hronského do literatúry bol Ďuričkovej záslužný spoločensko-kultúrny čin. Vďaka nej sa nová generácia detí mohla stretnúť s autorom, ktorý bol literárnym fenoménom ich starých rodičov. A práve oni privítali obnovenie Slniečka i jeho návrat k folklórno-národným témam. Takáto stratégia spôsobila, že Slniečko malo v čase svojej obnovy astronomický náklad vyše 60 000 výtlačkov. Nikdy potom už takýto náklad nedosiahlo. Naopak, v čase nastupujúcej normalizácie jeho náklad rapídne poklesol. Tzv. pionierske periodiká sa s konkurenciou Slniečka vyrovnávali totiž ťažko a robili všetko preto, aby ho ideovo zdiskreditovali. Na programe dňa bolo teda opäť jeho zrušenie. Aby tomu Rudo Moric zabránil, „takticky“ odvolal jeho šéfredaktorku.

Riaditeľ Mladých liet, ktorý si Máriu Ďuričkovú, vdovu po povstaleckom martýrovi Jánovi Masarykovi, vážil, to neurobil z vlastného rozhodnutia. Nepochybne tak urobil po porade so stránkou organizáciou Mladých liet.

Paradoxné je, že tento akt, po ktorom

vzápätí nasledovalo prepustenie Márie Ďuričkovej z Mladých liet, nesúvisel so Slniečkom. Súvisel s proskribovanou knihou českého kunsthistorika Václava Huňáčka *Naša republika*, ktorá vyšla v Mladých letách r. 1969. Mária Ďuričková k nej napísala emotívny úvod, v ktorom sa prihlásila k „slovenskej jari“. Ideológovia normalizácie, pravdaže, o knižke nemali ani tušenia. Zaiste sa o nej dozvedeli pričinením „kultúrnych“ konfidentov, a hoci nešlo o žiadnu protištátnu publikáciu, Mária Ďuričková (tak ako vtedy najvýznamnejší kritik a historik detskej literatúry redaktor Dr. Ján Poliak) musela z Mladých liet odísť. V prospech Ruda Morica svedčí, že vyhodenie Ďuričkovej z Mladých liet nebolo pre ňu existenčne likvidačné (i keď mentálne ju to traumatizovalo do konca života). Mladé letá naďalej, pravda, v regulovanej periodicite, vydávali jej diela, pričom vďaka dezignovanému šéfredaktorovi básnikovi Jánovi Turanovi, ktorý v Mladých letách pracoval na pozícii vedúceho redakcie pôvodnej tvorby, stala sa kmeňovou autorkou obnoveného Slniečka.

Ján Turan umožnil však publikovať v Slniečku nielen Ďuričkovej. „Zaručil sa“ i za iných autorov, ktorí sa dostali do nemilosti normalizačných inkvizítorov. Jedným z nich bol talentovaný básnik Štefan Moravčík. Popri Miroslavovi Válkovi, Lubomírovi Feldekovi, Milanovi Rúfusovi, Jánovi Navrátilovi, a o niečo neskôr mladom Danielovi Hevierovi, sa tak vďaka Turanovmu Slniečku (do ktorého Rudo Moric pred normalizačnými „čističmi“ ukryl aj autora tohto príspevku, v 60. rokoch redaktora obrodného Kultúrneho života) mohol významnou mierou podieľať na formovaní detského aspektu, tvorivého konceptu modernej poézie pre deti. Tento fakt by naznačoval, že „normalizačné“ Slniečko sa od

dobových pseudohodnôt dištancovalo. Lenže skutočnosť je i tentoraz iná. Slniečko ak chcelo existovať, muselo sa vydať cestou kompromisu. Táto stratégia („dať cisárovi, čo je cisárovo a Bohu, čo je Božie“) však jeho redakciu (Turan – Sliacky), predovšetkým v očiach „nežných revolucionárov“, priveľmi nectí. Vtedy však otázka znela – buď-alebo. V Slniečku navyše práve vtedy našiel publikačný azyl ne jeden z autorov, ktorý mal publikačný zákaz v literárnych časopisoch pre dospelých (Štefan Moravčík). Paradoxné je, že napriek všetkému, útoky na Slniečko pokračovali. Ministerstvo školstva ho dokonca na začiatku 70. rokov vyradilo zo zoznamu odporú-

čaných školských časopisov, čím ho odstrihlo od jeho základnej odberateľskej bázy. Týmto rozhodnutím náklad Slniečka prirodzene enormne poklesol. Vďaka národne orientovaným učiteľkám, ktoré napriek ministerskému zásahu Slniečko ďalej pre svojich žiakov objednávali, však časopis nezanikol. Aby sa tak predsa len nestalo, redakcia i naďalej pokračovala vo svojej taktike kompromisu. V prvom rade sa to prejavilo publikovaním prozaických textov Jána Štiavnického, autora, ktorého tvorba pre deti, ako aj tvorba pre dospelých, sa vyznačovala ideologickým didaktizmom pripomínajúcim tzv. socialisticko-realistickú detskú literatúru päťdesiatych rokov. Ján Štiavnický,

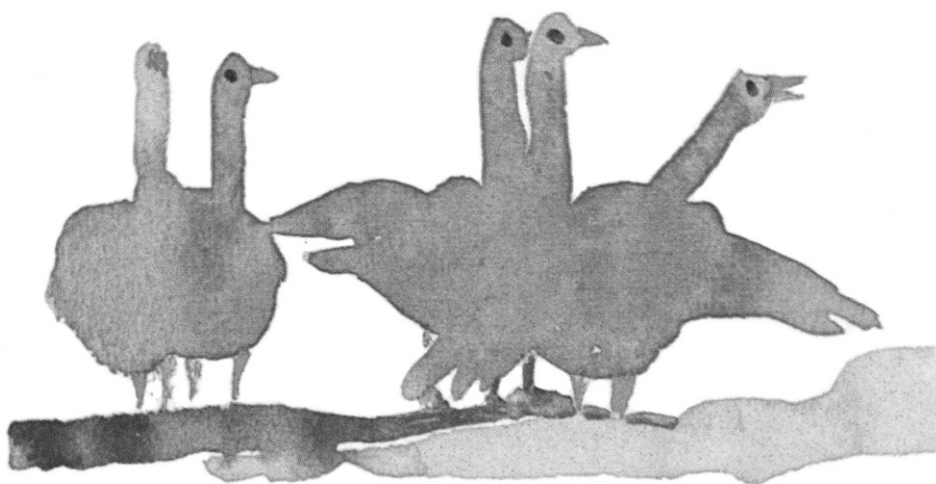
slušný človek, ktorý v medziach možností ako vedúci literárno-dramatického vysielania v košickom štúdiu Československej televízie poskytoval publikačný priestor i proskribovaným autorom, patril ku kľúčovým autorom v „znormalizovanom“ Slniečku. I táto skutočnosť mýtus o jednoznačnej umeleckej úrovni „obnoveného“ Slniečka, značne relativizuje. Následný vývin Slniečka (druhá polovica 80. rokov 20. storočia), zameraný už na publikovanie talentovaných básnikov a prozaikov, predovšetkým však preferovanie modernej literatúry faktu, ktorá sa v rozpore s normalizačným socialistickým internacionalizmom sústredila na historicko-vlastenecké témy (Faithová, 2017), však Slniečko ako umelecký časopis pre deti opätovne rehabilitujú. V 80. rokoch 20. storočia Slniečko totiž rezignovalo na svoju stratégiu „záchranného kompromisu“ a namiesto „cisárovho“ začalo detským čitateľom predkladať len to „Božie“. ■

LITERATÚRA

- Faithová, E. 2017. Literatúra faktu v časopise Slniečko. In *Časopisecký fenomén Slniečko v kontexte slovenskej detskej a národnej kultúry*, Ondrej Sliacky a kol., s. 109 – 140. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- Kopál, J. 1970. *Literatúra a detský aspekt*. Bratislava: SPN.
- Sliacky, O. a kolektív. 2017. *Časopisecký fenomén Slniečko v kontexte slovenskej detskej a národnej literárnej kultúry*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.

POZNÁMKY

- 1 List v AAMS od MUDr. L. Izáka, riaditeľa ČsČK v Martine, J. C. Hronskému zo dňa 10. 1. 1939 a záznam o porade tajomníka Matice slovenskej J. C. Hronského o vydávaní časopisu Slniečko zo dňa 9. 8. 1939.

Najlepšie je v básni žiť

DÁVID DZIAK

Slovenská poézia pre deti 2019

V básnickom debute pre deti Marty Hlušikovej sa v poslednej básni zbierky konštatuje: „Najlepšie je v básni žiť.“ Básne niektorých autorov doslova žijú, sú plné života, autor a čitateľ v nich môžu plnohodnotne existovať, ale ako každý rok nájdú sa zbierky, ktoré len prežívajú, resp. dožívajú. Nový život slovenskej poézii pre deti sa snaží dať súťaž vydavateľstva Perfekt, ktorej výsledkom je prínosný zborník.

Vydavateľstvo Perfekt¹ v roku 2019 usporiadalo popri tradičnej súťaži (už 15. ročník) o najlepšiu pôvodnú poviedku pre deti a nástročných aj prvý ročník o najlepšiu pôvodnú báseň určenú deťom a mládeži, pričom najlepšie texty vydalo v zborníku *Kapitán Spomienka*². Túto iniciatívu možno považovať za dobrý impulz pre súčasnú slovenskú poéziu

pre deti a mládež.

Vítaznou básňou sa zaslúžene stala báseň *BUSstory* od Z. Martiškovej, ktorá ako jediná má dve básne v knihe. Jej druhý text sa nazýva *A teraz tú našu*, pričom ide taktiež o jednu z najlepších básní v zbierke. V oboch prípadoch ide o dlhšie texty, ktoré sú jazykovo aktuálne a tematicky veľmi blízke detskému čitateľovi. Obe básne sú originálne, vtipné, prepracované a vypointované. Funkčne sa v nich využíva intertextualita vo vzťahu k Tolkienovi: „*Skončí sa to aj tak riadne neslávne, / neporazíš Spoločenstvo jedálne*“.

Zábavná je aj fantazijná báseň M. Hlušikovej *Lietajúca krava*. Metaforickosťou a symbolickosťou vyniká text *O Larve* od R. Daleckého, ktorý premyslene pracuje s ireálnom. Predškolačkov určite pobaví hravá báseň o mliečnom chrupe *Rastú ako huby po daždi* od J. Šimulčíkovej. Súčasným deťom čaro (minulých) prázdnin (u strýka na dedine) pripomína M. Šipošová v nostalgickom texte *Super prázdniny*. Vyzdvihneme ešte ľahkosť a jemný humor básne *Dúšok s duchom* E. Kolmanovej, tému hendikepu v texte R. Korbovej *Láska na prvý pohľad* a báseň *Rebelka* od A. Oravcovej, ktorá môže osloviť tínedžerov.

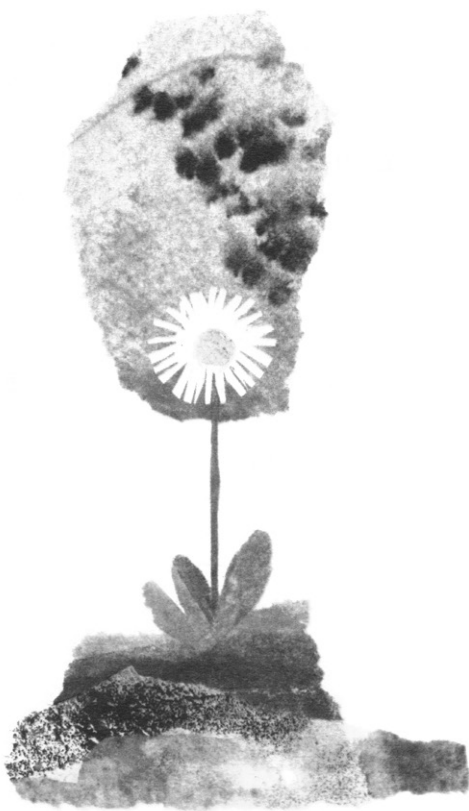
- 1 V spolupráci s detským časopisom FIFÍK, detským Združením korytnačky a s podporou BIBIANY, medzinárodného domu umenia pre deti.
- 2 Garantom literárnej súťaže je literárny vedec a oceňovaný spisovateľ Peter Karpinský, názov zbierky je pomenovaný podľa víťaznej poviedky, ktorú vyberá detská porota.

Spomínaná **Marta Hlušíková**, skúsená a oceňovaná prozaička pre deti a mládež, v roku 2019 vydala svoju prvú zbierku básní pre deti pod názvom *Aprílová brada a iné švihnuté básne* (Slovart). Ide o zábavnú lyriku, v ktorej to naozaj „žije“. Tematicky pestré kratšie texty striedajú dlhšie básne, v ktorých autorka využíva mnohé formy komického, čím určite pobaví detského čitateľa. Väčšina básní sa vyznačuje invenčnosťou a originálnosťou, čo sa odráža aj v hravej jazykovej vynaliezavosti a tvorivosti: „zajahodiť, prachuliaci, makožrúti, snehopes, svetlonosy“; „Psi vraj majú hudbu v krvi. / Môj Azor je jeden z prvých: / Ja si cvičím bicie, / Azor skúša vycie“. Hlušíková vo viacerých textoch prináša nový uhol pohľadu, čím dokáže prekvapiť recipienta, na čo využíva najmä fantazijnosť: „Kde to všetko možno zočiť? / Stačí iba zavrieť oči“, personifikáciu, nonsense či vtipný zvrät. Mnohé texty sú vypointované, ale sem-tam sa nájde aj slabšia básnička.

Prežívania

Po roku **Peter Bolaček** prichádza s druhým pokračovaním *ZOOlogických báSNÍČiek* (Asociácia Corpus), ktoré je podobnej kvality ako prvý diel. Texty sú originálne a nápadité, ale kvalitatívne nevyvážené. Opäť ako pri jeho predošlej knihe vyzdvihujeme hravosť, humor: „Dva slimáky na chodníku / trénovali školu šmyku“, a jazykovú vynaliezavosť: „Lev z Levkých Levár, KorytMačka“, využívajúc pritom širokú paletu básnických prostriedkov. Oveľa vydarenejšia je zábavná lyrika ako angažovaná, v ktorej autor explicitne pranieňuje problémy etiky vzťahu k zvieratám (napr. básne *Mami, povedz, prečo?* či *O človeku*)³.

Po troch rokoch vydáva v poradí šiestu knihu pre deti **Milan Kenda** pod názvom *Gúľala sa ku mne guľa* (Daxe). Ako naznačuje už názov, autor využíva mnoho básnických prostriedkov (napr. eufóniu, aliteráciu, kalambúr), čím je solídne zvládnutá zvuková stránka básní. Veľmi dobre pracuje aj s rytmom a rýmami, hoci niekedy si Kenda musí vypomôcť aj gramatickým rýmom. Ďalším pozitívom je snaha o humor najmä v textoch zo života detí, ktoré prevládajú v zbierke. Básne sú však konvenčné, popri lepších textoch (napr. *Nebude tu savana; Divne Dano doma dumá*) je aj viacero slabších (napr. *Prešibaní šibači; Dvaja malí spovedníci* spovedali po anglicky).

Podobnej kvality je kniha **Ondreja a Viery Nagajovcov** *Kocúr Žabo s bielou bradou* (Vydavateľstvo Matice slovenskej). Básne, adresované recipientovi predškolského veku, sú tematicky jednotné, t. j. sú zamerané na život domáceho kocúra Žaba. Ďalším pozitívom je, že tieto jednoduché priamočiarejšie texty majú dobrý rytmus a náznak humoru: „*Kocúr drieme. / Vtedy mucha / má chuť vliezť mu / do kožucha*“. Pokiaľ ide o rýmovanie, tak autor si taktiež vypomáha aj gramatickými rýmami, pričom sa nájdu aj také slová v rýmových dvojiciach, ktoré sa nerýmujú. Próza, ktorá je súčasťou titulu, je už redundantná.

Predškólakov určite oslovia ilustrácie Magdaleny Takáčovej v zbierke *Zvieratká zaklopali na vrátka* (Fortuna Libri) od **Moniky Novákovej**. Rovnako ich môžu zaujať aj krátke (zväčša štvorveršové) jednoduché básničky o zvieratách, ktoré sú však rozkolísanej kvality. Nápaditejšie texty sa striedajú s prázdnejšími, pri ktorých sa často využíva gramatický rým (najmä deminutíva): „*Prebudí sa ráno mravček, / malinký je ako palček. / Obuje si ľahké cvičky, / nezačne deň bez rozcvičky*“.

Dožívania

Konceptne zaujímavá je kniha *Brezulienka* (Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov) od **Petra Mišáka**, ktorá namiesto ilustrácií má fotografie Evy Kuciakovej Humajovej. Tie zachytávajú rôzne podoby kôry na breze, ktoré niečo pripomínajú – zväčša zviera. Na

tieto fotografie Mišák napísal poväčšine štvorveršové básničky, ktoré súvisia s výjavom na danej fotografii. Predškolský recipient vďaka tomu môže hľadať tematizovaný jav na fotografii – na kôre brezy: „*Pozri lepšie, / zbadáš kozu*“, čím sa môže rozvíjať jeho predstavivosť. Básničky však zväčša len popisujú, čo je na fotografii: „*Na kôre sa zrazu zjavil / tento kvietok premilý*“, zbierka sa tak postupne stáva prvoplánovou a stereotypnou.

Dvadsať básní poväčšine o zvieratách obsahuje zbierka **Tatiany Chovancovej** *Básničky od Táničky* (Marenčin PT). Texty sú kreované na personifikácii so združeným rýmom. Básne sú však konvenčné: „*Pani jeseň listy mení / na farebné zo zelených*“, priamočiare, miestami je prítomný sentiment, pričom pri rýmovaní sa využívajú aj gramatické rýmy.

Viera Dobiášová vydala zbierku *My sme super prváci* (Matys), ktorá je veľmi podobná ako jej kniha spred troch rokov *Do školičky, do školy kráčať vôbec nebolí* (Matys). Titul tvoria básničky, hádanky, prózy, maľované čítania a úlohy, ktoré však rozvíjajú len najnižšie kognitívne procesy. Texty, adresované recipientovi od šesť do desať rokov, sú príliš konvenčné bez náznaku inovácie či originalnosti.

Amatérske texty obsahuje kniha *Na chalúpke pod lesom* (vlastným nákladom) od **Marty Zahoranovej**. Trinásť triviálnych básničiek, určených čitateľovi od štyroch rokov, z prostredia prírody dopĺňajú maľovanky, pexeso a (konvenčné) úlohy.

Od narodenia až po Zet

Rok 2019 priniesol (v porovnaní s predošlými rokmi) len dva abecedáre. V posledných rokoch sa „roztrhlo vreco“ s abecedármi, ktoré sú značne

- 3 Najnovším autorovým projektom je cédečko *Zoologické pesničky*, na ktorom sú zhudobnené texty z jeho dvoch posledných knížiek.

hodnotovo rozkolísané, zväčša ide o podpriemerné tituly, v ktorých zážitkovosť je potláčaná účelovou pragmatickosťou. Hodnotný abecedár by však mal zážitkovým spôsobom sprostredkovať detskému recipientovi abecedu, vďaka čomu si dieťa efektívnou a nenásilnou formou zapamätá písmená; zároveň sa môže naučiť čítať a písať písmená; a napokon sa uňho formuje pozitívny vzťah k čítaniu a písaniu, respektíve k učeniu. Mnohé abecedáre sú si však podobné „ako vajce vajcu“, preto pri každom ďalšom jeho vydaní nastáva otázka originality a invenčnosti podania informácie. Často sa stáva, že básnička na vybrané písmeno abecedy je kreovaná len na nahromadení danej hlásky bez hlbšieho významu či pointy, pričom sa dané písmeno ani nevizualizuje. Pri abecedároch sa žiada aj výraznejšia spolupráca medzi autorom, ilustrátorom a grafikom, ktorí môžu hravým spôsobom dotvoriť osvojovanie si abecedy.

Po roku prišiel s novou knihou **Grigorij Starodubcev**, tentokrát s pomerne vydareným abecedárom pod názvom *Básničková abeceda* (Perfekt). Na tom má však veľkú zásluhu aj ilustrátor Juraj Martiška, ktorý sa postaral aj o grafický dizajn. V porovnaní s autorovou predošlou zbierkou *Môj psík* (2018, Perfekt) nové básne sú oveľa lepšie zvládnuté. Kniha je adresovaná predškólakom a mladším školákmi. Na každé písmeno abecedy Starodubcev vytvoril niekoľko básní, mnohé sú nápadité, vypointované alebo sa autor aspoň snaží vizualizovať dané písmeno: „*Ypsilon je ako prak. / Je to tvrdé íčko, / podobá sa na zobák, / na věčkové tričko*“. Príznačná pre knihu je hravosť a interaktívnosť, doplnené o úlohy. V zbierke sa však nájdu aj prázdnejšie texty modelované len na nahromadení danej hlásky z abecedy.

Pozitívom druhého abecedára *Veselé samohlásky* (Pars Artem) od **Ľubomíry Mihálikovej** je, že sa zamerala len na samohlásky v porovnaní s abecedarmi, ktoré sa snažia obsiahnuť celú abecedu. Zámer titulu je samozrejmy, a to oboznámiť predškólakov a mladších školákov so samohláskami. Básničky slúžia len ako mnemotechnická pomôcka.

Návody na život

Žánrovo nasledujúce tituly môžeme zaradiť k tzv. inštruktívnej/návodovej literatúre, ktorá „spája literárnu fikciu s mimoestetickými, pragmatickými príznakmi s evidentným, dobre čitateľným zámerom ovplyvniť adresáta a zážitkovým spôsobom mu sprostredkovať určité návody“ (Stanislavová 2019, s. 46).

Pragmatický zámer má publikácia *Kde je kto?* (Fortuna Libri) **Zuzany Jurigovej Kaprálikovej**, určená čitateľovi predškolského veku. Jej cieľom je rozvíjať recipientovu orientáciu v priestore. Súčasťou titulu je aj kartová hra a námety na aktivity súvisiace s knihou a jej zámerom, ktoré spolu s ilustráciami pripravila Veronika Lesana Renčková. Cez krátke veršovačky, štyri naratívne básničky, sa vyjadrujú predovšetkým priestorové vzťahy: vpravo, vľavo, hore, dole, medzi, v, na, pod, pred a za, ktoré sú zároveň zvýraznené v texte. Pragmatický cieľ však cez text zreteľne „presvitá“, keďže veršovanie je na slabšej úrovni, čím sa oslabuje obsahová zážitkovosť.

Jednu krátku rozprávku a štyridsať básní na výkonový štandard ŠVP ISCED 0 – rozpoznávať pravdivosť a nepravdivosť tvrdení, napísala **Zita Bieliková** a vydala ich súborne pod názvom *Čo je pravda a čo nie? Básničky pre detičky, aby si potrápili svoje hlavičky* (vlastným nákladom). Otázka z názvu jasne naznačuje prítomnosť poznávacej

a didaktickej funkcie v textoch, ktoré však jednoznačne prevažujú nad zážitkovosťou: „*Fajčenie je škodlivé*“. Zámer bol dobrý, a to rozvíjať u predškolákov rozpoznávanie pravdy, čo je aktuálne a žiaduce v súčasnej (dez)informačnej spoločnosti. Veršovanie je však na veľmi slabej úrovni. Básne sú kreované stereotypne: „*Vraj náš dateľ lekár je. / Je to pravda a či nie? / Každý červík sa ho bojí, / stromom všetky rany zhojí*“, početne sa využíva gramatický rým, v rýmových dvojiciach sú slová, ktoré sa nerýmujú, alebo sa narúša rým bez významu, „podčiarknuté“ pravopisnými chybami. Pracovné listy v závere poväčšine rozvíjajú len najnižšiu úroveň kognitívnych procesov: „*Koľko nôh má stôl?*“

Znovuzrodenia

Ako každý rok, tak aj tento vyšlo viacero druhých vydaní, ktoré síce nie sú predmetom bilančného hodnotenia, ale z dôvodu nízkej kvality a kvantity slovenskej poézie pre deti spomenieme tituly, ktoré si zaslúžili vyjsť v novom vydaní.

V roku 2018 **Daniel Hevier** vybral zo svojej tvorby najlepšie básne pre dospelého recipienta, ktoré následne súborne vyšli pod názvom *tak takéto básne píše hevier* (Trio Publishing), o rok na to opäť vybral svoje najlepšie básne, ale tentokrát adresované detskému čitateľovi, ktoré vyšli v zbierke *tak takéto básne pre deti píše hevier* (Trio Publishing). Čitateľ sa tak môže na jednom mieste oboznámiť s najreprezentatívnejšími Hevierovými básňami, ktoré patria medzi kvalitatívny základ slovenskej poézie pre deti.

Druhý titul, ktorý si zaslúžil „znovu-zrodiť sa“, opäť vydal **Daniel Hevier**. Ten sa zas spojil s ilustrátorkou Máriou Nerádovou, tentoraz pri ďalšom vydaní

knihy *Básnička ti pomôže* (Buvik), ktorú môžeme zaradiť k spomínanej inštruktívnej poézii. Práve Nerádovej poetika (jej hravé, vtipné a sýtofarebné ilustrácie) sa hodí ku knihám adresovaným najmenším čitateľom. Krátke a jednoduché, ale hravé a vtipné básničky majú pomôcť tak rodičom, ako aj samotným deťom pri každodenných situáciách. Zbierka je kompozične rámcovaná prebúdzaním a zaspávaním, medzi ktorými sú básničky, ktoré majú pomôcť pri obliekaní, jedení či umývaní: „*Už sme celí / gombíkatí, / nestratia nás / naše šaty*“.

Pozornosť si zaslúži aj klasika **Ludmily Podjavorinskej**, ktorá vyšla v rôznych výberoch a vydaniach už po niekoľkokrát. Ilustračne a graficky vyniká zbierka *Žabiatko* (Buvik), ktorú zostavila skúsená editorka Mária Števková. Knihu ilustrovala Mária Nerádová, pričom vysokú hodnotu titulu dotvára aj grafický dizajn Márie Rojko.⁴

Vydavateľstvo Buvik so zostavovateľkou **Máriou Števkovou** pripravili druhé vydanie synkretickej zbierky (najmä pre prvákov) *Učiť sa mi zachcelo*. Tá pozostáva z príbehov, rozprávok, básní, piesní a hádaniek, ktoré napísali známi slovenskí autori – Krista Bendová, Daniel Hevier, Štefan Moravčík, Jozef Pavlovič, Vincent Šikula a ďalší.

Záver

Rok 2019 bol pre slovenskú poéziu pre deti⁵ kvantitatívne aj kvalitatívne slabší v porovnaní s predošlými rokmi. Jednoznačne stále dominuje jazykovo orientovaná poetika s dôrazom na zábavnosť, absentuje hlbšia a problémovo-

4 Aj vydavateľstvo Ikar pripravilo výber Podjavorinskej básní, ktorý vyšiel pod názvom Čin-čin.

vejšia poézia. Vhodným stimulom pre slovenskú poéziu pre deti je súťaž vydavateľstva Perfekt. Snáď sa v nej bude pokračovať, perspektívne sa javia najmä básne Z. Martiškovej. Významnú rolu vo vydávaní poézie pre deti dlhoročne zohráva vydavateľstvo Buvik, zárukou kvality je vydavateľstvo Perfekt a Trio Publishing. Naopak, čoraz častejšie sa vydávajú knihy vlastným nákladom, ktoré sú tak po obsahovej, ako aj graficko-ilustračnej stránke často nízkej hodnoty. Kvalita slovenskej poézie pre deti sa každý rok udržiava aj druhými vydaniami overených titulov. Z tohto roku možno odporučiť pre predškolský vek knihy *Básnička ti pomôže* od D. Heviera a *Žabiatko* od L. Podjavorinskej; pre prvákov druhé vydanie zbierky *Učít sa mi zachcelo*, z pôvodnej tvorby abecedár *Básničková abeceda* od G. Starodubceva; a pre mladší školský vek už zborník súťaže vydavateľstva Perfekt *Kapitán Spomienka*, knihu M. Hlušíkovej *Aprílová brada a iné švihnuté básne* a výber D. Heviera *tak takéto básne pre deti píše hevier*, ktoré predstavujú to najlepšie, čo vyšlo v slovenskej poézii pre deti v roku 2019.

Čoraz častejšie sa na knižných pul-

toch objavuje inštruktívna poézia, ktorá v porovnaní s inštruktívnou prózou je slabšej kvality a pravdepodobne potrebuje kvalitatívny impulz z prekladovej literatúry⁶. Ako naznačuje zoznam použitej literatúry, literárna kritika poézie pre deti (takmer) neexistuje.⁷ ■

- 6 Impulz z prekladovej literatúry nepotrebuje len inštruktívna poézia, ale všetky žánre slovenskej poézie pre deti. Kedy, ak nie teraz, v dobe neobmedzených komunikačných možností, by mala „zasvietiť na cestu“ slovenským básnikom inšpirácia spoza hraníc (Klimovič 2017, s. 66).
- 7 Sem-tam sa objaví nejaká kniha básní na literárnom blogu, recenzie v literárnych časopisoch len sporadicky.

LITERATÚRA

- Dziak, D., 2020. Dva impulzy pre slovenskú poéziu pre deti. In: Knižná revue. Roč. 30, č. 1, s. 10 – 11. ISSN 1210-1982.
- Klimovič, M., 2017. Poézia v časopise Slniečko v rokoch 1927 – 2015. In: Sliacky, O. a kol. Časopisecký fenomén Slniečko v kontexte slovenskej detskej a národnej literárnej kultúry. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, s. 29 – 68. ISBN 978-80-223-4483-8.
- Stanislavová, Z., 2019. K problému inštruktívnej literatúry v súčasnej tvorbe pre deti a mládež. In: Mitrová, A. a Z. Sláviková, eds. *Jazyk a umenie pre deti a mládež v hodnotových a didaktických pohľadoch* [online]. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, s. 44 – 55. ISBN 978-80-555-2316-3.

POZNÁMKA: Text je čiastkovým výstupom z riešenia grantového projektu VEGA č. 1/0095/18 *Umelecká hodnota, trivialita, brak a gýč v literárnej, výtvarnej a hudobnej tvorbe pre deti a mládež*.

- 5 Zámerne neuvádzame druhého adresáta: pre mládež, lebo pre túto vekovú kategóriu v posledných rokoch nevychádza takmer nič a ani vydavateľstvá nekompenzujú tento nedostatok – pravdepodobne z ekonomických dôvodov, keďže súčasná mládež oveľa menej číta poéziu ako deti predškolského a mladšieho školského veku, čiže vydanie prekladu poézie pre mládež potenciálne predstavuje pre vydavateľa ekonomický risk. Hoci na druhej strane, ak neexistuje poézia pre mládež, vydanie zbierky básní pre nich by bol výnimočný počin, čo by mohlo zaujať kupujúcich.

*Azda sa všetci zhodneme,
že mozaika slovenského výtvarníctva
by nemohla byť kompletná,
keby v nej nebolo nežného pohlavia.*

PETER NAŠČÁK

Prvá dáma slovenskej ilustrácie

Azda sa všetci zhodneme, že mozaika slovenského výtvarníctva by nemohla byť kompletná, keby v nej nebolo nežného pohlavia. Prvá polovica 20. storočia bola na ne skúpa, no ich emancipované napredovanie sa už nedalo zastaviť. Začiatky pochopiteľne nikdy nie sú ľahké. Tak ako si Slováci museli nájsť a vydobýť právo na národnú identitu, na vlastný štát, museli sa aj ženy v rámci neho vymaniť zo statusu tých, pre ktoré umenie mohlo byť len vysnívaným a časovo málo dostupným koníčkom popri ich rodičovských a domácich povinnostiach. Napriek zrejším úskaliam sa našla skupina maliarov, ktoré dokázali, že žena nemusí byť iba objektom maliara-muža, ale i jej rod môže ponúknuť (iný) umelecký pohľad na svet a človeka v ňom.

Aktuálne sa nám núka nezvyčajná paralela v literárnom dianí na Slovensku. Nedožitá storočná dáma maliarskej a ilustračnej tvorby **Viery Kraicovej** nám akosi symbolicky ladí s výsledkom prestížnej literárnej ceny Anasoft litera, keďže sa do finálovej päťky „prebojovali“ až 4 ženy a len 1 muž, napriek tomu, že slo-

venské prozaické diela hodnotila porota v opačnom zložení (pomer 1:4). Ešte markantnejšiu symboliku ponúka próza etablovanej autorky spomedzi finalistiek spomínanej súťaže – *Koža* Jany Bodnárovej, ktorá svoju pozornosť upriamila na nemeckú maliarku Paulu Modersohnovú-Beckerovú z prelomu 19. a 20. storočia. Aj tá bola totiž nútená zvädzať boj na dvoch frontoch súčasne – jednak hľadať cestu k vlastnému umeleckému výrazu, jednak hľadať chlebiček a dôstojné postavenie medzi absolútnou mužskou väčšinou.

5. júla lanského roka uplynulo 100 rokov od narodenia poprednej predstaviteľky nielen ženského moderného výtvarníctva na Slovensku – Viery Kraicovej (5. júl 1920 Modra – 29. apríl 2012 Bratislava). Výborná zámienka k pripomenutiu si maliarky a ilustrátorky svetového formátu, ktorá nám zanechala originálne diela – pevnú súčasť väčšiny slovenských a niektorých českých galérií a zrejme i každej krajskej knižnice (knižná ilustračná tvorba). Napriek tomu jej meno nepatrí k často skloňovaným, azda

až k zabudnutým. Paradoxne, len zopár maliarov pred ňou kliesnilo cestu našim umelkyniam. Spomeňme Želmíru Duchajovú-Švehlovú (1880 – 1955), Elenu Bellušovú (1908 – 1998), Matildu Čechovú (1908 – 1955) či Máriu Medveckú (1914 – 1987). No ani rady rovesníčok či autoriek o desaťročie starších neboli dlhé. Ak teda aj nie je prvou slovenskou maliarkou, rozhodne jej patrí miesto medzi zakladateľkami slovenskej ilustračnej tvorby (spolu s Editou Ambrušovou, Vierou Gergeľovou, Bělou Kolčákovou, Vierou Bombovou a i.).

Hovorí sa, že náš život môže byť predurčený miestom, odkiaľ pochádzame, kde sme prežili detstvo, mladosť. Vychádzajúc z tejto povery zrejme nebola náhoda, že sa Viera Kraicová narodila v Modre – „liahní“ predstaviteľov slovenského umenia a i kultúry vôbec, navyše v období raných rokov nášho prvého samostatného štátu (s bratmi Čechmi), čo ju de facto privileguje označiť za príslušníčku prvej generácie rýdzo(česko) slovenských umelcov. Hoci si na skutočné umenie musela počkať až do svojich

dvadsiatich rokov, kedy začala študovať na známom Oddelení kreslenia a maľovania Slovenskej vysokej školy technickej v Bratislave (J. Mudroch, M. Schurmann, M. Benka, G. Mallý, E. Lehotský, V. Droppa), maľovania sa už nepustila. Po SVŠT (1940 – 1944) nasledovala Praha a Akadémia výtvarných umení s profesorom Želibským, ktorý si ju po návraťte na Slovensko prizval ako asistentku na novozaloženú VŠVU v Bratislave (1952 – 1955). Tu sa už jasne konštitoval jej výtvarný svetonázor, nadviazala významné kontakty, čo ju nasmerovalo aj k sociálnej potrebe stať sa súčasťou väčšieho celku a vyjadriť sa hlasnejšie vo forme skupinového prejavu. Máme na mysli jej členstvo v dnes už legendárnej Skupine 29. augusta spolu s osobnosťami ako Laco Guderna, Rudo Uher alebo Vincent Hložník. V procese emancipácie žien výtvarníčok podobnou aktivitou pokračovala v momente, keď sa stala jednou zo zakladateľiek nemenej známej, no už čisto ženskej Skupiny 4. Zoskupenie s Oľgou Bartošíkovou, Jarmilou Čihánkovou a Tamarou Klimovou aktívne existovalo

v rokoch 1959 až 1966. V tomto roku sa autorka presťahovala do Bratislavy, aby tu žila a tvorila v slobodnom povolaní až do svojej smrti v roku 2012.

Maliarka sa v ranej fáze prejavila najmä figuratívnymi obrazmi na realistickej báze, čím si, ako zrejme väčšina umelcov, prešla tzv. povinnou jazdou. Z nej sa napokon prepracovala do značne abstraktnejších polôh, ktoré sa stali pre ňu absolútne príznačné. Figúra sa však nestráca, zostáva prítomná v náznakoch. Celoživotne jej vyhovovala jednoduchá, ale výrazná farebnosť. Popri voľnej maľbe sa venovala aj momentálnej tvorbe (najmä veľkoformátovým mozaikám v interiéroch verejných budov), čím do určitej miery splatila daň dobovej požiadavke socialistického realizmu. Kunsthistorici označujú tvorbu Kraicovej, ktorá zaznamenala najväčšie tvorivé vzopätie v 60. a 70. rokoch 20. storočia, napr. ako metafyzickú, gestickú, imaginatívnu, spontánnu, lyrickú a najmä abstraktno-figuratívnu, s čím sa nedá nesúhlasiť.

Obráťme však pozornosť na tú časť výtvarnej tvorby, ktorá v živote Viery Kaicovej nemohla mať inú ako osudovú podstatu. Jej spontánnosť, inklinácia ku skratkovitému výtvarnému prejavu dieťaťa, jednoduchej farebnosti a naivnej čistote musela tvorivo explodovať v ilustračnej tvorbe pre najmenších. Ilustračné diela autorky sa systematicky stali súčasťou čitateľovho záujmu najmä v 60. a 70. rokoch, ale ešte i začiatkom 80 rokov. Išlo najmä o diela slovenskej a českej klasickej a modernej beletristiky pre deti. Spomeňme napríklad Němcovej *Babičku* (1965), Erbenovu *Zlatovlásku* (1968), knihy M. Kukučína (*Do školy*, 1955), M. Rázusovej-Martákovovej (*Sedmikráska*, 1966, *Chlapčekovo leto*, 1967), L. Podjavorinskej (*Čakanka*, 1972), M. Jančovej (*Braček*

a sestrička, 1973), M. Rúfusa (*Kniha rozprávok*, 1974), K. Ondrejku (*Podľa te, deti, medzi nás*, 1980) či knihu ruského autora J. Kovaľa (*Sklený rybník*, 1983). Zastúpenie tu má aj klasika pre dospelých – Ovídius Publius Naso: *Premeny* (1970), P. Horov: *Moje poludnie* (1981), L. Podjavorinská: *Len lipa šumela* (1982). Ilustrátorka sa takmer spravidla prihovárala detskému čitateľovi prostredníctvom akvarelu, a to vrátane domalovávanej koláže. Občas zvolila temperu a tuš s kreslenou linkou (Čakanka). Kombinuje tu sýtofarebné plochy s rozpínavými vodovými škvrnami dosahujúc nimi potrebný kontrast a priestorovosť. **Škvŕna**, ako autorkin základný vyjadrovací prostriedok vôbec, zároveň pomáha zjemňovať hrany realistickej figuratívnosti a konkrétneho prostredia a dostávať do výrazu **lyrizmus** a akýsi **snový opar**. Uvedenú charakteristiku podporuje aj skutočnosť, že sa Kraicová vo väčšine ilustrácií ku knižkám pre deti vyhýba kontúre. Tváre postáv sú zjednodušené, folklórna ornamentálnosť sa vyskytuje len sporadicky (napr. Kniha rozprávok). Výjavy a epické obrazy ilustrácií tak nadobúdajú **nejasnosť, náznakovitosť, ktorá potvrdzuje celoživotný štýl Viery Kraicovej**. V ilustráciách kníh pre dospelých autorka uberá z farebnosti, pridáva abstrakciu, čiernu plochu a kresbovú linku.

Maliarkin prínos a originalitu potvrdili okrem iného aj opakovane udeľované ceny a čestné uznanie za ilustrátorskú tvorbu v súťaži Najkrajšia kniha Československa (1966, 1967, 1968, 1975, 1980), Cena Cypriána Majerníka (1968) i Cena Ľudovíta Fullu za dlhoročnú ilustrátorskú tvorbu pre deti (1987). Najväčším ocenením prvej dámy slovenskej ilustrácie od súčasnej verejnosti by však mal byť opätovný pohľad na jej výnimočné celoživotné dielo. ■

Zahučali hory...

Za Petrom Čačkom

(18. 4. 1936 Vranov nad Topľou – 6. 2. 2021 Bratislava)

PETER TVRDOŇ

Milý Peter, alebo mistr Kako, ako Ťa poznalo veľké množstvo ľudí po celom svete. Spoznali sme sa pred mnohými rokmi, ešte vo vydavateľstve Mladé letá a stretávali sme sa pravidelne prakticky po celý život. Tie stretnutia neboli iba pracovné, ale často aj súkromné. Spomínam na množstvo spoločne strávených dovolení, nielen doma, ale aj v cudzine. Určite najradšej však spomínam na posedenia pri poháriku vína na chate Mladinskej knjigy pri Jadranskom mori v Slovinsku, kde sme riešili všetky svetové problémy.

Nezabudnuteľné sú aj zážitky na rôzne spoločenské stretnutia, kde sme spoločne pripravovali program, na ktorom sme aj sami vystupovali. Neodmysliteľnou súčasťou každej tejto oslavy bola aj tvoja harmonika. Tí, ktorí sa týchto akcií zúčastnili, spomínajú na to ešte aj dnes s úsmevom na tvári.

Bol si jedným z najlepších organizátorov v oblasti kultúry, akého som poznal. Počas celého svojho života si pracoval hlavne v oblastiach súvisiacich s deťmi. Bol si fantastickým šéfom slovenskej kultúry v zahraničí.

Nesmieme však zabudnúť ani na množstvo prekladov kníh z rôznych jazykov. Poslednú svoju profesijnú „štáciu“ si si odkrútil na mieste riaditeľa BIBIA-NY, medzinárodného domu umenia pre deti, odkiaľ si odchádzal do dôchodku.

Aj tu si za sebou zanechal kus dobrej roboty. Môžem to s istotou povedať, pretože som tam prišiel po Tebe a prevzal som riadenie tejto organizácie. A čo som tam našiel? Ani na okamih som o tom nezapochyboval. Dostal som do vienka tím ľudí zapálených pre dobrú vec, ktorí svoju prácu považujú za poslanie, a to nevravím ako klišé, ale ako skutočnosť.

Dovoľ mi teda, aby som Ti poďakoval nielen v mene nás, zamestnancov BIBIA-NY, ale všetkých ľudí, ktorí sa s Tebou stretli. Ty síce odchádzaš, ale ostávajú tu ľudia, ktorí budú pokračovať tam, kde si Ty skončil.

Ešte malá prosba na záver. Vezmi si tam hore harmoniku a ukáž im, ako sme sa tu dole vedeli baviť. Najlepšie bude, keď ako prvú zahráš tú Tvoju obľúbenú „Zahučali hory...“

TVOJ KAMARÁT PETER TVRDOŇ

PETER ČAČKO

Narodil sa vo Vranove nad Topľou. Po maturite na gymnáziu v Michalovciach študoval slovenský jazyk a latinčinu na FF UK v Bratislave (1953 – 1958). Dva roky bol učiteľom v Novom Meste nad Váhom, vyše tridsať rokov pôsobil vo vydavateľstve Mladé letá. V r. 1991 – 1992 bol riaditeľom vydavateľstva Bohem Press Praha, neskôr edičným poradcom,

Zľava: Peter Čačko, Dušan Roll a Peter Tvrdoň pod sochou H. Ch. Andersena v Kodani.

vedúcim pracovníkom Národného literárneho centra. V rokoch 1999 – 2007 viedol BIBIANU, medzinárodný dom umenia pre deti. Jeho organizačný talent sa naplno prejavil pri formovaní Slovenskej sekcie IBBY. Domáce i zahraničné

výsledky, ktoré sekcia dosiahla, ocenila IBBY tím, že ho po dva razy zvolila za člena svojej exekutívy. Bol milovníkom chrámového spevu. V r. 1969 sa stal hlavným dirigentom speváckeho zboru bratislavského kostola trinitárov. ■

Kánony a kanóny slovenskej literatúry pre deti a mládež po roku 1989 (IV.)

DÁVID DZIAČ

Kánony a kanóny

Anketa *Kánony a kanóny slovenskej literatúry pre deti a mládež po r. 1989* v predošlých troch číslach priniesla pohľady dvanástich literárnych vedcov na najprínosnejšie slovenské literárne texty pre deti a mládež po r. 1989. V tejto štvrtej časti vyjadrili svoj názor Zuzana Stanislavová (epika a lyrika), Brigita Šimonová (epika a lyrika), Iveta Gal Drzewiecka (ilustrácie) a Ivana Gejgušová (pohľad z českého kontextu).

ZUZANA STANISLAVOVÁ

V rámci ankety v lanskom ročníku Bibiana už mnohí naslovovzatí odborníci pomenovali aktuálne trendy, pripomenuli autorov i diela. Nedá sa teda vyhnúť určitému opakovaniu toho, čo už azda bolo povedané. Na druhej strane, ak sa viacnásobne pripomenie určitý fakt, je to len dôraznejšie potvrdenie jeho relevance pre kontext.

Čo teda robí zo spisovateľa pre deti kanonického autora? V skromnom priestore ankety len skusmo hľadáme odpo-

veď v súčasnej slovenskej literatúre pre deti a mládež.

Predovšetkým: poetika spred roka 1989, sformovaná J. Blažkovou, K. Jarunkovou, M. Válkom, L. Feldekom a mohutnou vlnou ďalších (tu nemenovaných) kvalitných autorov, sa držala pri živote aj po roku 1989, hoci po viacerých stránkach dosť zotrvačne. Viaceré žánre sa pomaly modifikovali do nových podôb (autorská rozprávka, spoločenská próza, literatúra faktu, folklórne žánre), ale formovali sa aj (staro)nové žánrovo-tematické podoby literatúry pre deti (duchovná tvorba, obrazovo-textové naratíva, inštruktívna literatúra), tvorivo zužitkujúce prípadné (aj keď nie vždy „dovyživené“) impulzy domácich zdrojov z minulosti a pravdaže podnety z importovanej literatúry.

Zaujímavým trendom je v posledných desaťročiach inštruktívna literatúra, hodnotovo protikladná triviálnej didaktickej tvorbe (ktorej bolo spravidla vždy dosť). Model založený na umelecky spracovaných inštrukciách kanonizovali **Daniel Hevier**, **Jana Bodnárová**,

Monika Kompaníková, Ondrej Sliacky a pravdaže aj ďalší autori. „Návod“, aby dieťa vykonalo alebo plnilo určitú spoločensky či osobnostne žiaducu vec, aby si niečo osvojilo (alebo naopak, aby sa niečomu vyhýbalo), je v dielach týchto autorov síce tematizovaný, ale synergicky spojený s intenzívnym estetickým zážitkom. Napríklad **D. Hevier** v básnických knihách *Básnička ti pomôže* (1989) alebo *Hovorníček* (1992) umožňuje najmenším tešiť sa z hudobnosti verša, vtipnosti výrokov a slovných hračiek – a pritom nebadane, radostne sa stotožňovať s inak otravnými, nepohodlnými, osobnostne diskomfortnými ba diskvalifikačnými (napr. taký logopedický problém!) úkonmi či ťažkosťami. **J. Bodnárová** v knihe *Moja prvá galéria* (2005) a **M. Kompaníková** v knihe *Kde je Ester N?* (2019) reagujú na oslabovanie estetickej citlivosti súčasníka, privádzajú teda dieťa do kontaktu s hodnotným výtvarným umením. Bodnárová ho nenápadne vedie k poznávaniu rozličných spôsobov pozorného vnímania a rozumenia výtvarnému obrazu, Kompaníková zasa naláka deti do neznámych štruktúr a funkcií galérie výtvarného umenia, aby sa cez takmer detektívne pátranie mimovoľne ponorili do ich poznávania. Napokon **O. Sliacky** vo svojej vlastivednej diológii *Dív Slovenska nielen pre deti I, II* (2013; 2015) provokuje detský pátrací inštinkt tým, že formou skladačky faktov, osobných výpovedí (až priznaní), rozprávok a ukážok z literárnych diel, rozhovorov a vtipných príhod prevedie deti po krásach, pozoruhodnostiach, osobnostiach našej národnej minulosti a súčasnosti, ukotvených v konkrétnych regiónoch. Spoločným znakom takýchto diel je kód interaktivity, spontánnej spolupráce dieťaťa s autorom.

Až po páde totalitného režimu sa mohla slobodne rozvinúť línia spiritu-

álnej tvorby pre deti. Vyprofilovala sa hneď v priebehu 90. rokov. Výsostne umeleckú podobu duchovnej poézie pre deti kanonizoval **Milan Rúfus** sériou svojich zbierok (najmä *Modlitbičky*, 1992; *Zvieratníček*, 1994; *Pamätníček*, 1995). V próze to je **Daniel Pastirčák**, či už vo wildeovsky ladených rozprávkach *Damianova rieka* (1993), v rozprávko-vo-metaforickej fantasy *Čintet* (2000), alebo v príbehoch o stvorení sveta, o lietajúcej Alžbetke a v ďalších prózach, ktoré v posledných rokoch vychádzajú v o. z. Proti prúdu a výťažkom z predaja sa podieľajú na podpore ľudí bez domova. Možno konštatovať, že duchovnej tvorby nevychádza na Slovensku málo, ale len ojedinele sa objavlia verše a prózy, v ktorých duchovné a estetické sa spojí tak prirodzene a samozrejme, ako je to v prípade týchto dvoch autorov.

Je tu potom mimoriadne bohato (kvalitatívne aj kvantitatívne – a tieto slová podčiarkujem, lebo na vymenovanie všetkých najlepších reprezentantov nemám miesto) zastúpená žánrová oblasť autorskej rozprávky. „Kanónmi“ v tejto sfére boli v modernistickom kánone najmä Krista Bendová a Lubomír Feldek; dnes sú to z môjho pohľadu predovšetkým **Daniel Hevier, Ján Uličiansky a Peter Karpinský** (a tu by sme mohli u každého z nich vymenúvať jednu rozprávkovú knihu za druhou). Spoločným menovateľom týchto rozprávkarov je schopnosť pretaviť vlastnú ľudskú citlivosť, skúsenosť a predstavivosť do originálnych rozprávkových postáv, (ne)uveriteľných udalostí a čarovných priestorov tak, že vzniká fascinujúci príbeh, ktorý vypovedá o najdôležitejších, nadčasových hodnotách života, pričom autori vedia zdôrazniť ich súčasnú naliehavosť. A tak v organizme rozprávok cítiť kontakt so živým súčasným svetom, s problémami, s ktorými zápasí,

s literárnymi príbehmi, ktoré čitateľ možno pozná (ale ak aj nie, nič sa nedeje) a ktoré sa mu ponúkajú v nových, prekvapujúcich súvislostiach. Rozprávky týchto autorov rozosmiejú aj rozosmútia a najmä nenápadne podnecujú potrebu rozmýšľať o tom, čo je v ľudskom živote dôležité. Niečo možno zostane pri prvom čítaní i významovo nedourčené; re-pete čítania sa potom stáva pre čitateľa o to lákavejším.

Publikáciu **D. Heviera** *Krajina Agord* (2001) by sme s odstupom času mohli vidieť aj v blízkosti jedného z nových žánrových trendov v našej literatúre – obrazovo-textového naratíva. Nahráva tomu kompozícia diela (jedna strana textu – jedna strana ilustrácie), závažnosť tematizovaného problému, aj spôsob vzájomnej komunikácie obrazu a textu (strnulosť a groteskná absurdnosť koláží podčiarkuje i konkretizuje metaforický obraz závislosti). Obrazovo-textový naratív tvoria v súčasnosti **Slávka Liptáková** a výtvarník **Fero Lipták**, ako to predbežne prezentovali v knihách *Chlapec bez mena* (2007) a *Dierožrút* (2012). Táto dvojica kanonizuje trend orientovaný na spracovanie náročných životných obsahov prostredníctvom metaforickej symbiózy slovesného a výtvarného obrazu, pričom výsledné dielo oslovuje široký vekový okruh adresátov; tento trend sa u nás presadzuje predovšetkým vďaka importu z anglofónnej a severskej kultúry. Diela Liptákovcov sú filozoficko-umeleckou výpoveďou, tematizujúcou ťažšie komunikovateľné problémy, k akým patrí identita človeka, hodnotové aspekty života, nejednoznačnosť sveta, prežívanie a vyrovnávanie sa s vlastnou inakosťou a pod. K malým čitateľom sa s nastoľovaním takýchto otázok zasa obracajú autorské knižky **Kataríny Marcurovej** (*Prečo nekvitneš?*, 2016; *Lily a Momo; Ako naučiť Eda lietať*, 2017).

Spoločným menovateľom obrazovo-textových naratívov je ich vysoko estetický dizajn a dispozícia umeleckou výpoveďou reagovať na citlivé osobnostné problémy. Podnecujú tiež dnes toľko skloňovanú schopnosť čítať s porozumením: minimalistický text aj vďaka úzkemu spojeniu s výpovedne bohatou ilustráciou formuje dispozície dieťaťa dešifrovať skryté, metaforické významy, ponúka podnety na rozvinutie detského filozofovania a komunikácie.

V žánroch spoločenskej prózy sa v 90. rokoch veci hýbali pomerne pomaly; podstatné zmeny v zaužívanom kánone nastali najmä v posledných dvoch desaťročiach zásluhou **Jany Bodnárovej** (od *Roztrhnutých korálok*, 1995, až po *Sabínkine prázdniny*, 2019), **Tone Revajovej** (napr. *Rok Sivka ohniváka*, 2018, alebo tetralógia o Johanke, 2012 – 2015), **Juraja Šebestu** (*Keď sa pes smeje*, 2009; *Venussha / Ťažký týždeň*, 2011) a **Petra Karpinského** (*Adela, ani to neskúšaj!* 2016). Túto štvoricu si spomedzi autorov, z ktorých mnohí ďalší by si zaslúžili byť tu spomenutí, vyberám ako „pars pro toto“ preto, lebo momentálne najpresvedčivejšie vyjadrujú situáciu a životný pocit súčasného detstva a dospievania v príbehoch pre deti, úspešne zachovávajúc v ich podloží to, čo možno považovať za „večne detské“. V prózach je prítomný citlivý prienik do detskej duše, dôvtip a zmysel pre funkčne uplatnený humor, zvýrazňujúci to, čo v detstve aj v tých najsmutnejších chvíľach tvorí vrstvu „večne optimistického“. Svet detstva a svet dospelosti sú v dielach týchto autorov v prirodzenej synergii, jeden bez druhého nemôže jestvovať, ale občas si dokážu navzájom život poriadne komplikovať. Problémy detí (ktoré my dospelí často bagatelizujeme) vnímajú títo autori ako v danej situácii priam existenciálne, lebo práve tak ich prežívajú deti

(tento príznak oddávna tvorí súčasť najlepších príbehov o deťoch a dospievani). Kulisu deja nevťeravo až nenápadne tvorí reálny život a svet po zmenách, ktoré v spoločnosti v posledných desaťročiach nastali.

Aspoň krátko sa dotknem ešte literárnych adaptácií folklórnych žánrov (najmä rozprávky a povesti) a kultúrnych textov (najmä starovekých príbehov). Autorské podanie folklórnych žánrov pre deti má u nás dobrú tradíciu hlavne zásluhou Jozefa Cígera Hronského, Márie Rázusovej-Martákovej a Márie Ďuríčkovej. V ich šľapajach v posledných desaťročiach úspešne kráča **Ondrej Sliacky** autorskými podaniami Dobšinského či Czambelových rozprávok, knihami čitateľsky príťažlivých povestí jednak regionálno-historických (naposledy napr. *Povesti a príbehy z medenej Bystrice a okolia*, 2019), jednak historických (*Turecká studnička*, 2019), aj publikáciami umelecky tvarovaných prí-

behov *Biblie pre deti a mládež* (zo Starého zákona, 1995; z Nového zákona, 1998). **Beáta Panáková** zasa v posledných rokoch systematicky spracúva známe staroveké mýty do podoby literárne a (v spolupráci s výtvarníkmi) dizajnovovo reprezentatívnych publikácií (napr. *Eros a Psyché*, 2015; *Iason a Medeia*, 2018; *Perzeus a Andromeda*, 2020, a ďalšie). Dôstojne tak zaplňa medzeru, ktorú slovenská tvorba v tomto smere doposiaľ mala. Spoločným menovateľom týchto tvorcov je dôverná znalosť látky, ktorú autorsky spracúvajú, rozprávačské umenie a citlivá práca s prototextom, sledujúca zachovanie jeho žánrového archetypu.

Čo teda robí z autora „kanón“ v rámci kánonu? Nazdávam sa, že je to najmä umelecká autenticita a originalita výpovede, jej aktuálnosť súzvučná s dobovým životným pocitom súčasníka a stavom spoločnosti, zároveň nadčasovosť tematizovaných javov a problémov.

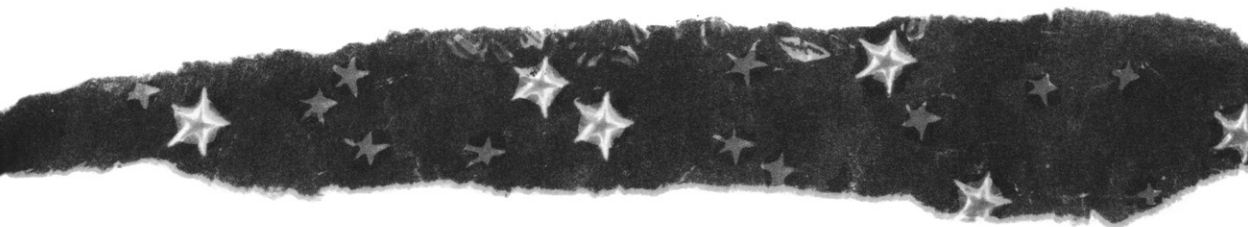

Po revolúcii 1989 spisovateľ Ján Navrátil skonštatoval, že literatúra pre deti a mládež v tom prudkom nápore dovozu zahraničných titulov neprežije, je najviac ohrozená. A hľa, prešlo pár desaťročí a slovenská literatúra žije, vznikajú knihy textovo kvalitné aj vizuálne krásne a mnohé z nich majú aj v tomto zložitom čase šancu byť kultúrnymi hodnotami aj v budúcnosti. Pravda, komercia zasiahla aj také vydavateľstvo ako Mladé letá – vznikali a zanikali mnohé projekty. No na samom začiatku musím spomenúť úžasnú vec. Zasludou Ondreja Sliackeho vznikol roku 1993 odborný časopis *Bibiana, revue o umení pre deti a mládež*, ktorý pretrval dodnes a stal sa platformou, reflektujúcou všetko, čo v oblasti pre deti a mládež vzniká. Ondrej Sliacky pritom nielenže funguje ako jeho šéfredaktor, ale je aj podnetný autor. Vo Vydavateľstve Matice slovenskej mu vychádzajú povestové a rozprávkové tituly, zážitková literatúra faktu s cieľom zachovať kultúrne hodnoty našich predkov v šate, ktorý nesie pridanú umeleckú a poznávaciu hodnotu. Zaoberať sa množstvom Sliackeho aktivít na tomto priestore sa nedá, spomeniem aspoň jednu z ostatných. Ako jeho rodáčka som si s láskou prečítala *Povesti*

a *príbehy z medenej Bystrice a okolia* (2017). Autor, čerstvý laureát Ceny Kláry Jarunkovej, tu opäť preukázal svoje majstrovstvo pracovať so surovým materiálom a dať mu výraznú literárnu hodnotu.

Jedným z mojich favoritov je kniha **Erika Jakuba Grocha** *Tuláčik a Klára* (2000). Toto dielo považujem významom a posolstvom pre človeka tretieho tisícročia za nášho Malého princa. Je to kniha, ktorá má dosah tak na čitateľa detského, ako i dospelého. Všetci si tam môžu nájsť dačo o sebe. Závažné posolstvo o hodnotách, ktoré sú moderné a nadčasové. Jednotlivé epizódy sú napísané adekvátne porozumeniu detského recipienta a na zamyslenie pre dospelého. Tematicky sú viazané na to, v čom súčasníci žijú (hľadanie identity, tolerancie, akceptácie inakosti, podôb a odumierania lásky, spomienky, domova).

Daniel Hevier si v deväťdesiatych rokoch založil vydavateľstvo Hevi a jedným z prvých titulov bola *Naháňačka áut* (1993). Hevier búral so spoluautorami konvenčné predstavy drsnou poéziou divokej ulice deväťdesiatych rokov, provokoval, hľadal, smial sa a mnohé z motívov jeho textov ukazujú súdobé spoločenské anomálie. Za spoluautorov si vybral básnikov svojej krvnej skupiny, t. j. tých, ktorých humor nie je konvenčný

a všímajú si javy, akými sú ohrozenia dieťaťa a spoločnosti v spomínaných rokoch. Takou je aj zbierka *Keď nebudeš dobrý, tak ťa zjedia bobry*. Texty z nej poznáme aj v piesňovej podobe (Dano Junas: *Chytajú Nás!*). Do popredia sa tu dostáva súčasné dieťa so všetkými spoločenskými ohrozeniami, ale aj s vlastným ja. *Krajina Agord* (2001) je financovaná z grantu boja proti drogám. Hevier tu predstavil v rozprávkovej podobe cestu dievčatka po krajinách, kde musí odolávať rôznym pokušeniam. Je to vlastne prvá kniha určená najmladším čitateľom s takouto tematikou. Za povšimnutie (a nielen to) stojí kniha *Päťka z nudy* (2005). Vydali ju Mladé letá, predstavuje 159 obrázkovo-textových naratívov, grafických nápadov. Tu je prítomný Hevier básnik-lyrik, rozprávkar, výmyselník obohatený nápaditými ilustráciami Svetozára Mydlu. Je to reprezentatívna kniha Daniela Heviera, no aj vydavateľstva Mladé letá.

Zaujali ma aj viaceré knihy **Jána Uličianskeho**, no v súlade s témou ankety azda najviac *Analfabeta Negramotná* (2011). Vstup do fantastického sveta sa v literatúre vyskytuje často, no v tomto prípade ide o pankáčku protestujúcu

proti všetkému a všetkým a predovšetkým odmietajúcu čítanie kníh. Náhodou vstúpi do knižnice a ďalšou náhodou je, že sa ocitne v nej zavretá cez víkend. Oživávajú príbehy kníh zo svetovej literatúry pre deti. Dievča do príbehov vstupuje a prežíva spolu s hrdinami ich dobrodružstvá. Záver jej pobytu sa končí zmenou Analfabety nielen vo vzťahu k literatúre, čo je najzdravší únik z reálneho sveta, no na základe prežitého aj ľudsky. Vtipná a múdra kniha so súčasnou tínedžerkou.

Vydavateľstvo Mladé letá, ktoré dnes už nie je hegemonom vo vydávaní kníh pre deti, objavilo však aj úspešnú autorku **Gabrielu Futovú**. Nasadla do tohto vlaku záujmu detí o magické veci, čo sa dejú vo všednom živote. Začalo sa to knihou *Naša mama je bosorka!* (2000), potom sériou kníh o detských hodnotách a typoch, z ktorých ma zaujala *Dokonalá Klára* (2008). Spolu s Romanom Bratom napísali knihu *Chlapci padli z višne, dievčatá z jahody* (2010). Kniha ma oslovila psychologickým ponorom do duší, hláv a prejavov tínedžerov, kde dvojice na základe jednej udalosti vytvárajú vlastnú odlišnú interpretáciu a predstavu o nej.

V roku 1997 vyšla kniha *Rozprávky pre neposlušné deti a ich starostlivých rodičov* **Dušana Taragela** s ilustráciami **Jozefa Gertli Danglára**. Je to ďalší z mojich favoritov, ktorý búra zaužívané konvencie a píše istým spôsobom pre deti šokujúcu knihu, no pre starostlivých i iných rodičov „knihu úľavy“, kde môžu vidieť svojho potomka nielen ako milovaného anjelika, no aj ako bytosť s jeho egom a egoizmom. Riešenia pre problémové dieťa sú napísané na základe čierneho humoru, čo je presýtenie všetkými jeho atribútmi do absurdity a uľavujúceho smiechu. Opäť je to kniha, z ktorej môže mať potešenie aj dospelý čitateľ, pričom vyniká aj výtvarné a grafické spracovanie, textové doplnky v administratívnom či novinárskom štýle.

Na záver by som ešte chcela pripomenúť, že sú aj autori, ktorí vydávajú svoje knihy zháňaním sponzorov, nevzdávajú ich v renomovaných vydavateľstvách a štátne granty sa im neujdu. Samozrejme, vychádza všeličo, no vyskytnú sa aj hodnoty, ktoré si nájdu aj širší okruh čitateľov. Takým autorom je **Valentín Šefčík**. Vydal už viacero básnických kníh a keďže je to učiteľ, ktorý sa venuje aj metodike, kurzom pre učiteľov v dramatickej výchove, učitelia si jeho poéziu prisvojili a neraz sa práve na recitačných súťažiach od školských po celonárodné súťaže objavujú jeho básne (*Pubertina pehatá mnohokrát*). Jeho zbierka básní pre „pubertiakov“ *Bola raz jedna láska* (2015) je toho svedectvom. Básne oslovujú deti pre vtip a to, že sa v nich nájdu a pripustia, že poézia nemusí byť nuda.

Mohla by som spomenúť aj ďalších autorov a ich knihy, oslovili ma viacerí. Nech mi odpustia, že sa mi už sem nespotali. Možno nabudúce. Nezabúdam na nich, čítam, sledujem a teším sa, že je čo.

Vybrať z domácej produkcie posledných decénií desať absolútne kľúčových ilustrovaných titulov, ktoré zásadne ovplyvnili „tvár“ knižných vydání detskej literatúry, by asi nebolo veľmi rozumné. V mojej odpovedi na anketovú otázku sa preto neobjaví názov nijakej knihy. Pokúsim sa radšej nominovať desiatku domácich výtvarníkov, o ktorých sa domnievam, že svojou tvorbou dlhodobo a systematicky prispievajú k formovaniu obrazovej podoby slovenských kníh pre deti a mládež a súčasne definujú jej poetologické a štýlové špecifiká v medzinárodnej konkurencii. Ani to však vzhľadom na širokú, kvalitatívne silnú a pestrú autorskú základňu nebude „malina“. Moja *Top 10* neodráža jednotnú metodológiu ich výberu; vstúpili do nej rôzne umelecké, vydavateľské, recepcné kritériá i celkom subjektívne faktory. Vzhľadom na dĺžku mapovaného obdobia sa v nej zákonite objavujú tvorcovia staršej a strednej generácie, nie však mladé talenty, ktoré v súčasnosti naznačujú perspektívy slovenskej ilustrácie a zároveň preberajú zodpovednosť za kontinuitu jej dobrého renomé.

Na začiatok spomeniem vydavateľmi často oslovaného **Martina Kellenbergera**. S jeho obrázkami vychádza ročne aj niekoľko kníh rozprávok, povestí či detskej poézie, čím zasahuje ilustračný vkus veľkej časti detského publika. Kellenbergerov štýl je v čase takmer nemenný, rozpoznateľný na prvý pohľad: charakterizuje ho asociatívne prepájanie príbehových (prírodných, historických, kultúrnych) reálií, ich precízne a detailné definovanie líniou a sýtou farebnosťou s prihliadnutím na dekoratívne vyženie kompozície.

Čo sa týka umeleckých kvalít i počtosti ilustrovaných titulov, mimoriadne

výraznou osobnosťou je aj **Peter Uchnár** – výtvarník tvoriaci v línii snovej, imaginatívno-realistickej ilustrácie, ktorá je na Slovensku hlboko ukotvená a, ako sa zdá, má značný potenciál oslovovať detského príjemcu. Uchnárove eide tické vyobrazenia dejových momentov vyvolávajú u čitateľa silný pocit fyzickej prítomnosti v príbehu, čo sa cení zvlášť pri súčasných vydaniach tradičnej slovesnosti, ktoré aj vďaka aktualizovanej vizuálnej podobe dokážu konkurovať lákadlám zahraničnej knižnej a filmovej fantasy.

Alena Wagnerová zabezpečuje vysoký štandard „typicky detskej“ ilustrácie už počas niekoľkých generácií malých čitateľov. Skúsená výtvarníčka a arteterapeutka pri ilustrovaní citlivo vníma emocionálne potreby i estetické preferencie detského diváka, avšak bez toho, aby sa spoliehala na obsahovo a štylisticky banálne riešenia, ktoré sa v knihách pre túto vekovú kategóriu tak často objavujú. Poetické vyznenie Wagnerovej knižných ilustrácií je najmä v ostatných rokoch výsledkom brilantne zvládnutej techniky akvarelu a fantazijného kombinovania jednoduchých, detskému svetu blízkych motívov – subtilných, pozitívne naladených rozprávkových postavičiek, prírody, fascinujúcich krajinných scenérií či výjavov z každodenného života, ktoré v podaní autorky nadobúdajú osobitné čaro. Útočisko pred hektickou modernou dobou a nežné materinské objatie ponúkajú aj minuciózne prepracované knižné obrázky od **Jany Kiselovej-Sitekovej**, autorky vytrvalo odolávajúcej kanonizovanému technologickému a výrazovému rozlišovaniu medzi „úžitkovou“ ilustráciou a komornou maľbou. Zemitý, dekoratívne rytmizovaný rámec výjavov, v ktorých sa paralelne uplatňujú kontradiktórne princípy monumentalizmu a miniaturizmu, zvýrazňuje intimitu

prežívania samotných postáv príbehu. Občas až dramaticky krehkým prepájaním nadpozemského, svetského a ľudského, nevyspytateľných živlov, mytologických síl a rozprávkových dobrých koncov vytvárajú autorkine ilustrácie bez ohľadu na vek diváka priestor pre súkromnú kontempláciu otázok bytia.

Tradičné ilustrátorské techniky perokresby a akvarelu zúročovali v obrázkoch s príznačne „chalanským“ spôsobom žartovania **Juraj Martiška** a dnes už nežijúci **Svetozár Mydlo**. Mydlov unikátny obrazový nonsense, pod povrchom „strelených“, absolútne neočakávaných figuratívnych juxtapozícií hlboko reflektujúci človeka so všetkými jeho slabunami i prednosťami, naviguje svojho príjemcu k užitočnej stratégii – brať život s humorm a nadhľadom. V Martiškových ilustrátorských prácach, často zameraných na zachytenie úsmevných dejových situácií, zasa celkom „po bornovsky“ splýva mäkký a kultivovaný výtvarný výraz s populárnymi, pre dnešné dieťa atraktívnymi vizuálnymi formami kresleného vtipu, komiksu a animovaných rozprávok. Pri ocenení prínosu oboch výtvarníkov treba zmieniť aj ich celostné chápanie knihy a podiel „neviditeľnej“ typografickej práce na množstve knižných titulov.

Ilustrácie **Vlada Krála**, v ktorých sa uplatňujú intermediálne impulzy scénografickej tvorby, vychádzajú z abstrahovanej predstavy príbehového priestoru. Udalosti a existenty Kráľovho „theatra mundi“ ovláda metafyzická atmosféra – nadreálne svetlo, expresívna farebnosť a silný racionálny poriadok, ktorý autor zjemňuje, rozohráva či paroduje vkladáním obrazových znakov a symbolov, humorných odkazov, významovo a formálne heterogénnych výtvarných elementov. Sledovanie tohto podivného divadelného predstavenia si od detského diváka vyžaduje nielen oddanie sa bez-

prostredným zmyslovým zážitkom, ale aj značnú intelektovú spoluúčasť na ich zvyznamňovaní. Čímsi podobné a zároveň veľmi odlišné sú rozprávačsky nabité obrázky **Martiny Matlovičovej**, o ktorej sa dá bez prehánania tvrdiť, že jej antikonvencionalistický postoj k ilustrovaniu nemá v našich končinách obdobu. Autorka zachytáva rušné príbehové dianie a dramatickú akciu literárnych postáv s mimoriadnou ľahkosťou, zároveň pri tom veľmi cielene narába s kategóriami komiky a absurdity. Jej zámerné obchádzanie zobrazovacích, kompozičných a technologických zvyklostí je oslavou najvyšších hodnôt detstva – bezhraničnej fantázie a nespútanej tvorivosti.

Na záver ešte dve mená, ktoré sa spájajú s vytrvalým ilustrátorským experimentom. Prvým z nich je **Lubo Paľo**,

o ktorom je známe, že nevydrží ilustrovať dve knihy rovnakým spôsobom a podľa charakteru literárnej predlohy, zrejme i svojho momentálneho tvorivého rozpoloženia, testuje limity a možnosti rôznych výtvarných techník, rukopisov a štýlov. Pocitové vyznenie ním stvárných titulov je tak zakaždým iné, čím sa mimochodom maskuje aj pre detského príjemcu nedôležitý autorský subjekt ilustrátora. Moju *Top 10* uzatvára **Daniela Olejníková**, ktorú považujem za aktuálne úradujúcu prvú dámu slovenskej ilustrácie. Jej súčasné práce vznikajú takmer výlučne digitálnou cestou, výrazovo však nadväzujú a rozvíjajú solídne tradície slovenskej grafiky – nielen „ručnej umeleckej“, ktorá má u nás už desaťročia stabilné miesto v detskej knihe, ale aj jej úžitkových žánrov a polygrafie.

Hodnota Olejníkové tvorby netkvie iba v sústredenom štúdiu grafického média, ale najmä v jej schopnosti pracovať s významovo pregnantným, interpretačne otvoreným symbolom. Oslovuje tak tých, čo hľadajú nielen senzuálne, ale aj intelektuálne a spirituálne potešenie z ilustračného obrazu.

IVANA GEJGUŠOVÁ

Snaha vybrať ze slovenskej literárnej produkcie pro deti a mládež uplynulých tridsať rokov najkvalitnejšie tituly ve mne vyvoláva radu náročných otázok. Jsou spojeny s obavou, zda jsem schopna objektivního pohledu na literární tvorbu vymezeného období, které se sotva uzavřelo, zda je můj vhled do slovenské literární produkce dostatečně poučený. Pokusím se uvedené pochybnosti potlačit a nabídnout několik drobných postřehů.

Pro formování vztahu dětí ke slovesnému umění mají zásadní význam rané kontakty s dětskou poezií. Kvalitní básnická tvorba nepodceňující dětského čtenáře představuje účinný nástroj nejen k rozvíjení komunikačních dovedností, ale také k poznávání světa kolem nás, k posílení fantazie, imaginace a vnímání estetických kvalit uměleckého sdělení. Z početné rodiny slovenských básníků vystupují do popředí zvláště dva – **Ľubomír Feldek** a **Daniel Hevier** – i proto, že v básnické tvorbě pro nejmenší čtenáře upřednostňují prvky prosté lidské radosti a hry. Feldekův apel – pojďme si hrát – oba trvale rozvíjí ve svých verších (např. L. Feldek *Papagáj Kolumbus*, 1991; D. Hevier *Fúzy od čokolády*, 1994) i v autorských pohádkách (např. L. Feldek *Dvere do rozprávok*, 2013; D. Hevier *Nám se ešte nechce spať*, 1990).

Zobrazení procesu dětského vnímání

světa, schopnosti prožívat pozitivní úžas a okouzlení, nalézat zázračno a čarovno v každodenních běžných situacích je pevnou součástí tvorby **Jany Bodnárové**. Platí to pro autorčinu poezii (např. *Koníky v cvale*, 2009) i autorské pohádky (např. *Roztrhnuté korálky*, 1995; *Dievčatko z veže*, 1999; *Barborkino kino*, 2015). Uvedené texty plně odrážejí autorčino přiznání, že když píše, stává se z ní „snívač“. J. Bodnárová neoslovuje svou tvorbou jen nejmladší čtenáře, dokáže stejně kvalitně zacílit pozornost na čtenáře v křehké životní etapě přechodu od dětství k dospělosti, se kterou se nejednou váže také pocit vnitřní samoty a lability (např. kniha povídek *Trinást*, 2012; *Psy. Můj denník*, 2012).

V současné tvorbě pro dětské čtenáře má své neopominutelné místo obraz jako rovnocenný partner textu. Propojením textového a obrazového narativu, kombinováním verbálního a neverbálního sdělení se utváří potenciál k výraznému posilování estetického působení díla. K nejpodnětějšímu titulům uvedeného typu se po právu řadí kniha prozaičky **Slávky Liptákové** a výtvarníka **Fera Liptáka** *Chlapec bez mena* (2007). Autoři rozvíjejí příběh chlapce, jemuž chybí nejen jméno, tedy zásadní identifikační znak jedince, ale také projevovaná láska bližních a pozitivní, posilující vztahy s bezprostředním okolím. Text o bytostné potřebě sebeidentity řadí jeho tvůrce k těm autorům současné slovenské literatury, kteří i v četbě pro nejmladší čtenáře nově rozkrývají dosud nenabízené aspekty lidské existence, jako je nemoc, smrt, život s handicapem, sociální či jiné vyloučení a znevýhodnění. A právě tvorbu tohoto zaměření vnímám jako pomyslný výstřel z kanónu, který možná někoho vyděsí, ale stejně tak může otřást přežívajícími společenskými i literárními stereotypy a rozmetat literární brak. ■

Jméno doc. PhDr. Věry Vařejkové, CSc. jsem poprvé zaslechla na jedné z porad literární katedry brněnské pedagogické fakulty. Bylo to na sklonku roku 1989, univerzita již a ještě nebyla Masarykova, ale Jana Evangelisty Purkyně, ovšem kolegové nadšení překotným vývojem „sametové revoluce“ už plánovali návrat těch, kteří museli fakultu opustit po normalizačních čistkách. Připadalo mi tehdy nepravděpodobné, že by se žena, kterou režim na řadu let přikoval ke kancelářské práci, chtěla na prahu šedesátky vracet ke startovním blokům slibně započaté, leč vynuceně přetržené akademické dráhy. Ale Věra Vařejková se vrátila: bez výčitek a hořkosti, se spoustou nápadů, s mladistvým elánem. Bohatší o životní zkušenost, která ji naučila neuhýbat zlu, se rázem stala přirozenou autoritou pro studenty a inspirující osobností pro mladší kolegy. V první polovině 90. let působila jako vedoucí nově zřízeného Ústavu literatury pro mládež na Pedagogické fakultě (již opět) Masarykovy univerzity, aktivně se účastnila

Vzpomínka na Věru Vařejkovou

(7. 3. 1931 - 13. 8. 2020)

MILENA ŠUBRTOVÁ

řady domácích i zahraničních konferencí a hned v roce 1991 se s prací *Na pomezí literární vědy a literární výchovy* úspěšně habilitovala.

Na pomezí literární vědy a literární výchovy se ostatně pohybovala vždy. Patřila k těm badatelům, pro něž je smyslem literárněvědné práce permanentní dialog, v jehož průběhu dochází k tříbení myšlenek a obohacující výměně názorů. Již v 60. letech 20. století, kdy poprvé nastoupila jako asistentka na brněnskou pedagogickou fakultu, byly hlavním předmětem jejího zájmu pohádky, pověsti, bajky a jejich adaptační proměny a žánrové posuny. Vlastní mateřská zkušenost i zaměření pracoviště ji pak přivedly ke sledování současné literatury pro děti a mládež. Ani v době, kdy jí bylo znemožněno vědecky pracovat, se nevzdala možnosti hodnotit literární tvorbu pro děti a publikovala recenze na dětské knížky alespoň v regionálním tisku, který nepodléhal tak silnému cenzorskému dohledu.

V 90. letech 20. století vydala tři rozsahem útlé, ale obsahově hutné monografické svazky věnované tvůrcům české autorské pohádky: *Pohádky Karla Čapka* (1994), *Pohádkové Fimfárum Jana Wericha* (1995) a *Pohádky Jiřího Mahena* (1996). Volba této trojice zpracovávaných autorských osobností příznačně charakterizuje samu Věru Vařejkovou. Píše-li v jednom ze svých článků o Janu

Werichovi, že „každý jeho text je plný vůle kontaktovat se s recipientem podobně jako s divákem v divadle“, platí totéž i pro pohádkové vypravěčství Karla Čapka a Jiřího Mahena. A onu snahu o kontakt s adresátem, byť odborných prací, vnímáme zřetelně také v textech Věry Vařejkové. Interpretuje literární texty v přesných literárněhistorických souřadnicích, ale bez jejich pout. Hodnotí nevyhýbavě, ale zároveň vede čtenáře tak, aby mu objevila pomyslnou interpretační stezku, po níž se posléze může vydat sám, vyzbrojen nezbytnými vědomostmi a průběžně motivován a povzbuzován. Ostatně jednou z prací Věry Vařejkové, která získala mezi studenty největší ohlas, byla právě *Literárněvýchovná interpretace uměleckého textu* (1998, reedice 2005), v níž mikroanalýzami básnických textů pro děti vstoupila do mnohaúrovňového dialogu s básnickými texty i jejich autory, se čtenáři těchto interpretací i potenciálními dětskými čtenáři a konečně i s vlastním čtenářským prekonceptem. Sama byla silně ovlivněna východisky tzv. nitranské školy a v 90. letech pomáhala rozvíjet českou spolupráci s badatelskými pracovišti na univerzitě v Bratislavě, Nitře a Prešově.

Z akademického života se sice stáhla na prahu nového tisíciletí, ale její práce si uchovává nadčasový potenciál, který dál pomáhají šířit její někdejší studenti. ■

BEATA PANÁKOVÁ

Perzeus a Andromeda

Bratislava, Perfekt, 2020, II. Peter Pollág, 56 s.

Pri výklade pojmu mýtu či mytológie v literatúre a umení sa prisudzuje mytológii v procese civilizačného vývoja ľudstva dôležitá úloha. Literárna teoretická a historička Soňa Pašteková v tejto súvislosti hovorí o zložitom systéme „úzko prepojených kultúrnych archetypov, morálnych či umeleckých predobrazov, zažitých vzorcov vnímania sveta a správania sa človeka. Sú inšpirované kresťanskou (biblickou) či predkresťanskou (anticou) mytológiou a mýtmi prírodných národov (rituálne, kozmologické a i.). Mýtus rezonuje s utváraním pravidiel sociálneho/kognitívneho prístupu jednotlivca a spoločnosti naprieč históriou, so vznikom kolektívnych predstáv o svete a formovaním kolektívnej obraznosti. Na poli umeleckej/literárnej fikcie ide o komplikovaný proces permanentných významových posunov vo vnímaní podstaty mýtu ako archetypu v kultúrnom vývine ľudstva od staroveku podnes.“¹

Literárny vedec Tibor Žilka v publikácii *Vademecum poetiky* (2011) považuje za najčastejšiu tému báji (mýtov) život bohov, vznik sveta, pôvod človeka, zvierat a rastlín. Za najznámejšie mýty považuje najmä tie grécke, napr. o Daidalovi a Ikarovi, Prometeovi, Herkulovi a iné, ktoré sú nevyčerpatelným zdrojom pre nové spracovanie. Tisícročiami a stáročiami prerozprávane príbehy tak nadobúdajú schopnosť ponúknuť zjav-

né i skryté významy a prehovoriť naraz k všetkým rovinám ľudskej osobnosti. A práve v tomto kontexte možno hovoriť o originálnom počíne rozhlasovej dramaturgičky, spisovateľky a prekladateľky z francúzštiny Beaty Panákovovej, ktorá v roku 2013 začala spolupracovať s vydavateľstvom Perfekt. Stála pri zrode edície *Múzy*, ktorá prináša prerozprávane staroveké príbehy dnešným deťom a mládeži. V zmienenom edičnom rade vyšlo doteraz päť kníh: *Dafnis a Chloé* (2013), *Orfeus a Eurydika* (2014), *Eros a Psyche* (2015), *Teseus a Ariadna* (2017) a *Iason a Medeia* (2018). Z formálneho i obsahového hľadiska sú to kvalitné, plnofarebné a veľkoformátové knižky, pričom pri každej z nich spolupracovala s iným ilustrátorom či ilustrátorkou. Získali aj viaceré ocenenia BIBIANY, medzinárodného domu umenia pre deti.

Šiesty titul edície *Múzy* s názvom *Perzeus a Andromeda* ilustračne obohatil vyložením monumentálnej mozaiky maliar, grafik a ilustrátor Peter Pollág. Odrazil sa v nej jeho vrúcny vzťah k starovekej mytológii a ku gréckej kultúre. V knihe „sa snaží o prepojenie svojej lásky ku klasickej rytine do dreva a k mozaike z čias antického a byzantského Grécka“ (s. 55). V súzvuku s antickými reáliami a geografickými lokalitami, v ktorých sa dávny príbeh odohráva, vytvoril symbolicky mozaiku z mnohých materiálov pochádzajúcich zo Stredomoria (napr. mramor z ostrova Paros, červený korál z Egejského mora, kovové prvky z Atén a pod.). Mozaika cez prizmu zobrazenia väčšieho či menšieho detailu doslova spoluutvára v mysli percipienta nosné obrysy rozprávaneho mýtického príbehu, ktorý je vybudovaný na nadčasovom strete binárnych opozícií pýchy a pokory, panického strachu a hrdinskej odva-

1 Pašteková, Soňa: *Poetika mýtu*. Dostupné na: <http://hyperlexikon.sav.sk/sk/pojem/zobrazit/paradigmy/8/poetika-mytu> [4.1.2021].

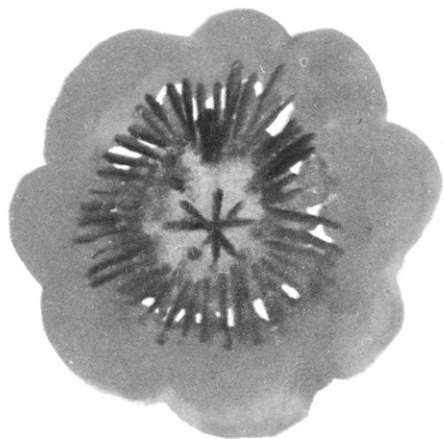
hy. Veď v súčasnej dobe, keď veľkolepé ľudské plány a túžby dokáže zlikvidovať bežným pohľadom neviditeľný miniatúrny nepriateľ (nebezpečný koronavírus), sa k nám cez tisícročia prihovára múdry filozof Epiktetos, ktorého výrok sa stal hlavným mottom príbehu o Perzeovi a Andromede: „Hoci si nemôžeme vybrať, čo sa nám stane, môžeme si zvoliť, ako sa zachováme.“

Beata Panáková sa už viackrát zmieni o princípe, ktorý presne vystihuje príbehy z gréckej mytológie. Do jednotlivých príbehov sa dá totiž vstúpiť viacerými bránami, a to na rôznych miestach i v rôznych časoch. Týmito bránami môže percipient prechádzať z príbehu do príbehu a žasnúť nad tým, ako spolu súvisia. Každý má svoju originálnu tému, tajomstvo a zmysel: „V tom tiež spočíva čaro a podmanivosť veľkolepého rozprávania – to, čo vyzerá ako záver, môže byť zároveň úvodom. Aj príbeh princa Perzea sa začína pred jeho narodením“ (s. 46).

Rovnako ako v rozprávkovom svete, aj v mýtoch je obsiahnutý komplexný systém prostriedkov, ktorými sa modeluje sujet. Rozmanité motívy, zápletky, cesty, návraty, prekážky, skúšky, víťazstvá, zázračné predmety, čudné príšery atď. I mýtus o Perzeovi a Andromede dôsledne spĺňa to, čo o rozprávkovom svete napísala Jana Nemcová v monografii *Cesta k hodnotám* (2010): „Slovom, fantazijný svet, ale logicky usporiadaný, eticky vyhranený, hoci sociálne a spoločensky diferencovaný, svet preferujúci tradície a kanonizované hodnoty a na druhej strane obľubujúci nonsensy, svet nadindividuálny a iluzívny“ (s. 35).

Hrdina Perzeus, syn všemocného boha Dia, počatý a narodený za zvláštnych okolností v hradnej veži, kde argejský kráľ Akrisios väznil svoju jedinou dcéru, princeznú Danae, už od prvých dní bo-

joval o holý život. Ako výstižne poznamenáva Beata Panáková v doslove nazvanom *Príbeh príbehu*, „život princa Perzea sa teda začína rozsudkom smrti“ (s. 49). Najskôr, pričinením synov veterného boha Borea, zachráni Perzea a jeho matku Diktys, brat serifského kráľa Polydekta. O dvadsať rokov neskôr už musí Perzeus brániť česť svojej matky, ktorú

sa nedôstojne pokúša získať za manželku práve kráľ Polydektes. Aby čestne splatil dlh za záchranu svojho i matkinho života, rozhodne sa splniť zlomyseľné želanie kráľa, aby mu priniesol hlavu Medúzy, hrôzostrašnej príšery. Tá sa napokon stáva Perzeovou najmocnejšou zbraňou, keďže každý, kto sa na ňu pozrel, ihneď skamenel. Cesta za ňou je ale plná nástrah a nebezpečenstiev, pričom cieľ pomáhajú Perzeovi naplniť nielen čarovné predmety (štyri dary bohov – zahnutý meč, ktorý preťal aj kameň; okřídlené sandále, pomocou ktorých mohol lietať; helma, ktorá ho učinila neviditeľným; bronzový štít a nymfy pridali zázračnú torbu, v ktorej neskôr uchovával odťatú hlavu Medúzy), ale aj vrúcne

modlitby jeho pokornej matky Danae, ktorá napriek nešťastnému osudu ne-stratila to najpodstatnejšie – vieru, ná-dej a lásku. Funkciu intenzifikácie suje-tových významov a vzťahov však neplnia len rôzne prekážky, ktoré musí hrdina zdolávať, ale najmä záchrana kráľovskej dcéry Andromedy. Prikutá ku skalné-mu útesu, ako obeta za nerozvážne vy-chvaľovanie sa svojej matky Kassiopeií, má zachrániť svoj ľud pred hnevom bo-hov. Leitmotívom príbehu sa tak stáva stret pýchy a pokory, panického strachu a hrdinskej odvahy. Perzeova cesta za zlomyseľným prianím kráľa Polydekta sa napokon stáva aj rozprávkovou cestou za láskou a šťastím, ktorá nikdy nebýva priama, rýchla a bezproblémová. Hrdi-na sa totiž dostáva do situácií, v ktorých musí ukázať odvahu, silu a rozhodnosť. Nemôže dokázať svoje kvality a schop-nosti len jedným skutkom. Musí zvlád-nuť mnohé náročné situácie a presvedčiť percipienta, že sa za žiadnych okolností netreba vzdávať vytýčeného cieľa. Ob-novenie harmónie a víťazstva dobra nad zlom v príbehu nekončí len splne-ním želania kráľa Polydekta, ktoré sa na-

pokon stalo jeho prekliatím, ani tým, že si Perzeus vezme Andromedu za man-želku. Napriek krutosti svojho starého otca, kráľa Akrisia, sa s ním Perzeus tú-žil uzmierniť, aj keď to osud zariadil inak. Možno však súhlasiť s Janou Nemcovou, že sugestívny, dramatický rozprávkový príbeh s mnohými dejovými odbočkami objavuje pre dávneho i súčasného prí-jemcu život a svet v celej jeho poetickej kráse. Rovnako i v mýte o Perzeovi a An-dromede, ktorý do nového šatu obliek-la Beata Panáková, je možné rozpoznať fundamentálne a tisíce rokov aktuálne etické posolstvá.

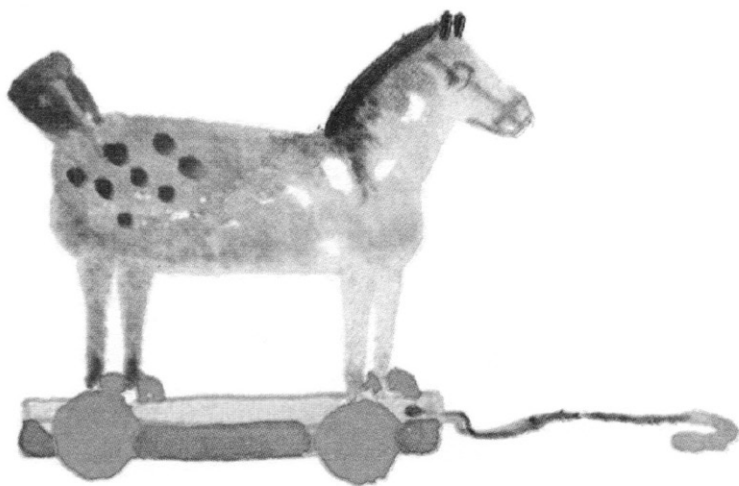
JÁN GALLIK

ULF STARK

Vieš písať, Johanna?

Bratislava, Verbarium, 2019, il. Anna Höglund, 57 s.

Ulf Stark (1944 – 2017) bol švédsky spisovateľ pre deti a dospelých. Kniha *Vieš písať, Johanna?*, ilustrovaná jed-nou z najvýznamnejších švédskych ilus-trátoriek Annou Höglund, v roku 1995

získala Nemeckú cenu za literatúru pre mládež. Na jej obálke sú Karl (Kalle) a Ulf (Uffe) – dvaja kamaráti, ktorí si bezstarostne púšťajú šarkana. Názov knihy a ilustrácia zdanlivo spolu na prvý pohľad nesúvisia.

Písanie. Jedna z najťažších vecí v živote Kalleho, ktorú sa nevie naučiť. Druhou nespravodlivosťou je, že Uffe (rozprávač príbehu) má dedka, o ktorom stále rozpráva, a tak sa Kalle začína zamýšľať nad tým, ako je možné, že on dedka nemá. Jeho najlepší kamarát mu však garantuje, že vie, kde možno takého naozajstného dedka zohnať. Uffe namieri prst na starobinec: „*Tam si nájdi dedka. Býva tam kopa starých pánov*“ (s. 9).

Kalle si vyberie Nilsa, starého pána, ktorý má bradu prelepenú leukoplastom (rovnako ako on), hrá karty sám so sebou, na stene má fotku svojej zosnulej ženy Johanny, je opustený a píska si pieseň s názvom *Vieš písať, Johanna?* Vybral si ho napriek tomu, že nie je až tak celkom podľa jeho predstáv, pretože podľa neho by mal taký ozajstný dedko vyzeráť ako Uffeho. Nils však nemôže ísť chytať ryby, nemá rád prasacie paprčky, často sa vydá opačným smerom a stratí sa, pri holení sa mu trasú ruky, nerozdáva peniaze (vytiahne ich, až keď Kalle o ne poprosí) a pod.

Jedného dňa sa Nils rozhodne ísť s chlapcami púšťať šarkana. Vyrobí ho z hodvábného šálu, ktorý kedysi daroval svojej žene, a svojej kravaty; pre Kalleho sa teda vzdal vzácných vecí. Problém je síce v tom, že nefúka vietor, avšak Kalle je nadšený, lebo „*svet ešte nevidel krajšieho šarkana*“ (s. 25).

Na dedkove narodeniny (to, že ich pravdepodobne nemá v ten deň, nie je pre chlapcov podstatné) sa Kalle rozhodne pripraviť dedkovi svojškú oslavu: výpravu na cudzie čerešne, preto-

že kradnutie čerešní dedko považoval vo svojom detstve za „napínavé a chutné“. Kalle daruje dedkovi novú hodvábnu kravatu, kvôli ktorej rozbil prasiatko s úsporami, a je nadšený, lebo Uffe prizná, že jeho dedko by na čerešňu nikdy nevyliezol. Nils je zasa nesmierne šťastný, „*že mu bolo dopriate také vnúča*“ (s. 45), a pri rozlúčke vysloví pranie, aby Kalle pri najbližšej návšteve vedel zapískať melódiu piesne *Vieš písať, Johanna?* Kalle túto prosbu zoberie veľmi vážne a rozhodne sa, že dedka navštívi až potom, keď dokáže splniť jeho pranie.

Keď sa konečne naučí pískať, nájde Nilsovu izbu prázdnu a hľadá ho, keď dedko sa už viackrát stratil. Od klientky domova dôchodcov tety Tory sa dozvedá: „*Toho už niet, povie.*“ (s. 50). Potom mu vysvetlí, že je v nebi, a Kalle sa rozplače.

Definitívnosť smrti je vyjadrená jemne, ale nekompromisne. Autor rešpektuje fakt, že pre dieťa je zložitý, ak dostane odpoveď, že nás niekto opustil; môže to znamenať, že je to odchod len na istý čas a nemusí to indikovať nenávratnosť. Môže sa stať, že dieťa na zosnulého čaká alebo ho hľadá rovnako ako Kalle. Odchod do neba môže dieťa chápať ako ísť na výlet. Autor cez Kalleho plač, pocit smútku a hnevu na Nilsa (ako to, že na neho nepočkal, kým sa naučí pískať, keď sa predsa tak snažil...) presvedčivo vyjadril detské ešte naivné pocity krivdy zoči-voči smrti blízkeho človeka a ich prirodzenosť v určitom veku.

Treba teda vyzdvihnúť funkčne a citlivo využitý detský aspekt v stavbe príbehu a aj v jeho pointovaní. Kalle príde na pohreb vo farebnom tričku, a keď kňaz na kázni povie, že Nils nikoho nemal, Kalle máva rukou a vykrikuje: „*Bol to predsa môj dedko*“ (s. 54) a pri truhle začne písať pieseň, ktorú sa pre neho

naučil... Jednoducho urobí všetko to, čo by dospelí označili za situačne nevhodné, neprimerané a nedôstojné, ale on to tak cíti vo svojej detskej duši a považuje to za správne. Po pohrebe si dvaja kamaráti idú púšťať šarkana, ktorého vyrobil Nils, pretože konečne fúka vietor. Aj to je v poriadku. Pre malé dieťa je typické, že istú chvíľu plače a vzápätí sa pokojne hrá. Je dôležité, že dieťa sa môže napriek strate a odlúčeniu cítiť v bezpečí, pokojne a prijaté. Uffe Kalleho pochválil, ako perfektne písal, zatiaľ čo nikto z dospelých to neurobil.

Smrť sa v texte ako výraz neobjavuje ani raz, je však prítomná v ilustráciách, ktoré majú veľkú výpovednú hodnotu a obraz tejto citlivej témy v knihe dotvárajú. Na ilustráciách sú pohrebné vozy, kaplnka, hodiny ukazujú o päť minút dvanásť, prázdna posteľ, rakva. Nenásilným spôsobom je anticipácia prichádzajúcej smrti prítomná v celom texte, napr. v podobe kvetu vedľa Nilsovej postele, ktorému opadali listy; pokynu, aby chlapci dávali pozor na dedkovo srdiečko, lebo už nie je také dobré; ochladenia vzduchu; zožltnutých listov na čerešni; ustlanej postele a izby voňajúcej mydlom...

Dielo je určené pre detského čitateľa, vo svojom minimalistickom texte však nesie hlboké posolstvo, ktoré protirečí napr. názorom konzumnej spoločnosti o tom, že potrební sú len mladí a perspektívni ľudia. Tento príbeh učí úcte a empatii voči starším ľuďom, učí však deti aj vyrovnávať sa so smrťou a stratou nazerajúc na odchody zo života ich očami. Verme, že dospelí čitatelia, resp. rodičia a učitelia nebudú mať problém s prítomným motívom smrti, keďže táto téma je, žiaľ, stále považovaná za tabuizovanú, nevhodnú a strašidelnú pre deti. Domnievam sa však, že dieťa potrebuje poznať pravdu veku primeraným spôso-

bom, a práve táto kniha môže byť jednou z možností. Zastieranie skutočnosti je častokrát bolestivejšie.

Kalle sa naučil najťažšiu vec vo svojom živote – naučil sa písať. A aj keď stratil Nilsa, kvôli ktorému to urobil, prostredníctvom piesne *Vieš písať, Johanna?* bude Nils žiť stále s ním tak, ako Johanna bola stále s Nilsom. A istým špecifickým nevypovedaným spôsobom príbeh presahuje naše bytie... *Ideme vyskúšať šarkana*, vyhlási Kalle. – *Lebo dnes fúka* (s. 57).

TATIANA HRUŠOVSKÁ

VERONIKA DIANIŠKOVÁ

Pirátske rozprávky

Levoča, Modrý Peter, 2020, il. Jarmila Džuppová, 96 s.

Poetka Veronika Dianišková, ktorá doposiaľ vydala tri básnické zbierky pre dospelých, najnovšie napísala prózu pre detského čitateľa s názvom *Pirátske rozprávky*. V dvanástich kapitolách originálne nadviazala na dobrodružnú literatúru a svojším spôsobom rozvinula pirátsku tematiku. Uvedený žáner oslovuje skôr chlapčenského čitateľa, avšak tentokrát hlavnými hrdinami, vlastne hrdinkami sú štyri sestry – pirátky, preto táto kniha by mohla zaujať obe pohlavia: „*Môj deduško je pirát. Deduškovia-piráti nemusia mať dcéry-pirátky, ale celkom určite musia mať vnučky-pirátky. Inak by nemali komu vyrozprávať všetky dobrodružstvá, ktoré zažili*“ (s. 7).

Dianišková majstrovsky nadviazala aj na tradíciu fantazijných rozprávok, vzdvihujúce detskú predstavivosť. Premyslene pracuje s reálnou a ireálnou fikciou, s dvoma priestormi/svetmi, ktoré zároveň prelína. Štyri sestry sa vďaka deduškovi pirátovi dostávajú do fanta-

zijného sveta pirátov, a tak sa z obyčajného domu na dedine stáva pirátsky koráb a z okolia domu more: „Ako vyzerá ten koráb?’ spýtala som sa nedôverčivo. ‚Teraz sedíš na prednej palube,’ pokračoval deduško. ‚A neotváraj ešte oči!’ zahriakol ma, keď som sa chcela o tej prednej palube, či čo to bolo, presvedčiť. ‚V kuchyni je zadná paluba, v špajze je lodná kuchyňa. V tej malej miestnosti pod schodmi je kajuta“ (s. 18). Autorka ponecháva dvojakú interpretáciu uvedenej priestorovej transformácie, čarovný svet pirátov buď existuje v inom časopriestore, alebo sa odohráva len v mysliach sestier, ktoré si tak prostredníctvom fantázie ozvlášťujú všednú realitu (pri hraní sa na pirátky), lebo „drhnúť podlahu na vlastnej plachetnici [...] znie oveľa dobrodružnejšie, ako poumývať dlážky v obyčajnom dome“ (s. 12). Prechod sa realizuje prostredníctvom motívu očí: „Musíš zavrieť oči a silno si ju predstaviť. Úplne silno. Naozaj. Každú jednu miestnosť, každú vec, ktorá na lodi je. Musíš privolať Čaro, ono je stále niekde nablízku“ (s. 20).

Uvedená metamorfóza sa netýka len priestoru, ale aj ľudských a animálnych

postáv: „netopier sa zmení na čajku. [...] Keď stretneme čajku, znamená to, že už nie sme až tak ďaleko od pevniny. Tak nás víta aj náš netopier, teda – čajka“ (s. 47). Personifikujú sa nielen zvieratá, ale aj veci (truhlica) a javy (vietor): „odomkol starú truhlicu. Unavene vrzgla, asi sme ju zobudili z dlhého spánku. ‚Pssst, len potrebujem čosi pre vnučku,’ šepkal deduško a prehrabával sa v tom“ (s. 90). Originálna je najmä antropomorfizácia lodí: „Plachetnica sa mierne uklonila, aby ho [morského koníka] pozdravila (skoro som spadla cez palubu, ale v poslednej chvíli ma [plachetnica] zachytila vratiplachtou)“ (s. 35). Pri ľudských postavách sa prepracovane mení napríklad výzor: „Ešteže som si nezabudla prelepiť oko páskou, vyzerali sme aspoň strašidelnejšie“ (s. 44).

Prepojenosť dvoch svetov, reálneho a magického, je premyslene dotvorená aj protikladom detského a dospelého, pričom detské zastupuje fantáziu, pirátsky svet, a dospelé sa zas vyznačuje vyššou mierou realistikosti: „Mama s ockom stáli na zadnej [palube], ale vôbec o tom nevedeli. Pre nich to bola len obyčajná obývačka“ (s. 65), čo je v texte zastúpené aj narúšaním pirátskeho sveta dospelými postavami: „Rozospatá mama v nočnej košeli vošla dnu, [...] Tvárili sme sa, že spíme. Loď zmizla a my sme boli na chvíľu zas v našom dome“ (s. 23). Avšak aj dospelý človek si vie zachovať (detskú, neobmedzenú, hravú) fantáziu, čo je v príbehu zastúpené predovšetkým postavou deduška. Autorka podporuje splývanie daných svetov aj pozitívnymi účinkami fantázie na realitu: „Teraz tu však nebola Snoža. A keď tam aj bola, len ležala na palube a dýchala čerstvý vzduch. Vtedy nekašľala, morský vzduch lieči, to je známa vec“ (s. 63).

Poetka Dianišková má cit pre slovo, čo sa adjustačne prejavilo v lexike textu. Funkčne vytvorila najmä propriá (Snoža, Ostrá Harpúna, Dora z mora, Orlica, Plešatica, Vetrisko Klebetisko): „*Volá sa Pirátka S Nožmi Zapichnutými V Hlave. Aby to bolo kratšie, voláme ju Snoža*“ (s. 7). Mnohé vlastné mená vystihujú charakter (nomen omen) a sú vtipné, napríklad v druhej kapitole sa veľmi vtipným spôsobom tematizuje premenovanie psa Montecrista na Dvojzubca. Škoda, že sa s touto postavou psa v ďalších kapitolách nepracuje. jemný humor sa však objavuje na viacerých miestach. Jazyková hravosť a humor sa prejavujú aj v metaforách (oceán hore plutvami), okazionalizmoch (nenaplutviť – nahnevať), frazémach (ani z lode, ani na loď), prirovnaniach (kašľať ako starý pirátsky hrniec) či nadávkach (do tisícich morských búrok!).

Dianišková vytvorila jedinečné protagonistky: „*Niekedy nie som pirátkou. Niekedy som ja len ja*“ (s. 11). Zaujímavou hrdinkou je najmladšia zo sestier – dojča/batoľa nazvané Plavčíčka, ktorá tým, že sa nedávno narodila, má neobvyčajné schopnosti: „*Plavčíčka nepotrebovala ani bambusovú trubičku, lebo si ešte pamätá, že v maminom bruchu tiež bolo vody a vody – a ona tam vedela dýchať aj plávať. Tak plávala prvá a najhlbšie*“ (s. 26). Autorka sa pohráva aj s vedľajšími postavami, húf malých rybiek pripomína krátkou pamäťou a teda komickosťou postavu Dory z animovanej rozprávky *Hľadá sa Nemo* a hrdinka Dora z mora sa výzorom a správaním podobá na Pippi Dlhú Pančuchu.

Väčšina kapitol je pútavá a vypointovaná, výborná je najmä štvrtá a piata kapitola, v posledných kapitolách síce mierne klesá dobrodružnosť a napätie, ale záver je skvelým zakončením pirátskych dobrodružstiev. Magický realiz-

mus textu jemne dotvárajú ilustrácie Jarmily Džuppovej v žlto-modrom dizajne Jakuba Milčáka. Kniha *Pirátske rozprávky* je pôsobivou oslavou fantázie, rodiny, súrodencov, priateľstva a dôvery.

DÁVID DZIAK

ANDREA GREGUŠOVÁ – – LUCIA MIHÁLOVÁ

Vel'ryba Gréta

Dramaturgia Tomáš Hájek, réžia Jan Janča,

Divadlo Jána Palárika v Trnave, premiéra

25. septembra 2020.

Divadlo Jána Palárika v Trnave uviedlo v neistom období medzi dvoma pandemickými vlnami premiéru nového titulu pre deti. Jeho nízka kvalita však nie je spôsobená mimoriadne náročnou situáciou, ktorá sa dotýka celej spoločnosti.

Inscenácia *Vel'ryba Gréta* vznikla na základe knihy Andrey Gregušovej a vydalo ju štúdio Egreš. S jeho prácou je spojené silné environmentálne čítanie, čo jeho tvorcovia a tvorkyne dodržiavajú aj pri praktických veciach, ako je

výber papiera na tlač kníh a podpora filozofie pomalosti. Rozprávku *Gréta* vydali v roku 2018. Dopyt po nej sa prejavil aj skorou dotlačou a vydaniami v anglickom, českom a maďarskom jazyku. Viac ako príbeh je hodnotou knihy jej výtvarná stránka (ilustrácie Nastia Sleptsova) a predovšetkým edukácia v oblasti environmentálneho čítania. Po príbehu veľryby, ktorá stratí hlas, pretože je more plné odpadkov, nasleduje v knihe *Malý atlas veľrýb*, ale predovšetkým dvojstránka venovaná znižovaniu množstva odpadu. Krátkymi textami a obrázkami približujú autorky deťom viackrát použiteľné tašky, fľaše, či vrecúška na nákup potravín a tiež recyklovanie odpadov.

Samotný príbeh o Gréte je veľmi prostý a konanie často nemotivované. Gréta bez hlasu stretne v čakárni u lekárky žraloka s vytláčaným zubom, korytnačky, ktoré namiesto medúz požrali igelitové tašky, Delfína s ranou na plutve od rybárskej siete a chobotnicu s vyrážkami. Úhor ochorel z priveľkej lodnej prepravy a kraby z toho, že sa nasťahovali do konzerv a plechoviek. Morské zvery lieči (paradoxne) človek – doktorka Zvieracia. O kvalite knihy sa polemizovalo aj na stránkach *Bibiány* (v číslach 1/2019 a 3/2019). V roku 2018 totiž vyšli dve slovenské knihy o veľrybách. Okrem Gregušovej *Gréty* to bola aj *Gerda, príbeh veľryby* od Adriána Macha a Patra Kaveckého. Dávid Džiak upozorňuje na silný marketing týchto kníh (okrem iného možnosť zakúpiť si súvisiace predmety od maľovaniek a tetovačiek po vankúše). Príbehu *Gréty* však vyčíta enumeratívnosť a banálne riešenie konfliktu. Zuzana Stanislavová v kontexte pôvodnej slovenskej prózy pre deti a mládež roka 2018 hodnotí knihu ako úžitkovú literatúru (vníma dôraz na edukáciu) a konštatuje, že ak by ju hodnotila kritériami umeleckej lite-

ratúry, muselo by byť hodnotenie oveľa nepríjemnejšie.

Gréta Andrey Gregušovej určite nepatrí k tomu najlepšiemu, čo v slovenskej literatúre pre deti v ostatnom čase vyšlo a ako problematický môžeme vnímať aj jej prenos do dramatickej podoby. Autorka knihy sa nevenuje vysvetleniu, prečo je hlavná postava speváčka. Tieto morské cicavce vydávajú špecifický zvuk a práve preto sa hovorí, že veľryby spievajú. No to, čo pri čítaní môže dospelý dieťaťu rýchlo vysvetliť, v divadelnej adaptácii chýbalo. Druhou ťažšie prenositeľnou zložkou sú opisy a nimi vyvolané pocity: slnko sa oprie o hladinu mora, more sa kolíše a šumí, či obrazné opisy pohybu jednotlivých morských živočíchov.

To, že *Gréta* nie je bezproblémovým námetom pre javiskové spracovanie, dokazuje aj dramatizácia Lucie Mihálovej. Od knihy sa líši nielen mnohými detailmi, ale aj štruktúrou príbehu. Vo výsledku pôsobí predloha ako prekážka na ceste k inscenácii. Pre účely divadelného stvárnenia bolo potrebné dodať príbehu motivácie a hlbšie súvislosti. Jednotlivé zvieratá sú v hre už od počiatku členmi hudobnej skupiny a Gréta je speváčkou. Na skúške sa pohádajú, Gréta príde o hlas a znova sa všetci stretnú v čakárni u lekárky. Babičku Priscilu z knižnej verzie príbehu iba spomenú, nie je to ona, kto Gréte poradí. Hlavným ťahúňom deja je brat Bruno. Kapelu tvoria basgitarista žralok Žermén, gitarista úhor Igor a na bicie hrá chobotnica Filip. Kapela je však čisto formálny motív dramatizácie. Režisér inscenácie Jan Janča nevyužil muzikálnosť hercov, v inscenácii znie nevábna reprodukováaná hudba Jozefa Miklósa a herci iba predstierajú hru na hudobné nástroje vyrobené z plastových odpadov. Ani výtvarníčky scény (Anna Revická) a kostýmov (Terézia

Kosová) neponúkli silné estetické podnety. Scénografka umiestnila doprostred javiska konštrukciu inšpirovanú trupom veľryby. Evokuje jej kostru – rebrá. Nápad je to inšpiratívny, no režisér ho nijak nevyužil. Stala sa len dekoráciou. Sú na nej umiestnené hadice, do ktorých trúbéním zvolajú v závere všetky morské živočích. Keď sa im to podarí, rozsvietia sa. To len zvýrazňuje „kolotočiarSKU“ atmosféru, ktorú výtvarná stránka inscenácie má. Podporuje ju aj svetelný dizajn Zuzany Hurovej. Výtvarníčka kostýmov Terézia Kosová reagovala na ideu kapely, ktorou sa inscenácia začína. Gréta a rovnako jej brat Bruno majú dlhé kabáty zakončené v tvare plutvy. Grétin zovňajšok je doplnený trblietavými topánkami, výraznými umelými mihalnicami a namodro farbenými perami. Svojím výzorom nevzbudzuje sympatie, evokuje skôr barovú speváčku.

Jednotlivé prvky scény boli len nefunkčnou dekoráciou a práca s rekvizitou tu absentovala. Na javisku sú od začiatku plastové sudy, pneumatiky a siete naplnené vrecami na odpad. V predstavkách medzi jednotlivými výstupmi padajú z povraziska prázdne pet fľaše a otvorom v zadnej časti javiska pribúdajú vrecia so smetím. Jeho pribúdanie na javisko (teda do oceánu) nie je dostatočne scénicky – režijne stvárnené. Nevzniká tu apel, pocit pribúdajúceho a všetko gniaviaceho odpadu. Ekologická téma sa z inscenácie vytratila. To, že sú všetci chorí z odpadkov prichádza v deji neskoro a pointa, v ktorej morské živočích vyhádzujú odpadky z mora na breh, je kontraproduktívna. Deti dostanú informáciu, že morské živočích si s tým vlastne poradia aj samé. Priveľký priestor má úvodné hašterenie sa kapely a silnejšou témou inscenácie sa tak stávajú kamarátske vzťahy a schopnosť ospravedlniť sa.

Na tomto podklade už potom len ťažko očakávať obstojné herecké výkony. Obzvlášť predstaviteľka Gréty Petra Blešáková sa ocitla v náročnej úlohe. Kým v predlohe veľryba nemôže spievať, ale rozprávať áno, tu po úvode, kde herci prvoplánovo zahrajú rozhádanie sa kapely dva týždne pred koncertom, stratí Gréta hlas úplne. Potom už je herečka odkázaná len na výrazové prostriedky tela a mimiky. Nenašla si však žiadnu špecifickú štylizáciu. Ostala pri vlnivom pohybe tela a vystretých dlaniach, ktoré mali evokovať plutvy. V prejave pracovala skôr so zápornými Grétinými vlastnosťami. Tá je (aj vďaka kostýmu) v konečnom dôsledku nie obeťou neekologického konania ľudstva, ale namyselná barová speváčka. Všetky sympatie na seba preberá jej brat Bruno. A to aj vďaka hereckému stvárneniu Braňa Mosného. Nesnažil sa silene „hrať pre deti“. Jeho pohybovou štylizáciou je tanečný krok a do rečového prejavu primiešal niečo z tvrdej trnavčiny. Sestre napríklad vyčíta: „S tebou je to horšie ako s malú ikru!“ Okrem Bruna stvárňuje aj Doktorku a to pomocou prostriedkov blízkych skôr bábkovému divadlu. Herec má na nohe bielu podkolenku. Na ňu nasadí potápačské okuliare a priložením svojich rúk k predkoleniu vytvára ľudskú postavu. Toto riešenie, hoci sa na prvý pohľad zdá ako nápadité, pôsobí v neistej inscenácii ako z núdze cnosť, nie ako prejav režisérskej invencie.

Otázkou je, či divadelné dramaturgické a dramaturgovia poznajú ponuku literatúry pre deti a mládež slovenských vydavateľstiev. Každoročne je možné nájsť tam aj niekoľko výnimočných titulov. Po dlhej dobe sa na javisku objavila ešte „čerstvá“ pôvodná slovenská literatúra. V prípade trnavského divadla to však nebol dobrý výber.

LENKA DZADÍKOVÁ

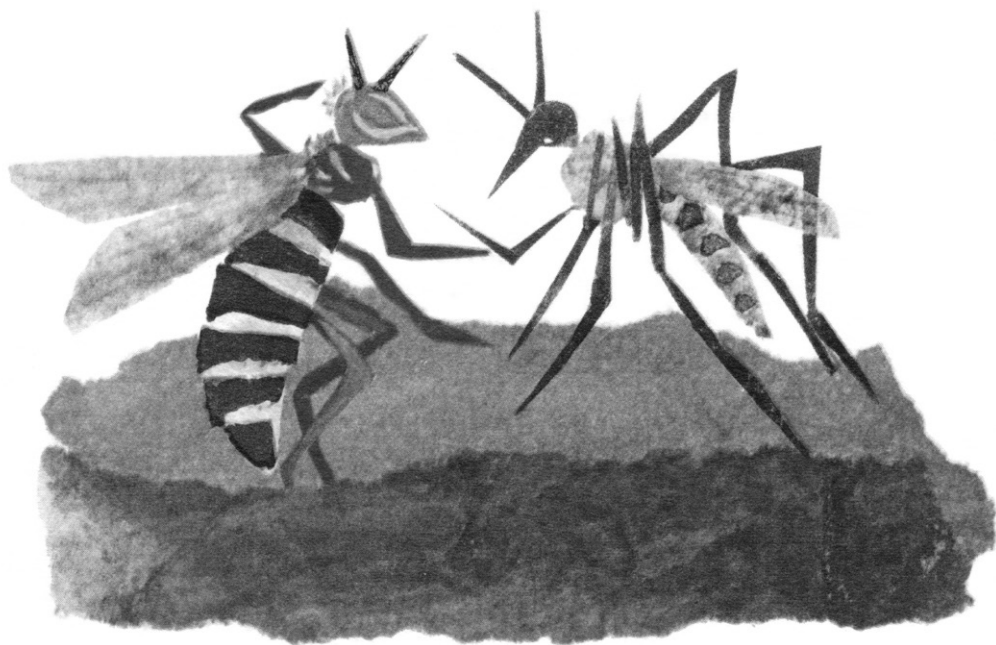
TEREZA ŘÍČANOVÁ

To je Istanbul

Praha, Baobab, 2018, počet stran neuveden.

Kniha Terezy Říčanové, kmenové autorky nakladatelství Baobab, která zaujala nejdříve prostými výpověďmi o koloběhu života, přírodní kontinuitě a cirkularitě, jak tomu je v *Kozí knížce* (2005), ale také připomenutím křesťanských svátků a domácích tradic, jež doprovázejí přípravy téměř v každé domácnosti a které nesly prosté názvy *Vánoční knížka* (2006) a *Velikonoční knížka* (2012). Obrazové album *Noemova archa* (2010) zpracovává známý biblický příběh o potopě světa, avšak nikde v knihách pro děti jsme se nesetkali s tak silnou expresí, razantními výjevy s nepotlačovanou barevností a temperamentní malbou, založenou na přesných ta-

zích temperey. Kontrastují s vlastnoručně psaným textem, který je spíše parafrází než biblickou citací. Někdy výjev vyznívá až naivisticky, předměty mají převrácenou perspektivu, nicméně podle slov kunsthistoričky a spisovatelky Kateřiny Tučkové v přehledu *Česká literatura pro děti a mládež* (2000 – 2011) se jedná o originální, široce narativní způsob, nekonvenční a autentický výraz. Kniha byla nominována na cenu v Magnesii Litere, následně získala ocenění v soutěži Nejkrásnější české knihy roku. Autorka později překvapila svým rozlehlým projektem *Obrazy světa* (2017), avšak zdá se, že koncentrace na jedno město, jak to odpovídá řadě *To je...*, série průvodců zeměmi a světovými metropolemi navazujícími na odkaz díla světově proslulého architekta, ilustrátora a malíře českého původu Miroslava Šaška (1916 – 1980), jí prospěla. Na otázku, jak se

autorka dostala k Turecku, do jisté míry v knize odpovídá sama. Poprvé tam byla s manželem Pavlem v roce 1997. Zážitky z cesty byly nezapomenutelné. Některé epizody najdeme na vnitřních deskách knihy a na dalším listu, kde se zveřejňují autorčiny poznámky (slovem i obrazem) i náhodně nalezené soukromé fotografie místních. Co tehdy český pár dělal, s čím se setkal a čím prošel, o tom vypovídají číslované obrázky a jednovětné komentáře. Podruhé se autorka dostala do Turecka s úmyslem připravit knihu, a jak v závěru publikace *To je Istanbul* uvádí, byla „inspirována pobytem v tomto skvělém městě v brzkém jaře a na sklonku léta roku 2017“.

Kniha Terezy Řičanové o Istanbulu, bráně Orientu a křižovatce kultur, je zaměřena na město rozdělené úžinou Bospor na Evropu a Asii. V minulosti bylo známé jako Cařihrad i Konstantinopol. Najdeme v něm prastaré paláce, římské památky a tisíc let staré křesťanské kostely, muslimské mešity, do kterých jsou věřící zváni k modlitbě z minaretů. Málokdo ví, že např. načervenalý 1 500 let starý kostel Hagia Sofia, Chrám Boží moudrosti, býval dlouho největším křesťanským chrámem světa. Později mu přistavěli bílé věže a stala se z něj mešita. Na kopečku za ním je vchod do paláce Topkapi, odkud vládl sultánové. Nejde však jen o prohlížení staveb různých architektonických stylů, ale zejména o zachycení pamětových stop velkých kultur a dlouhé historie města. Vidíme náměstí a ulice plné lidí, zvířat, dopravních prostředků, osobitého života na ulicích, v parcích, čajovnách a na tržišti, ve dne i v noci. Autorka má skvělý pozorovací talent a instinkt, dovede vybrat, co stojí za vidění. Nechybí divoké kočky, raci, žlutí psi a vrány, kteří se proplétají zejména mezi turisty a chodí si podle libosti. Připomínají nám Čapkův výrok,

když psal *Italské listy*: „Není ničeho, co by nezasloužilo zájmu a pohledu“. Zájem o obyvatele města násobí nápadně odlišné odění žen, protože ty chodí často od hlavy až k patě zahalené, nebo alespoň se šátkem na vlasech, protože jsou muslimky, a je neslušné ukazovat na veřejnosti krk, natož to ostatní. Občas zahlédneme prostovlasou, moderní, emancipovanou mladou dívku nebo ženu, která se zřejmě hlásí k myšlenkám zakladatele moderního tureckého státu, váženému muži, jehož portrét je na bankovkách a je podle něj pojmenováno letiště v Istanbulu. Tím byl Mustaf Kemal Atatürk. V roce 1928 zavedl psaní latinou, zakázal fezy, pokrývky hlavy nošené především v islámských zemích, povolil ženám odložit šátky a chodit k volbám.

Obrazům předcházejí kresebné náčrtky staveb a předmětů s ručními popiskami, skici ženských a mužských figur v rozličných situacích, které předcházejí malbě. Objevují se spíše po stranách centrálně umístěných obrázků inspirovaných Istanbulem. Někdy dvoustrany vnímáme jako celek, jak je tomu u sultánského paláce a vyhlídky z Topkapi, jindy zaujmou přesnými detailními postřehy na okrajích. Kresbičky jsou to milé, zajímavé i legrační. Například když se na nich objevuje přebalování kojenice zahalenými ženami, srovnává se evropský a turecký záchod a ujišťují se děti, že tento akt suverénně zvládnou. Přibližně v polovině knihy můžeme rozevřít obě strany najednou a před očima se nám vynoří čtyřstránková plocha mořského průplavu Bospor s loděmi, parníky, majáky a především neodmyslitelným křikem racků. Milovníci map se zase jinde podívají na starověké město z letecké perspektivy, rychle se zorientují podle čísel a příslušných komentářů. Pro zpracování města Terezou Řičanovou je příznačné, že v jejím podání při-

mo ožívají obchodní části, například tržiště zvané Velký bazar. Hýří barvami a je přeplněno stánky, pulty a kójemi, smlouvá se u nich o sto šest, přitom nezáleží na hmotnosti či objemu prodávaneho předmětu, jedná-li se o ručně tkaný koberec nebo o „pul biber“, což je pálivá, nahrubo pomletá paprika. Z dálky bazar připomíná jarmark, bez jeho atmosféry však turista nepochopí mentalitu místních obyvatel, kteří jsou stejně tak rodilými obchodníky, jako dovedou celé hodiny sedět u čaje a vodní dýmky, z mostu nekonečně lovit ryby s obrovskými pruty, labužnický si pochutnávat na pečených rybách. V Istanbulu se na ulici vždycky dobře najíte. Proto je celá dvoustrana věnována dobrůtkám. Ty se vznášejí v prostoru a evokují libé vůně. Nechybí simit (něco jako rohlík), pečené kaštiny na deset chuťových způsobů, leblebi – pražená cizrna, řídký světlý jogurt zvaný ayran, což je zároveň národní nápoj, baklava – sladké, mastné vrstvené těsto s oříšky podávané k čaji.

K muslimským mešitám s věžemi, fontánou a vnitřním dvorem se stromy patří místa, kde z vodovodního kohoutku teče voda pro umytí nohou. V knize o Istanbulu je vodě právem věnována značná pozornost. Důmyslně byl postaven Valensův akvadukt, který přiváděl vodu do podzemních cisteren, a tak na ulicích Istanbulu je pitná voda všude přístupná. Najdeme zde mnoho fontánek a městských studánek s kohoutkem zvaným češme. Ostatně z Turecka pocházejí parní lázně a lidé se v nich nahřívají jako dávní sultánové. Říčanová se nebrání osobnímu přístupu. Má ráda zvířata, ostatně žije na statku na Vysočině, a tak jí nevádí, že její kreslení na náměstí pozoruje žlutý pes. Když vzpomíná na pobyt v roce 1997, vybaví se jí krásy chladící se ve stínu kostela. Psi a kočky v Istanbulu patří k směsici vjemů z pouličního

mumraje. Postávají mlsně vedle pouličních prodavačů kukuřice, pozorují čističe bot i muže, kteří táhnou nebo tlačí vozíky s nabízeným zbožím. Vozíky se rázem dovedou změnit v prodejní pulty. Také kočky se suverénně pohybují před sultánovým palácem, stejně jako žijí celé věky u majáků Fenerbahce, kde se radostně fotí istanbulske nevěsty s ženichy. Jen kočky se přitom šklebí.

V představách Terezy Říčanové ožívají dokonce písmena, kruhové arabské kaligrafie s citáty z Koránu. Na dvoustraně také vidíme nápisy vyhotovené z arabských písmen, které v Istanbulu najdeme na různých památkách, starých domech a obchodech, nechybí ani ukázka složitě proplétaných podpisů významných sultánů. Hned na další straně autorka poznamenává, že někteří současní Turci mají na ruce vytetovaný latinkou psaný podpis svého prvního prezidenta, protože se s jeho idejemi natolik identifikují. V knize se nic neobchází. Např. se zmiňuje, že turečtí chlapci z muslimských rodin dodnes přicházejí do Zlaté zátoky ve věku pěti let k obřízce.

Knihy v závěru obsahuje výčet slov, „která se hodí znát“, a připojuje se „Výslovnost, ať mluvíte jako praví Turci“. Nemají zásadní význam, protože mnohé termíny jsou vysvětleny přímo v textu, avšak v Baobabu patří ke koncepci edice současných pohledů na světové metropole.

Nezbývá než připomenout, že krásné graficky vyvedené publikace nejsou obyčejnými cestovními průvodci, třebaže se navštěvují známá slavná místa, neboť za vidění stojí každý obyčejný kout a každá ulice, která dané město dělá zajímavým, potěší místní a okouzlí návštěvníky. Na obrázcích vidíme všechno možné, můžeme si vybrat podle nálady a libosti, nebo se s autorkou jen tak procházet.

SVATAVA URBANOVÁ ■

Rozlúčka s obnaženou hlavou

Za Jánom Beňom

(3. 10. 1933 – 8. 12. 2020)

ONDREJ SLACKY

Bol plodným tvorcom. Napísal rad kníh pre dospelých, o niečo menej pre deti. Lenže boli to práve ony, knižky *Jeden granát pre psa* (1971) a *Škola sa začína v máji* (1974), ktoré už v začiatkoch jeho literárnej kariéry poukazovali naňho ako na neprehliadnuteľného autora. V tom množstve kníh, ktoré napísal najmä pre dospelých, sa pochopiteľne nájdu i také, pri ktorých nejedna kritická poznámka, predovšetkým tá o sujetovej schválnosti a rutinej verbálnosti, mala svoje oprávnenie.

To však nič nemení na skutočnosti, že jeho dve detské knihy s povstalecko-vojnovou tematikou boli skutočným umeleckým činom. Ich dvaja protagonisti, bratia Martin a Ondrej, nie sú totiž v nich vymodelovaní na spôsob predchádzajúceho typu vojnovéj beletristiky pre deti. Ich postoj k brutálnej dobe, autorsky vyjadrený civilne, trpezlivo, bez páťosu a ideologického gesta, nemá podobu hyperbolizovaného činu dovtedajších malých partizánov. Na počiatku ich príbehu sú detské zážitky a reakcie v zlomových ľudských situáciách, ústiace do detsky síce naivného, ale neomylného rozpoznania mravných činov i deformácií sveta dospelých. Realizáciou takejto koncepcie, podľa Vladimíra Petrika čitateľsky atraktívnej napätím medzi dramatickou témou (v hre je život a smrť) a jej civilným stvárnením, Beňo dosiahol, že

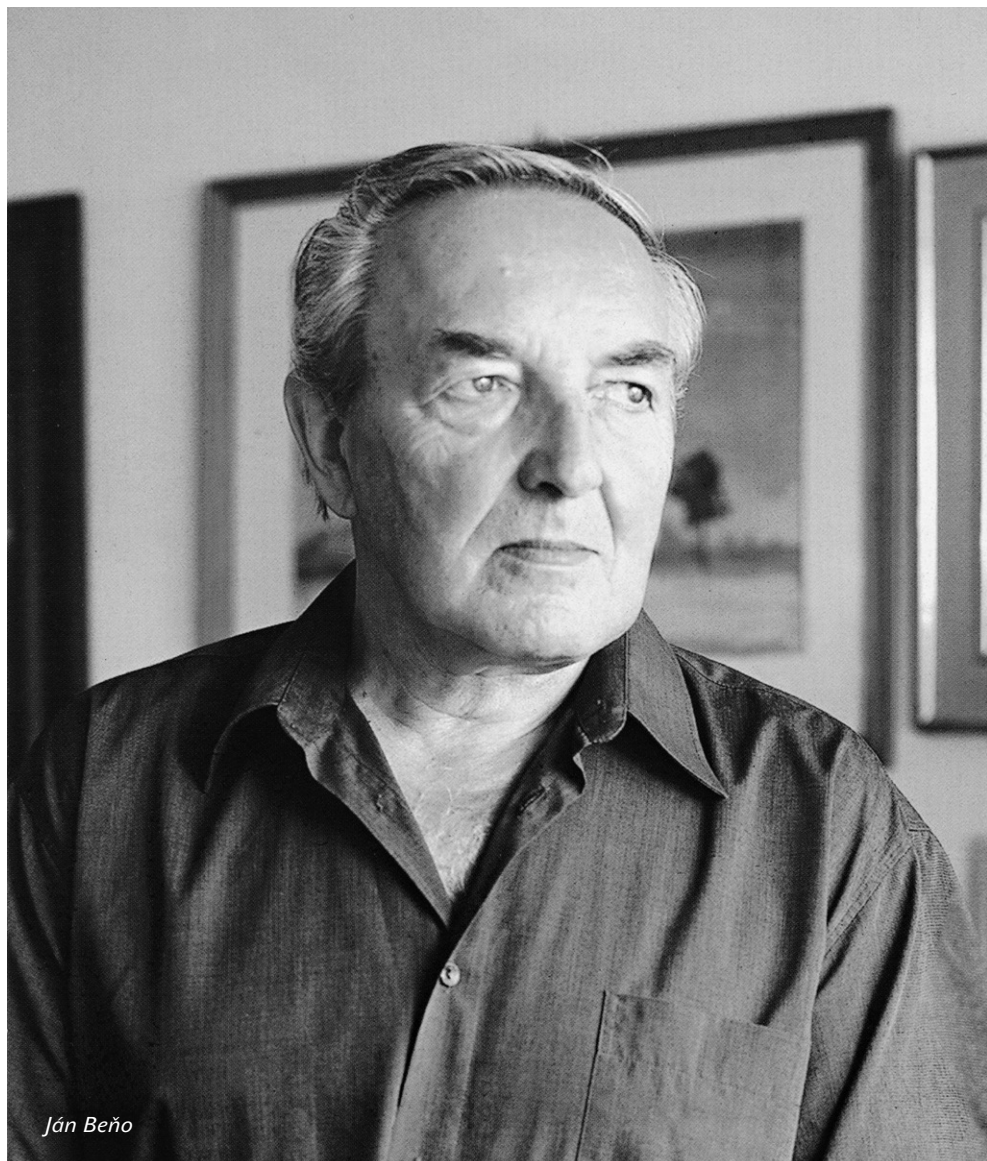
jeho diológia nebola len kvantitatívnym číslom do počtu. Stvárnením vojny na pozadí detského sveta a z pozície dieťaťa Beňo spolu s románom Milana Ferka Keby som mal pušku (1969) uzavrel jednu fázu vo vývine tejto témy a otvoril novú, produktívnejšiu, ktorá znamenala estetický i významový prínos pre celú slovenskú literatúru. Takže nie vojna, ale dieťa v čase vojny zakladá výnimočnosť, myšlienkovú i estetickú, dvoch najlepších Beňových detských kníh. Do tretice mi však nedá nepripomenúť ešte i jeho tretiu knihu – rozprávkovú. Mimochodom i tých má Beňo nemálo. Pri-pomeňme si: *Ondrej Ondrejko a Zeleň kráľ* (1973), *Mačací kráľ* (1992), *Ako sa zajac nestal starostom* (1993), *Lietajúci slimák* (1995), *O Kubovi najkubovejšom na svete* (1997).

Ale ak hovorím o výnimočnej Beňovej rozprávkovej knihe, nemám na mysli ani jednu z menovaných. Myslím na knihu, o ktorej nevedia veľa ani „znalci“, ani čitatelia. Tá kniha totiž upadla do zabudnutia, ako sa to neraz stáva knihám, ktoré sú lepšie než ich čitatelia či vydavatelia. Tá kniha má názov *Starý husár a nočný Čert* (1993) a v podtitule má oznam, že ide o rozprávky, ktoré podľa ústneho podania Michala Pavloviča z Prieval literárne spracoval a podáva Ján Beňo. Výsledný text nie je pritom recykláciou počutého, a mechanickou už vôbec nie.

Je to originálny, tvorivý čin autora, ktorý dokázal nielen objaviť famózneho záhoráckeho rozprávača, ale v intenciách ľudového kánonu i autenticky zaznamenať štylisticko-lexikálnou architektónikou jeho ústneho prejavu.

Vďaka tomuto prístupu tak ako kedysi J. C. Hronský zapísal na Horehroní rozprávačské improvizácie Jozefa Bröndu

(*Bröndove rozprávky*, 1932), o šesťdesiat rokov neskôr Ján Beňo objavil živú rozprávkovú vodu Michala Pavloviča na Záhori. Čítať ju, to je v čase, keď sa zas raz folklórna i autorská rozprávka vulgarizuje, prerába na spôsob gýčovitého chápania detskej knihy, je príležitosťou rozlúčiť sa s Jánom Beňom s obnaženou hlavou. ■

Ján Beňo

Krehké spojenia II.

GABRIELA MIKULČÍKOVÁ

*Konferencia Centra detskej literatúry,
čítania a SK IBBY*

Konferencie nášho Centra sú typické svojím špecifickým charakterom – viac zážitkovým a tvorivým, ako vedeckým, aj keď samozrejme ani to vedecké a odborné v nich nechýba. Zárukou sú spíkri, prizývaní profesionáli a odborníci z rôznych oblastí kultúry, umenia a vedy. Ich dôležitou a neodmysliteľnou súčasťou je aj zapojenie návštevníkov do tvorivých aktivít a workshopov, ktorých cieľom je dať účastníkom osobne zažiť niečo z toho, o čom sa rozpráva. Keďže pandemická situácia nám počas online konferencie Krehké spojenia v októbri minulého roka neumožňovala priamu interakciu, Timotea Vráblová používala vo svojej prednáške na tému hodnôt a „hodnôt“ v detskej literatúre viaceré ukážky, čítala úryvky z kníh a snažila sa preniesť na poslucháčov a divákov zážitok z počutého. Zároveň si mohol každý lepšie aktivizovať vnútornú vizualizáciu a predstavovať si, čo všetko sa môže v mysli dospelého (a aj dieťaťa) odohrávať pri niektorých typoch textov.

Ukážka prvá

... z knihy americkej spisovateľky Nicole Kraussovej *Temný priestor* les-

ný. Nie je primárne určená deťom, ale ukážka vhodne poslúžila svojmu účelu – na krátkom úryvku poukázať na bohatosť a mnohovekuvnosť textu, ktorý nás pozýva prežívať v priestore knižky oveľa viac, ako sa na prvý pohľad môže zdať.

„Ako sa napríklad stalo, že jedného dňa, asi mesiac po matkinej smrti, Epstein vstal, aby sa v kuchyni napil. Keď vstával, hlavu mu odrazu zaplnilo svetlo. Tak sa zaplína pohár od dna po okraj? Až neskôr, keď sa snažil rozpomenúť na ten pocit, ako mu stúpalo v hlave a aké bolo krehké, mu zišlo na um, že to bolo akési staré svetlo, prichádzajúce z veľkej diaľky. Staré a trpezlivé, nevyčerpatelné. Trvalo to len pár sekúnd, potom zmizlo. Inokedy by takémuto pocitu nevenoval pozornosť a nepozastavoval by sa nad ním, tak ako sa človek nepozastavuje, keď občas začuje, ako ho ktosi volá po mene, hoci nablízku nikoho niet. No teraz, keď žil sám a jeho rodičia boli mŕtvi, a každým dňom bolo ťažšie nevšímať si, že ho prestáva baviť aj to, čo ho kedysi nadchýnalo, si začal čoraz zreteľnejšie uvedomovať, že na čosi čaká...“

Ak sa pokúsime na základe krátkej ukážky zamyslieť, v akej situácii sa asi

Epstein nachádza, môžeme si klásť otázky: Čo sa stalo predtým, než sa v ňom odohral tento vnútorný monológ? K čomu smeruje? Čo sa stane potom (keď vstal zo stoličky a uvedomil si ten zvláštny pocit)? Aké sú Epsteinove hodnoty? Čo by sme vedeli povedať o jeho hodnotovom svete, jeho ideáloch? Úryvok priamočiaro o tom nič nehovorí. Vieme však z textu odčítať, že sa asi nachádza v situácii zmeny. Možno bude úplne meniť svoj život. Istotne sa v ňom odohrávajú kritické okamihy. Zdá sa, že je to človek, ktorý vie oceňovať momenty a pristavovať sa pri nich, inak by si pravdepodobne vôbec nevšimol, čo sa v jeho vnútri odohráva (pocit svetla). Ukážka narába s kultúrnym jazykom, čo nám môže pripomínať mytologické texty. Je to náhoda? Je skutočné, že Epstein má zrazu pocit čohosi svetlého vo svojej duši?

Autorka nás vábí do sveta, v ktorom akoby bolo príjemné a teplé svetlo, ktoré Epsteina núti zastaviť sa, prežívať a rozmýšľať. Môžeme si tiež všimnúť, ako sa v texte kladie istý (hoci nepatrný) dôraz na to, že sa ho dotýka „ako ho ktosi volá po mene, aj keď tam nebol nikto prítomný“. Veľmi silný zážitok súčinnosti duše, charakteru človeka a jeho mena poznáme z judaistickej kultúry – môže to byť odkaz? Aj to je kultúrny symbol, rovnako ako v prípade odkazu na možnú mytológiu. Pre čitateľa sa otvára priestor, v ktorom sa môže pohybovať a napríklad sa zamyslieť, že ak je to judaistický symbol, tak tu ide o niečo veľmi dôležité, pred čím Epstein stojí a čo ho zároveň oslovuje – začína uvažovať o svojich predkoch a Epsteina zrazu môžeme vidieť inak.

Na tejto krátkej ukážke sme chceli demonštrovať možnú prácu s textom, uvažovanie, ako sa dá v priestore knižky pohybovať a zamýšľať spôsobom, ktorý nás

pozíva k inému zážitku z čítania, než aký máme len v povrchnej dejovej línii. A to sme zatiaľ neuviedli žiadnu faktografiu, žiadne encyklopedické údaje. Aj tie sú prirodzene dôležité, ale len samotné informácie nám nesprostredkujú ten zážitok z objavovania v priestore, ktorým môžeme putovať. Vchádzať do priestoru knižky, ktorý dieťa slobodne vníma, prežíva a skúma, dokáže len vtedy, ak sa v ňom pre to rozvinie citlivosť. K tomu ho potrebujeme privádzať, aby vedelo mať zážitok z nášho kultúrneho jazyka. Pretože v ňom si neodovzdávame len informácie, ale aj spomienky, emócie, pocity, prežívanie nášho kolektívu, komunity, spoločenstva. Na to všetko potrebujeme deti pripraviť.

Ukážka druhá

... bola báseň *Taradúr* z knižky Luisa Carrola *Alica za zrkadlom*, majstrovsky preložená Jurajom a Vierou Vojtkovcami. *Taradúr* je inšpiratívna iniciačná

báseň, ktorá pracuje s nonsensom. Je pozoruhodné, že v akomkoľvek jazyku je preložená, vždy sú do nej vkladané kultúrne symboly daného národa. V slovenskom preklade z veršov cítiť spojenie s historickými renesančnými spevmi. Keď sa v minulosti tvoril príbeh, ktorý mal byť rozprávaný deťom, obsahoval presne to, čo v ňom malo byť, aby si ho deti pamätali. Bolo dôležité, aby sa v príbehu jasne odlíšilo, čo je dobré a čo je zlé, kto je priateľ a kto je nepriateľ. (*Daj pozor na Taradúra, synu môj, / chráň sa jeho hryzoľustí.*) Z príbehu muselo byť zrejmé, že nepriateľ bude porazený a zlo má definitívny koniec. (Ty si zdolil Taradúra, synu môj, / pod', nech si ťa prituniem na vetré kosti!) Rovnako je pre našu kultúru typické, že v básni zaznieva „synu môj“. Inak sa prihovára otec synovi v anglickom či francúzskom prostredí, inak to bude znieť v prekladoch ďalších etníc. Báseň zároveň ukazuje, ako je mladý chlapec povolaný do mužnosti, čo bola vždy v komunite významná udalosť. Zdolať Taradúra znamenalo, že sa stáva mužom, lebo je už dostatočne zrelý na boj so zlom.

Vo veršoch *Pod', nech si ťa prituniem na vetré kosti! / Leporysé! Slávčin! Hurraj! Hojahoj! / chichodákal v blahne, jasčal od radosti cítiť*, ako sa otec teší z víťazstva svojho syna, ako „chichodákal v blahne“, čo symbolizuje aj blato (ťažký boj) aj blaho (radosť a oslavu víťazstva). Báseň otvára priestor na prežívanie, emócie, oslavu mužnosti, hrdosti, vzťahu otca a syna. Je báseň vhodná aj keď uvažujeme o predstave vzdelávania a výchovy mladého človeka? Určite áno.

Napriek tomu, pri práci s básňou Taradúr, ktorú deti, mimochodom, poznajú skôr výnimočne, sa im zdá hlúpa, nudná, nezaujímavá a nevnímajú to ako dobrodružnú výpravu, na ktorú

ich báseň pozýva. Na to, aby mohli mať z Taradúra zážitok, potrebujú symbolický jazyk.

Symbolický jazyk

... sa v deťoch rozvíja ako prvý, ešte skôr než sa naučia rozprávať. Dieťa ho dominantne používa od narodenia, po celý predškolský vek. Mnohým veciam, (ktoré nevie pomenovať, lebo ich mož-

no ešte nepozná), vie porozumieť vnútorné, práve vďaka symbolickému jazyku, ktorým sú vyjadrené. Buduje v nás emocionalitu a umožňuje prežívať emócie tak láskyplne, ako to potrebujeme. Neútočí na nás (ako a čo máme cítiť), ale poskytuje priestor, v ktorom si to nájdeme a prežijeme po svojom. Žiaľ, je častým javom, že dieťa v školskom veku, niekde medzi 9-10 rokom, o tento jazyk prichádza. S nástupom do školy sa pozornosť a dôraz začína klásť viac len na informácie a schopnosť používať symbolický jazyk sa vytráca. Aká bohatá osobnosť môže vyrásť z dieťaťa, ktoré si citlivosť na symbolický jazyk uchová a bude schopné čítať to množstvo vrstiev a obsahov, ktoré je v knihách! Následne ich bude vedieť zužitkovať a používať aj v každodennom živote, pretože čítanie kníh a čítanie života je vzájomne prepojené – používame pri tom veľmi podobné zručnosti.

Ukážka tretia

Symbolický jazyk odkazuje na náš každodenný životný priestor a dáva mu ďalší presah. Napríklad ráno – nemusí znamenať len ranné vstávanie, ale aj nový začiatok. Akonáhle uvažujeme o ráne ako o novom začiatku, dostávame sa do roviny presahu (príde niečo nové, zaujímavé, môžem sa pustiť do nových vecí, nemusím spomínať na to, čo sa mi včera nepodarilo, môžem dnes vyskúšať niečo iné...). Rovnako večer: môže byť len o tom, že zaľahneme do postele, ale vieme sa na večer dívať aj ako na ukončenie niečoho, čas odpočinku, ... a to sa môže spájať s ďalšími presahmi. Presah je inšpiratívny a vovádza nás do nových príbehov.

Ráno a večer sme spomenuli ako príklady zámerne. Vychádza mnoho knížiek pre deti (na dobré ráno a na dobrú noc),

žiaľ, čoraz viac sa stáva, že týmto príbehom a básňam chýba presah a prinášajú iba tému.

V nemenovanej čítanej ukážke na dobrú noc bol text príliš prehustený, nebolo jasné, na čom je dôraz, neprinášala žiadny obsah. Autor by asi nazval báseň meditatívnou, je však otázne, či by dieťa bolo podľa inštrukcií textu schopné predstavovať si meniace sa tvary, či by to v ňom vyvolávalo upokojenie a prípravu na spánok, bezpečný pocit, a či by si vôbec tieto tvary predstavovať chcelo. Básní, ktoré sú len matériou slov, sú bezobsažné a chýba im rozmer presahu, je žiaľ na knižnom trhu pre deti veľmi veľa a pokiaľ ich zvykáme na takúto literatúru, symbolický jazyk u nich začne zakrnievať.

Pre porovnanie, báseň *Zimný večer* od Jána Navrátila: *Roznášajú vrany v zobáku, / roznášajú zrnká súmraku. / Čoskoro sa celkom zvečerí / Aj kraj zasní v čiernom páperí.* Čo táto báseň dieťaťu sprostredkúva? Napriek malému množstvu podnetov ho pozýva do veľkej šírky emocionálnych zážitkov! Vraný – nie sú tu negatívne, majú kontakt s krajinou, nesú súmrak, ktorý všetci potrebujeme. Nachádzame tu dobrý vzťah k priestoru – tajuplný súmrak je príjemný, krajina dýcha, prihovára sa ešte pred spaním a zároveň dieťa upokojuje, nie je tam nič aktivizačné. Dieťaťu pomáha prehĺbiť puto, vzťah k miestu kde žije a sprostredkúva mu pred spaním pocit, že je všetko v poriadku, že je v bezpečí.

Ukážka štvrtá

... reprezentuje povestový žáner, ktorý je v súčasnej knižnej kultúre značne „problematický“, lebo okrem toho, že zaujme čitateľov so vzťahom k histórii, väčšinou nevieme, ako s ním pracovať, ako ho čítať. V každej kultúre je však ten-

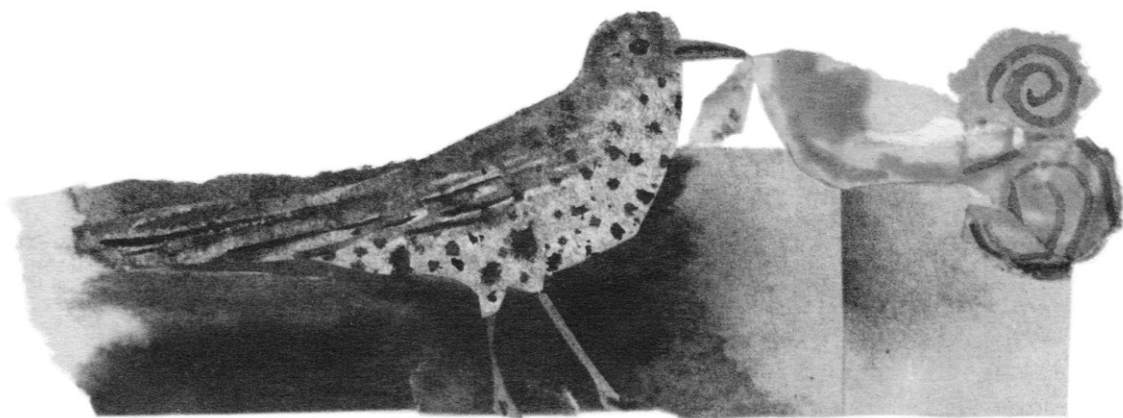
to žánér veľmi vzácny, lebo nám dáva pocit kontinuity, porozumenia, pomáha nám pochopiť prečo sme takí, akí sme. Jedným z vynikajúcich autorov povestí je Ondrej Sliacky, ktorý v knižke *Turcká studnička* majstrovsky vyzobrával príbeh Turkovický pustovník a literárne ho pretvoril tak, aby bol zaujímavý, mnohovrstvový a dalo sa v ňom dobre pátrať a putovať. V povesti sa obyvatelia dedinky Omšenie ukryli v doline pred Turkami a uvažovali, hádali sa, čo majú ďalej robiť. Richtár sa rozhodoval ísť po radu k mníchovi - pustovníkovi. Ľudia z dediny ho však považovali za čiernokňažníka, prisudzovali mu vinu za hromobitie, že on dedinu preklial. Povesť končí smrťou mníchovho fetišu – hada, obkrúteného okolo zápastia, ktorého dedinčania zabili.

Lokality a objekty uvádzané v povestiach, v tomto prípade Turkovická dolina, sú vždy symbolom a pripomienkou nejakej udalosti, na ktorú by ľudia nemali zabúdať. Keď sa v texte objavuje magic-

ký motív, je to často spojené viac s emóciami, ako so samotnou mágiou a dáva nám to signál, že ľudia z Omšenia prežívali obrovskú úzkosť a strach. Až taký, že hoci nakoniec dedinčania boli záchranení, v tom silnom emocionálnom vypätí vzbĺkli nenávisťou a vyvršili sa na človeku, s ktorým si zlo spájali. Turkovická dolina tak ostáva ako pripomienka, čoho sú ľudia schopní, keď sa poddajú strachu a úzkosti, a na to by sa nemalo zabudnúť. Sliacky odkryl príbeh cez malebnosť jazyka, prepájal historické udalosti s textom a ponúkal slobodnejší spôsob komunikácie s čitateľom, nakoľko tok deja neuväznil len do historických faktov. Ak sa chceme dostať k rôznym hĺbkam povestí, nemôžeme ich čítať len ako dej, lebo v povrchnej podobe sa nás príbeh nemá ako dotknúť.

Ukážka piata

Obrázková knižka Adelky Režnej *Háro* výtvarne zaujme a pôsobí ako

vtipná, humorná, nadľahčená. Otázne je, akej vekovej kategórii čitateľov je určená. Dospievajúcim asi nie, pretože je obrázková a svojím jednoduchým jazykom indikuje, že je to skôr rozprávanie pre predškolský vek. Pre tento vek detí je tam však veľa nejasností a ambivalencie. Autorka si to nemusela uvedomiť, ale už len zo samotného názvu knižky si malé deti nedokážu zobrať ten zážitok, aký zo slova „háro“ môžu mať starší čitatelia. Poďme však k deju. V príbehu sú dve postavy: pán Aurel a susedka Vlad'ka. Vlad'ka si sem-tam rada vypije, čo by normálne nebol problém. Pokiaľ malé dieťa občas vidí aj doma rodičov si pripíť pohárom vína, je to iné, ako keď sa to nachádza v knižke pre malé deti, ktoré navyše rady opakovane čítajú tú istú knihu. Treba si uvedomiť, že čokoľvek dieťaťu predkladáme v knižke, fixujeme v ňom pamäť. Toto však nie je až taký problém. Pán Aurel je plešatý a susedka Vlad'ka sa mu páči. Pomyslí si: „*Ak budem mať vlasy, isto sa jej zapáčim.*“ Vyzerá to byť ako vtipný moment a autorka už možno rozmýšľala nad ilustráciami, ako si pán Aurel bude plešinu zakrývať (raz si dá na hlavu mačku, inokedy trs trávy...) Ak sa však nad tým zamyslíme ako dospelí – čo tým vlastne pán Aurel robí? Aký problém (identity, sebahodnoty) prinášame pred dieťa v predškolskom veku, keď mu ukazujeme, ako pán Aurel rieši svoju vnútornú neistotu? A prečo vôbec máme o vnútornej neistote hovoriť s deťmi, ktoré si v tomto veku vývinovo riešia principiálne veci – potrebujú vedieť, že čierne je čierne, biele je biele. Deťom nerozšírime obzor, ak im budeme v tomto veku ponúkať ambivalentné veci – na to nie sú ešte pripravené a ešte dlho nebudú. Až dospievajúci človek sa začína učiť vyrovnávať zrelo s ambivalenciou, dvojznačnosťou. Takisto 4-5 ročné deti nie sú schopné porozumieť tomuto druhu

humoru a tejto forme dvorenia pána Aurela, ktorého si nakoniec susedka Vlad'ka všimne. Čo sa však nestane – vietor jej odfúkol klobúk a pod ním sa odhalí, že Vlad'ka je tiež plešatá. Aurel zisťuje, že jeho strach priznať svoju plešinu bol zbytočný. Toto predložiť malým deťom v predškolskom veku je veľmi nešťastné.

Jednak, kedy je žena konfrontovaná so skutočnosťou, že má plešinu? Obyčajne je vo veľmi kritickej životnej situácii. Druhá vec, čo to znamená aj symbolicky? Hlavy sa holia na protest... Ak toto ponúkame dieťaťu ako formu zábavy, v nadľahčenej podobe, k čomu ho vedieme? K empatii? Potrebujeme si uvedomiť, že detská literatúra je náš pomocník, naše „posvätné územie“, ktoré nám pomáha do dieťaťa cez knižky vkladať to, čo chceme, aby sa v ňom budovalo. Hodnoty, ktoré ho budú formovať na citlivého, empatického, charakterného a vnímavého človeka. Tento príbeh, ktorý nám v tomto rozhodne nepomáha, je však len ukážkou, jedným z mnohých, ktoré v súčasnosti zaplavujú knižný trh pre deti a mládež. Ak sa ale vrátime k otázke cieľovej skupiny čitateľov, Háro je rozhodne skôr knižka pre dospelých čitateľov.

Ukážka šiesta

V súčasnosti vychádza veľa kníh pre deti o zvieratách, mačkách, psoch, s množstvom odborných informácií, ktoré neprinášajú plastické príbehy, ale iba informácie. Plasticitu získava príbeh vtedy, keď nám umožňuje do neho vstúpiť, keď nás oslovuje a vytvára ďalšie priestory. Toto sa veľmi pekne podarilo Jánovi Uličianskemu v knižke *Líza, mačka z Trojice*. Ide o mačku z Trojičného námestia v Banskej Štiavnici, ktorá prichádza na námestie svojím „nezávislým“ mačacím spôsobom – vie, ako sa

ku komu správať, ako si vyžobrať šunku, ako na koho reagovať. Dieťa sa učí cez to vnímať nielen mačku ako teritoriálne zviera, ale aj prostredie, ktoré ho obklopuje s jeho fenoménmi. Druhú líniu autor rozohráva tým, že do teritória mačky vstupuje batola Max a vovádza nás do príbehu rodiny. Vzťah mačky Lízy a Maxa nie je primitívne podaný, ale hovorí o hlbokéj ľudskej skúsenosti, ktorú získavame, ak si všimame ľudí, situácie a neobyčajnosti okolo seba. Keď si rodina dokáže vychutnať tento príbeh a prežiť ho spolu s dieťaťom, celkom prirodzene si časom aj ono samotné začne všimáť a vnímať veci okolo seba.

Ukážka siedma

... predstavuje aktuálny problém v spoločnosti, šikanu, ktorú ako tému prináša aj literatúra pre deti a mládež. V nemenovanej knižke určenej pre 12-ročné deti sa odvíja príbeh dvoch dievčat, Simony a Lily. Lily je dievča z náročného prostredia, ktoré musí vyvolať súcit, lebo si veľa vytrpelo. Má však problematické správanie a preto je vylúčená z každej školy. Problémová Lily prichádza do školy, deti sa na ňu samozrejme netešia. Lily si v triede sadne do lavice k Simone, najlepšej žiačke triedy, ktorá jej má pomôcť. Autorka sa snaží problém riešiť a budovať empatiu u detí, robí to však neprijateľným spôsobom (možno pre nedostatočnú znalosť problematiky). Simona je zodpovedná, pravdovravná, plní si školské povinnosti, je zo slušnej rodiny a s dobrým hodnotovým základom. Správanie Lily je invazívne, ide proti všetkým hraniciam, nie je ochotná počuť nie. Keď zistí, že sa Simone páči nejaký chlapec, Lily to verejne vykričí, núti Simonu podvádzať, aby jej urobila úlohu... Simona zažíva hrôzu. Problém Lily je vážny a polutovaniahodný, ale

väčším problémom knihy je spôsob, ako sa to rieši – vytvára sa tlak na Simonu. Spolužiaci neodsudzujú správanie Lily, ktoré je mimochodom absolútne neakceptovateľné a manipulatívne, ale odsudzujú odmietavé správanie Simony, ktorá volá o pomoc. Snaží sa komunikovať s dospelými, ale jej vlastná mama jej povie, aby to nebrala tak vážne. Spolužiaci sa s ňou odrazu nebavia, lebo nechcela dať Lily odpísať, že je voči nej chladná, že sa s ňou nechce kamarátiť. Každý, o koho sa dovtedy mohla Simona oprieť, zrazu legitimizuje negatívne správanie problémovej Lily.

Tento typ kníh (nie je rozvíjajúci) prináša negatívne modely správania, ktoré dieťaťu nepomáhajú. Musíme si uvedomiť, že deti, ktoré ich čítajú, v nich zároveň hľadajú pomoc a orientáciu pri riešení svojich vlastných problémov v škole. Ak im predkladáme knižku, ktorá šikanu svojim spôsobom legitimizuje, ktorá hovorí dieťaťu, že ono samotné sa má s tým vyrovnáť, že problém nie je Lily, ale problém je Simona, ktorá to nie je ochotná znášať – je to pre dieťa veľmi škodlivé. Veď si len skúsme premietnuť túto situáciu do pracovného kolektívu dospelých, že by mali akceptovať takýto mobing! Iste by to bolo celkom iným spôsobom medializované. Tak prečo si toto dovoľíme voči deťom?

Ukážka ôsma

... záverečná, je príbehová epická báseň z knižky Daniela Heviera *Nevyplazuj jazyk na leva – Lovec tigrov*.

Chodí spávať v ponožkách, / džungľa je preň háj. / Nemá laso, pušný prach / A načože aj. // Na tigra sa pozerá / zmenšovacím sklom. / Ved' je to len mačiatko, / vrtí chvostíkom. // To že má byť hrozný zver? / Divočiny pán? / Aha, veď má v očiach mier. / Do ZOO ho dám.

Keď si dieťa v dnešnej dobe prečíta Lovca tigrov, je mu často zastretá krása tejto básne. Aký nonsens – používať zmenšovacie sklo na tigra! Ísť do nebezpečnej situácie v ponožkách! Teda s pokojom, v pohode. Prečo? Pretože nemá strach, má totiž výbornú zbraň – zmenšovacie sklo! Nielenže tigra uloví (veď ho ide dať do ZOO), ale víťazstvo zažíva už v tom, že sa do džungle vôbec vyberie, že sa v nej pohybuje v ponožkách a zažíva jedinečné dobrodružstvo. Koľko príbehov je schovaných v tej básni! Koľko tradícií by sa dalo na nej vybudovať – ako trieda, rodina? Aké príbehy by sa dali

ukryť do zápisníka lovca? Ako dieťa-čitateľ môže uloviť toho svojho „tigra“? Je to krásna príležitosť a spôsob, ako môžeme učiť a pripravovať deti na život.

Nech nový rok 2021 prinesie dobrú úrodu kníh, ktoré budú pre dieťa pozvaním zabojovať so svojim taradúrom, ktoré ho budú vedieť potešiť v tom, že ráno prináša nový začiatok, alebo si bude môcť len tak fantazírovať o tom, čo bude preň dobré, čo ho obohatí. Nech autorom prinesie veľa inšpiratívnych podnetov, aby sa im darilo dobre držať kontakt s detským čitateľom a spolu s ním v blahne chichodákať. ■

B A K O B I B I A N A

Výstava k okrúhlym 30. narodeninám BIBIANY hravou formou predstavuje jednotlivé tvorivé oddelenia, ktoré celé roky približujú umenie deťom. Aj tentoraz sme vytvorili veselú, ale najmä inšpiratívnu atmosféru, typickú pre „bibianovské“ projekty. Deti tu nájdú napr. veľký obraz BIBIANY s okienkami, za ktorými sa skrývajú rôzne prekvapenia, zahrajú sa s filmovou technikou v priestore venovanom Bienále animácie Bratislava (BAB), zabavia sa s ilustráciami z Bienále ilustrácií Bratislava (BIB), spoznajú knižné zázraky a zasadnú za veľký narodeninový stôl s „tvorivými dobrotami“. A napokon nazrú do ďalekej budúcnosti BIBIANY. Jednoducho, nájdú tu veľkú herňu s fantazijnou atmosférou.

Námet a scenár – A. Petrovická Broadhurst; výtvarné riešenie – M. Dubravay; dramaturgia – V. Marákyová

Termín: 18. 11. 2020 – 11. 4. 2021

POSVIEŤME SI NA DIVADLO

Interaktívna výstava k 100. výročiu vzniku SND. Deti sa postupne dozvedia, čo všetko sa musí stať, aby sa z textu mohla vytvoriť divadelná inscenácia. Zistia, čo robí režisér, scénograf či rekvizitár. Objavia čaro a jedinečnosť divadelného zákulisia, spoznajú krásu a zložitosť práce ľudí, ktorí spoločne vytvárajú zázraky divadelného sveta. Napokon sa už deti stávajú divadelnými tvorcami.

Skeny a fotografie scénografík sú z Múzea Divadelného ústavu. Inscenačné fotografie sú z Dokumentačných zbierok Divadelného ústavu.

Námet a scenár – D. Zatková, výtvarno-priestorové riešenie – B. Peuch, ilustrácie – L. Kotvanová, dramaturgia – A. Broadhurst Petrovická

Termín: 20. 3. – 28. 2. 2021 (predĺžená)

We start this year's first issue of the literary review *Bibiana* by remembering the author Rudo Moric. In March, one hundred years will have passed since this man, a person who considered children's literature an essential part of a child's artistic education, was brought into our world. He himself wrote numerous books for children and youth. A lot of his works are centred around his love of nature, as is his best book *Z poľovníckej kapsy*, which, as the literary critic Magda Baloghová states, is written from the heart. This is the reason why children have always loved to read it and still do. The author Kveta Dašková also focused her writing on the themes of nature and mainly on animals.

To celebrate her jubilee, Professor Zuzana Stanislavová from the University of Prešov prepared the interview *Milovať a tvoriť krásu*. In its 13 parts, she presents a woman with many faces: an successful children's book author, animal rights activist, graphic designer and the owner of the prosperous publishing house Q111. First and foremost, however, we see a woman who would never stab anyone in the back and who bravely accepts everything life throws at her.

Next, professor Ondrej Sliacky talks about the prominent children's magazine *Slniečko* and analyses its artistic value in the 1970s. At that time, the publishing house *Mladé letá* took advantage of the favourable political situation and relaunched a magazine which had been banned by the communist regime in the 1950s. The new editor-in-chief and excellent children's author Mária Ďuričková continued its artistic direction. The social situation, however, soon changed, and the political powers discarded *Slniečko* from the list of school magazines. Nonetheless, *Slniečko* survived the rough circumstances and, in the following time period, developed into a magazine in which the best Slovak children's authors publish.

In the next contribution, the young pedagogue Dávid Dziak from the University of Prešov analyses children's poems from 2019. In terms of quality as well as quantity of children's poetry, 2019 was rather weak when compared to the previous years. Unequivocally, poems that focus on entertaining still dominate, more profound poetry is lacking. In each issue of the literary review, there is a portrait of a well-known Slovak illustrator whose samples of work form the illu-

strative skeleton of this magazine, thereby creating the artistic gallery *Bibiana*. In the current issue Peter Naščák brings up the hundredth anniversary of the excellent Slovak painter and illustrator Viera Kraicová. According to him, she is "the First Lady of Slovak Illustration" and as well as having worldwide acclaim.

Director of *BIBIANA* in the obituary bits farewell to Peter Čačko, the former director of *BI-BIANA* and a well-known personality of Slovak and International *IBBY*.

This time, the popular column *Kánony a kánóny slovenskej literatúry pre deti a mládež* features four experts: Zuzana Stanislavová and Brigita Šimonová evaluating prose and poetry, the art historian Iveta Gal Drzewiecka assessing illustrations and Ivana Gejgušová reflecting on the value of present-day Slovak literature from the perspective of the Czech Republic.

A long-time contributor of *Bibiana* is the docent Milena Šubrtová from the Masaryk University in Brno. This time, in her column *Listy spoza Moravy*, she informs *Bibiana*'s readers of the death of the docent Věra Vařejková, who had devoted her life to Czech and Slovak children's literature.

In the next obituary, *Bibiana*'s editor-in-chief Professor Ondrej Sliacky parts company with the author Ján Beňo (1933 – 2020). His books for children and juveniles, especially those that follow children during wars, belong to the art fund of modern Slovak literature. At the end of this issue, one of *Bibiana*'s specialists, Ing. Gabriela Mikulčíková, gives some information on the latest conference at the Centre for Children's Literature, Reading and SK *IBBY*, called *Fragile connections*. There, the literary scholar Timotea Vráblová gave a presentation on values and "values" in children's literature. She tried to understand what goes on in children's and adult's mind when reading children's books.

This issue further includes reviews of the latest children's books, written by J. Gallik, T. Hrušovská and D. Dziak from the University of Prešov. Finally, L. Dzadíková analyses the Ján Palárik Theater in Trnava's production of the play *Veľryba Gréta*, which is based on a book by Andrea Gregušová.

Translated by Hanna Gregáňová

